

«Vår drøm om landet er like levende»

Norske jøders forhold til Israel 1977 – 1992

Victor Domingo Bugge Olsgard

Masteroppgave historie
Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2015

«Vår drøm om landet er like levende»

Norske jøders forhold til Israel 1977 – 1992

Masteroppgave historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2015

© Victor Domingo Bugge Olsgard, 2015

«Vår drøm om landet er like levende»¹: Norske jøders forhold til Israel 1977 – 1992

Victor Domingo Bugge Olsgard

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Webergs Printshop

¹ Tittelen er hentet fra et sitat av daværende forstander for DMT-Oslo, Kai Feinberg i 1982. Hele sitatet går slik: «Vi norske jøder er ikke ansvarlige for hva lederne i Israel foretar seg, men vår drøm om landet er like levende for det.». Sitert i «Jøder i Norge: Men vår drøm er like levende», *A-magasinet*, 04.12.82.

Til minne om pappa

Forord

Det er mange personer som fortjener en takk for at denne masteroppgaven nå er ferdig. Først og fremst ønsker jeg å takke Vibeke Kieding Banik for uvurderlig og kyndig veiledning. Uten deg ville ikke dette gått! Tusen takk til mamma, Kristin Bugge, for evig støtte og oppmuntring, og for å ha lest oppgaven i ulike stadier gjennom hele prosessen. Takk til Ida Nafstad og Beate Børresen. Begge tok seg tid til å lese oppgaven i sin helhet og ga meg verdifulle innspill. Takk til Helge Jensehaugen for gode innspill to dager før innlevering!

Jeg ønsker også å rette en stor takk til Det Mosaiske Trossamfund i Oslo ved Ethel Rouchmann som har gitt meg tilgang til mye sensitivt materiale. Samme takk rettes til Dag Kopperud, min kontaktperson ved Jødisk Museum Oslo. Jeg er også takknemlig for alle informantene som stilte opp til intervju, og ga av sin tid. Dere har gitt meg ny innsikt, forståelse og kunnskap om jødisk liv i Norge.

En takk rettes også til pauserommet i 3.etg. i Niels Treschows Hus og godguttene i Fotballen er ikke hva den en gang var F.K.! Dere er bra mennesker!

Victor Domingo Bugge Olsgard

Blindern, mai 2015

Innhold

Forord.....	VI
Innhold	VIII
Forkortelser	XI
1. Innledning	1
Problemstillinger og avgrensinger	2
Eksisterende litteratur og behovet for ny forskning	2
Kilder.....	5
Trykte kilder	5
Muntlige kilder	7
Manglende kilder.....	7
Metodiske tilnærminger	8
Avklaringer og representativitet	8
Intervju som metode	10
Etiske betraktninger.....	11
Sentrale begreper og teoretiske refleksjoner	11
2. Fra Menachem Begin til Michael Melchior	19
Innledning	19
Det norske storsamfunnets holdning til Likud og Menachem Begin.....	20
Reaksjoner på valget av Likud blant jøder i Norge.....	23
Fredsprisen til Begin	25
Solidaritetsbidrag til Israel	27
Norsk-jødisk forsvar av Israel	30
Ny rabbiner. Nytt Israel-engasjement?	35
Sammenfatning	39
3. «Elskede land, du holder gal kurs»: Libanon-krigen i 1982	41
Innledning	41
Libanon-krigen.....	41
Reaksjoner på Libanon-krigen	43
Det norske storsamfunnet	43
Den jødiske diasporaen og Israel.....	45
Israels omdømme i endring. Norsk-jødisk forsvar.....	48
Nødinnsamling og solidaritetsbidrag til Israel	48

Kritikk av media og PLO	51
«Elskede land, du holder gal kurs».....	55
«Vår støtte til den israelske stat står like sterk som før»	60
Jøder mot sionismen.....	61
«Det forsterket min identitet som jøde»	64
Sammenfatning	65
4. Konsolidering og solidaritet: Tiden etter Libanon.....	69
Innledning	69
Negative fremstillinger av Israel. Antisjionisme eller antisemittisme?	70
Norske jøders tolkning av forholdet mellom antisjionisme og antisemittisme	70
Synet på jødiske antisjionister	74
Utslag av antisemittisme.....	76
Et endret syn på PLO?.....	80
«Den staten skal være judenrein».....	81
Motstand mot PLO-kontor i Oslo.....	82
Synet på palestinerne kontra PLO	86
Solidariteten består.....	88
Katastroferetorikk for Israel	88
Israels krav.....	90
Sammenfatning	91
5. Frustrasjon og fortvilelse: Intifadaen, 1987 – 1992.....	95
Innledning	95
Intifada og endret PLO-politikk	96
Reaksjoner i det norske storsamfunnet.....	97
Reaksjoner i den jødiske diasporaen og Israel	99
Norsk-jødiske reaksjoner på intifadaen.....	103
Frustrasjon og fortvilelse.....	104
«Israel må ut av Vestbredden»	107
Ubetinget støtte til Israel	111
«Min ungdoms drøm er blitt min alderdoms mareritt»	113
Endret syn på palestinerne og PLO?	115
Sammenfatning	119
6. Avslutning	121
Konsensus og kontinuitet	122

En gradvis nyansering	123
Konsolidering og solidaritet.....	125
En lojal opposisjon.....	126
Videre forskning.....	128
Kilder og litteratur	129

Forkortelser

BA	B'nei Akiva
DMT	Det Mosaiske Trossamfund
JMO	Jødisk Museum Oslo
JMS	Jøder mot Sionismen
JNF	Jødisk Nasjonalfond
JUF	Jødisk Ungdomsforening
KH	Keren Hayesod
KKL	Keren Kajemet LeIsrael
MIFF	Med Israel for Fred
NB	Nasjonalbiblioteket
NSD	Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste
PLO	Palestine Liberation Organization
RA	Riksarkivet
WIZO	Women's International Zionist Organization

1. Innledning

Vår situasjon er vanskelig, innstillingen overfor Israel har endret seg. Selvsagt har venner rett til å kritisere, men vi er nådd dit at vi lett får inntrykk av at mange er blitt likegyldige overfor Israels skjebne.²

Slik talte rabbiner Michael Melchior i synagogen i Oslo under en gudstjeneste i forbindelse med feiringen av Israels nasjonaldag, Jom Ha'atzmaut, i 1983. Melchior satte med dette ord på hva mange jøder i Norge følte i forbindelse med det norske storsamfunnets endrede holdning til Israel i perioden denne fremstillingen tar for seg, 1977 – 1992. Uttalelsen til Melchior gir oss samtidig et bilde på Israels sentrale plass i et norsk-jødisk liv og hvordan jødene som minoritet har måtte forholde seg til holdninger til Israel i storsamfunnet.

Staten Israel hadde siden etableringen i 1948, og frem til 1975 en sentral plass i majoriteten av norske jøders liv.³ Med andre verdenskrig og Holocaust som bakteppe ga Israel norske jøder ny verdighet og stolthet. Statens tilblivelse ble møtt med stor begeistring og ble en viktig kilde for opprettholdelse av jødisk identitet i etterkrigstidens Norge. Israel som fristed var også viktig. Følelsen av å vite at det fantes en stat jøder kunne dra til om de følte seg truet av antisemittisme var betryggende. I denne perioden hadde Israel utbredt anseelse i det norske storsamfunnet.⁴ Selv om dette gradvis endret seg på den politiske venstresiden i Norge etter Seksdagerskrigen i 1967, var norske jøder trofaste støttespillere av Israel frem til 1975.

Denne studien vil beskrive og forklare hvordan jøder i Norge forholdt seg til staten Israel i perioden 1977 – 1992. Dette var en tid da det norske storsamfunnet gradvis endret holdning til den jødiske staten, noe som er godt dokumentert i tidligere litteratur og forskning.⁵ Det er imidlertid ingen som har undersøkt hvordan forholdet til Israel blant jøder i Norge utviklet seg i denne perioden. Videre er det heller ingen som har belyst hvordan de norske jødene reagerte på

² «Israel 35 år», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1983, 36.

³ Om ikke annet er oppgitt er avsnittet basert på Vibeke Kieding Banik, *Solidaritet og tilhørighet: Norske jøders forhold til Israel 1945 – 1975* (Acta Humaniora 392: Doktoravhandling ved Universitet i Oslo, 2009).

⁴ Hilde Henriksen Waage, *Norge – Israels beste venn: Norsk Midtøsten – politikk 1949 – 1956* (Oslo: Universitetsforlaget, 1996); Karl Egil Johansen, *Jødefolket inntar en særstilling. Norske haldninger til jødene og staten Israel* (Kristiansand: Portal, 2008).

⁵ Hilde Henriksen Waage, *Norwegians? Who needs Norwegians?: Explaining the Oslo back channel: Norway's political past in the Middle East* (Oslo: PRIO Peace Research Institute, 2000); Karl Egil Johansen, *Jødefolket inntar en særstilling. Norske haldninger til jødene og staten Israel* (Kristiansand: Portal, 2008); Odd Karsen Tveit, *Krig og Diplomati: Oslo-Jerusalem 1978 – 96* (Oslo: Aschehoug, 2005); Karl Emil Hagelund, *Israel – elsket og hatet. Norske holdninger gjennom 35 år* (Oslo: Gyldendal, 1983); Tom Rune Strandå, «Arbeidernes Ungdomsfylking og Midtøsten-konflikten, 1948 – 1996» (Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2010); Tarjei Johannessen Vågstøl, «Den norske solidaritetsrøsla for Palestina, 1967 – 1986» (Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2007); Tarjei Solberg, «Stort sprang, små steg: Kåre Willochs og Høyres endrede syn på Israel-Palestina-konflikten 1965 – 1990» (Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2013).

den økte Israel-kritikken i Norge og hvordan dette påvirket deres forhold til den jødiske staten. Denne studien ønsker å fylle disse kunnskapshullene.

Problemstillinger og avgrensinger

Problemstillingen denne studien vil svare på er: Hvordan utviklet forholdet til staten Israel seg blant jøder i Norge i perioden 1977 – 1992? Spørsmålet vil hovedsakelig bli undersøkt i lys av tre hendelser: Likuds valgseier i 1977, Libanon-krigen i 1982 og den første *intifada* fra 1987. Studien vil også diskutere hvilke reaksjoner, holdninger og eventuelle holdningsendringer som fant sted blant jøder i Norge i lys av disse hendelsene, samt i hvilken grad dette påvirket forholdet til Israel og det norske storsamfunnet.

Flere forskere, deriblant statsviterne Gabriel Sheffer og Jonathan Rynhold, omtaler perioden som en tid det skjedde store endringer i forholdet mellom den jødiske diasporaen og staten Israel. Sheffer beskriver perioden som «the periode of gradual transformation», mens Rynhold omtaler den som «the collapse of consensus».⁶ Begge vektlegger Likuds valgseier i 1977, Libanon-krigen i 1982 og den første *intifadaen* fra 1987 som utslagsgivende, og begge hevder at en «ny» periode startet etter 1993.⁷ Den anvendte litteraturen i min studie, viser at disse hendelsene fikk ringvirkninger både i Norge og internasjonalt. I tillegg er perioden valgt fordi historikeren Vibeke Kieding Banik avsluttet sin studie av norske jøders forhold til Israel i 1975. Det er derfor mulig å peke på brudd og kontinuitet både i indre norske-jødiske forhold og sammenligning med internasjonale forhold.

Eksisterende litteratur og behovet for ny forskning

Det meste av forskningen på jødisk historie i Norge har vært sentrert rundt andre verdenskrig og de norske jødene skjebne under Holocaust.⁸ Med unntak av historiker Vibeke Kieding Banik sin hovedfagsoppgave *Neste år i Jerusalem? Sionisme blant de norske jødene i mellomkrigstiden* og

⁶ Gabriel Sheffer, «Is the Jewish Diaspora Unique? Reflections on the Diaspora's Current Situation», *Israel Studies* 10, no. 1 (2005): 26; Jonathan Rynhold, «Israel's Foreign and Defence Policy and Diaspora Jewish Identity», i *Israel the Diaspora and Jewish identity*, red. Danny Ben-Moshe & Zohar Segev (Brighton, Portland: Sussex Academic Press, 2010), 146-147.

⁷ Rynhold har omtalt perioden 1993 – 2000 som «The Oslo Era» der motsetningene i den jødiske verden ble større, mens Sheffer omtaler perioden som en tid med «calls for reforms» i Israel-Diaspora forholdet på bakgrunn av laber oppslutning om Israel og Israel-relatert arbeid blant unge jøder i diasporaen. Rynhold, «Israel's Foreign and Defence Policy and Diaspora Jewish Identity» Sheffer, 148; Sheffer, «Is the Jewish Diaspora Unique?», 30.

⁸ Christhard Hoffmann, «Nasjonalhistorie og minoritetshistorie: jødisk historiografi i Norge», oversatt av Andreas Snildal i *Fortalt fortid. Norsk historieskriving etter 1970*, red. Jan Heiret, Teemu Ryymin & Svein Atle Skålevåg (Oslo: Pax Forlag A/S, 2013).

doktoravhandlingen *Solidaritet og tilhørighet: Norske jøders forhold til Israel 1945 – 1975*, er det ingen som har undersøkt sionismen og Israels betydning for jøder i Norge.⁹ I tillegg har Banik, sammen med sosiologen Irene Levin, bidratt med et kapittel om jødisk liv i etterkrigstiden i boken *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*.¹⁰ Her diskuteres kort forholdet til Israel og det norske storsamfunnet. Noe av dette er relatert til perioden jeg tar for meg. Den norsk-jødiske lektoren og forfatteren Oskar Mendelsohns bind 2 av *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år* berører delvis forholdet til sionismen og Israel, men langt mindre analytisk og systematisk enn hva Banik har gjort, og forholder seg ikke til internasjonal forskningslitteratur. Mendelsohns bøker har derimot vært et fint oppslagsverk som har gitt god innsikt i historien til Det Mosaiske Trossamfund (DMT) og norsk-jødiske foreninger. Det samme kan sies om teolog Dagfinn Rians artikkel «Jødisk liv i Norge 1976 – 1991, belyst ved *Jødisk menighetsblad*».¹¹ Rian har hovedsakelig diskutert betydningen av *Jødisk menighetsblad* for norsk-jødisk liv i Norge og ikke forholdet til sionismen eller Israel.

Videre har det blitt utført to studier om jødisk liv i Norge publisert i Det Mosaiske Trossamfund sitt medlemsblad *Hatikwa*. Den første ble gjennomført i 2002 av sosiologen Irene Levin og den andre i 2012 av Irene Levin, Rolf Golombek og Julian Kramer.¹² I begge undersøkelsene var forholdet til sionismen og Israel et tema. Det har også blitt skrevet noen hovedfagsoppgaver omkring jødisk identitet der forholdet til Israel har blitt nevnt i ulike sammenhenger.¹³ I tillegg eksisterer det to bøker om jødene fra Trondheim og Bergen.¹⁴ I begge bøkene er temaet Israel tilnærmet fraværende. HL-senteret sin rapport, «*Det som er jødisk*» diskuterer imidlertid emnet, men ikke historisk.¹⁵ Rapportens kapittel om Israels betydning for jøder i Norge baserer seg hovedsakelig på Baniks forskning.

I denne sammenheng vil min studie bidra med nye perspektiver, vurderinger og kunnskap om norske jøders forhold til Israel, men også om jødisk liv i Norge i perioden 1977 – 1992. I

⁹ Vibeke Kieding Banik, *Neste år i Jerusalem: Sionisme blant de norske jødene i mellomkrigstiden*, (Oslo: HL-senteret, 2007); Banik, *Solidaritet og tilhørighet*.

¹⁰ Vibeke Kieding Banik & Irene Levin, «Jødisk liv i etterkrigstiden. Integrering og egenart», i *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*, red. Anne Carine Bonnevie Lund & Bente Bolme Moen (Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2010), 181-196.

¹¹ Dagfinn Rian, «Jødisk liv i Norge 1976 – 1991, belyst ved, *Jødisk menighetsblad*», *Nordisk Judaistik: Scandinavian Jewish Studies* 23, no. 1 (2002): 57-80.

¹² Resultatene fra den første undersøkelsen ble publisert i *Hatikwa* nr. 1-3 i 2004. Den andre undersøkelsen ble publisert *Hatikwa* nr. 3 i 2012.

¹³ Elin Rambekk, «Jødisk identitet og oppdragelse. En komparativ analyse av jøder i Norge og Israel» (Hovedfagsoppgave i religionshistorie, Universitet i Oslo, 2001); Judith E. Lea Scheer, «Norwegian Jews – Jewish Norwegian: Likelihood of national diversity through national minority protection» (Masteroppgave i statsvitenskap, Universitet i Oslo, 2005).

¹⁴ Per Kristian Sebak, «... vi blir neppe nogensinne mange her»: *Jøder i Bergen 1851 – 1945* (Bergen: Vigmostad & Bjørke, 2008); Jon Reitan, *Jødene fra Trondheim* (Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2005).

¹⁵ Cora Alexa Døving og Vibeke Moe, «*Det som er jødisk*»: *Identiteter, historiebevissthet og erfaringer med antisemittisme* (Oslo: HL-senteret, 2014).

motsetning til Rian som bare forholdt seg til *Jødisk menighetsblad*, har jeg, slik det blir redegjort for nedenfor, basert meg på flere kilder som gir et større og mer sammensatt bilde av jødisk liv i Norge med forholdet til Israel i sentrum. Studien vil også være et norsk bidrag til den internasjonale forskningen på diasporajøders forhold til Israel.

Internasjonalt finnes det en del forskning om forholdet mellom sionismen, Israel og den jødiske diasporaen, noe den anvendte litteraturen i denne masteroppgaven viser. Noe av forskningen har en teoretisk tilnærming til temaet, mens andre har studert ulike lands jødiske samfunn og deres forhold til Israel.¹⁶ Min fremstilling vil særlig bære preg av en slik empirisk tilnærming. Noen sentrale studier det er verdt å nevne i denne sammenhengen, er historiker Steven Rosenthals bok *Irreconcilable Differences?* som tar for seg amerikanske jøders forhold til sionismen og Israel med særlig vekt på Likuds valgseier 1977, Libanon-krigen i 1982 og den første *intifadaen* fra 1987.¹⁷ Rosenthal har vist hvordan de amerikanske jødene frem til valget av Likud i 1977 tilnærmet var samstemte i synet på Israel, men at hendelsene i 1977, 1982 og 1987 vist til overfor, bidro til offentlig kritikk og distansering blant noen, og økt solidaritet blant andre. Hendelsene bidro med andre ord til en splittelse blant de amerikanske jødene i synet på Israel.

En annen sentral bok er *Israel, the Diaspora and Jewish Identity* redigert av historikerne Danny Ben-Moshe og Zohar Segev. Flere kapitler tar for seg jødiske diasporasamfunns forhold til Israel og også her blir noen av hendelsene nevnt overfor diskutert.¹⁸ Historiker Colin Shindler's *Ploughshares into Swords?* har også vært av interesse. Han har undersøkt jøder i diasporaen og Israel sitt forhold til landet med utgangspunkt i *intifadaen* fra 1987.¹⁹ En fjerde studie som er verdt å nevne, er boken *After the Rescue* av sosialantropolog Andrew Buckser. Den tar for seg jødisk liv i Danmark i etterkrigstiden.²⁰ Buckser viser blant annet at Israel har fungert som en sentral identitetsskapende faktor blant jøder i Danmark, i likhet med hva Banik konkluderte med angående jøder i Norge. Selv om Israel ikke står sentralt hos Buckser er det en av få studier om jødisk historie i Skandinavia i perioden jeg tar for meg. De nevnte studiene er bare et riss av den eksisterende internasjonale forskningen om jøder i diasporaen sitt forhold til

¹⁶ For teoretiske tilnærminger se blant annet William Safran, «The Jewish Diaspora in a Comparative and Theoretical Perspective» *Israel Studies* 10, no. 1 (2005): 36-60; Sheffer, «Is the Jewish Diaspora Unique? Reflections on the Diaspora's Current Situation» *Israel Studies* 10, no. 1 (2005): 1-35.

¹⁷ Steven T. Rosenthal, *Irreconcilable Differences? The Waning of the American Jewish Love Affair with Israel* (Hanover, London: Brandeis University Press, 2003).

¹⁸ Danny Ben-Moshe & Zeev Segev, red., *Israel, the Diaspora and Jewish Identity* (Brighton & Portland: Sussex Academic Press), 2010.

¹⁹ Colin Shindler, *Ploughshares into Swords?: Israelis and Jews in the Shadow of the Intifada* (London: I.B. Tauris, 1991).

²⁰ Andrew Buckser, *After the Rescue: Jewish Identity and Community in Contemporary Denmark* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003).

Israel. Selv om min fremstilling ikke er komparativ har jeg sammenlignet med denne forskningen der det har vært naturlig.

Kilder

Trykte kilder

Mine primærkilder består hovedsakelig av ulike jødiske- og ikke-jødiske tidsskrifter. Det mest sentrale har vært *Jødisk menighetsblad*. Bladet var DMT i Oslo og Trondheim sitt medlemsblad fra 1976 til 1991 som normalt ble utgitt tre ganger i året. Oskar Mendelsohn var redaktør for *Jødisk menighetsblad* i hele perioden det ble utgitt. Bladet har gitt meg god innsikt i menighetslivet i både Oslo og Trondheim. Det inneholder nyheter, referater og omtaler fra det jødiske menighets- og foreningslivet, reisebrev fra norske jøder i Israel, presseomtale, kulturstoff fra ulike jødiske områder, og omtalelser av Israel-relaterte møter og samlinger i regi av DMT eller diverse Israel-foreninger. Forholdet til storsamfunnet og temaer som Holocaust og antisemittisme ble også tatt opp i flere utgaver. De ulike temaene gir en indikator på hvilke saker som sto sentralt i det norsk-jødiske livet i perioden.

Et annet tidsskrift som har stått sentralt er medlemsbladet til organisasjonen Fellesinnsamlingen for Israel – Magbit. Bladet ble utgitt en gang i året i perioden 1966 – 1998. Fra 1986 byttet bladet navn fra *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet* til *Magbit-bladet*. Fellesinnsamlingen for Israel - Magbit var Keren Hayesod (KH) sin norgesavdeling. KH er en sionistisk organisasjon med tilknytning til israelske myndigheter som samler inn penger til humanitære formål i Israel.²¹ Ulike undergrupper av organisasjonen har eksistert i Norge siden 1921.²² Israel står sentralt i alle utgivelsene, og det later til at formålet med bladet var å tiltrekke seg flere medlemmer og givere. De fleste artikler forsøker å overbevise leserne om at deres økonomiske bidrag vil være avgjørende for Israels eksistens. Dette skiller dem fra artiklene i *Jødisk menighetsblad*. Videre hadde alle utgavene av medlemsbladet til Magbit-komiteén en spalte der den israelske ambassadøren til Norge oppfordret norske jøder om å bidra med økonomisk støtte og understreket den avgjørende rollen norske jøder hadde for Israels levedyktighet.

Et ikke-jødisk tidsskrift jeg også har brukt er organisasjonen Med Israel for Fred (MIFF) sitt medlemsblad. Medlemsbladet ble normalt utgitt fire ganger i året og byttet navn fra *Med Israel for Fred* til *Midtøsten i Fokus* i 1980. MIFF virket som organisasjon fra 1975, men ble

²¹ For mer informasjon om Keren Hayesod se <http://www.kh-ua.org.il/En/Aboutus/Pages/about-kh.aspx>. (lesedato 18.03.15)

²² Banik, *Neste år i Jerusalem?*, 102-103.

formelt stiftet i 1978 av den norske jøden Jan Benjamin Rødner. Formålet for etableringen av MIFF var å motarbeide «den anti-israelske og anti-zionistiske [sic] propagandaen» i Norge som hadde oppstått i venstreradikale kretser etter Seksdagerskrigen i 1967.²³ Årsaken til at jeg har benyttet meg av MIFFs medlemsblad, er at flere norske jøder aktivt deltok i organisasjonen, enten som skribenter eller redaksjonsmedlemmer.

Jeg har også benyttet meg av tre arkiver for innsamling av data: Riksarkivet (RA), Jødisk Museum i Oslos arkiv (JMO) og DMTs arkiv. Av disse arkivene har JMO og DMT sitt arkiv vært mest relevant. JMO disponerer blant annet deler av Fellesinnsamlingen for Israel – Magbit sitt arkiv, samt tre esker med dokumenter fra DMT og en mappe med dokumenter etter Dan Meszansky, tidligere leder av Fellesinnsamlingen for Israel - Magbit. Videre finnes det mange organiserte og uorganiserte mapper og esker i dette arkivet jeg har sett igjennom, men som ikke har vært av relevans. Jeg har selv gått igjennom beholdningen og en representant for museet har godkjent min bruk av materialet.

DMTs arkiv i samfunnshuset i Bergstien består av svært mange umerkede permer med dokumenter fra etterkrigsårene frem til i dag. Som hos JMO har jeg fått gå gjennom beholdningen selv, mens en representant for menigheten har godkjent bruken av kildematerialet. Mest sentralt har permen merket «Skolenemda: Cheider» vært. Her finnes blant annet dokumenter og korrespondanser i forbindelse med ansettelsen av ny rabbiner i Oslo. Selv om en del dokumenter mangler, har det gitt meg en idé om hvordan prosessen med å finne en ny rabbiner til Oslo-menigheten var, og på hvilke måte menigheten så for seg at en rabbiner kunne styrke forholdet til Israel.

Jeg har også fått tilgang til de klausulerte dokumentene til Jødisk ungdomsforening (JUF) og Oskar Mendelsohns privataktiv hos Riksarkivet. Begge disse har jeg fått tillatelse til å bruke uten restriksjoner. Mendelsohns arkiv har ikke vært relevant for denne studien. JUFs arkiv har derimot vært av større interesse. Her har jeg funnet referater, innbydelser og hefter fra ulike arrangementer holdt i regi av foreningen. Noen av disse har vært Israel-relaterte.

Artikler, kronikker og annet skrevet av norske jøder i aviser har også vært sentrale kilder. Jeg har benyttet meg av NBs digitale avisarkiv og mikrofilmer samt ATEKST-Retrievers avisarkiv. Mitt fokus har hovedsakelig vært søk i sentrale og riksdekkende aviser i periodene rundt Likuds valgseier i 1977, Libanon-krigen i 1982, og den første *intifada* fra 1987. I tillegg har prøvd å finne aktuelle artikler og innlegg fra hele tidsperioden for studien, uavhengig av de

²³ «Med Israel for Fred: Hvem er vi og hva vil vi?», *Med Israel for Fred*, nr. 1, 1975, 1; Oskar Mendelsohn, *Jødernes historie i Norge gjennom 300år, bind 2 1940 - 1985* (Oslo: Universitetsforlaget), 512.

nevnte hendelsene. Avisene jeg har benyttet meg av, har både ulik politisk og geografisk tilhørighet. Metoden jeg har brukt i de digitale arkivene, har vært å søke på stikkord som navngitte jødiske enkeltpersoner, foreninger, menigheten og Israel. For aviser på mikrofilm har jeg gjennomgått avisen i kjølvannet av hendelsene vist til overfor.

Muntlige kilder

Jeg har også benyttet muntlige kilder i form av intervju med jøder bosatt i Norge i perioden angitt for studien. Mitt valg av informanter bunnet i tre behov. For det første ønsket jeg å snakke med personer som kunne utfylle de skriftlige kildene, gjerne personer som var aktive i Israel-relaterte foreninger, men også personer som var mindre aktive. Informantene vil da ha den funksjon at de kan underbygge påstander og holdninger i det skriftlige materialet. De vil også kunne bidra med ny informasjon og personlige opplevelser som kan være viktig for tolkning og forståelse av det skriftlige kildematerialet. For det andre ønsket jeg å finne frem til personer som sto utenfor det jødiske miljøet rundt menighetene i Oslo og Trondheim. Disse personene kunne gi meg interessant informasjon om hvordan deres forhold til Israel var sammenliknet med dem som var en del av det jødiske menighets- og foreningslivet. For det tredje ønsket jeg å snakke med både konvertitter og jødiske innvandrere i Norge innenfor tidsavgrensningen min. Ved å gjøre dette, får jeg frem mangfoldet av holdninger i det jødiske livet i Norge fra 1977 til 1992.

Valget av informanter er gjort på bakgrunn av behovene redegjort for overfor. Utvalget består av tre jødiske innvandrere, en konvertitt og seks personer fra gamle jødiske slekter i Norge. Flere har vært aktive i menigheten og foreningslivet, mens to har stått utenfor. Alle tilfredsstiller kravene jeg satte for å få mangfoldet av jøder bosatt i Norge i tidsperioden min. Samtlige opptak er gjort med iPhone-opptaker, og jeg har transkribert alle intervjuer. Enkelte avsto å svare på noen spørsmål, men det var hovedsakelig grunnet svikt i hukommelsen.

Jeg fikk to avslag på mine forespørsler om intervju. Den ene personen forklarte på e-post at han ikke hadde jødisk mor og dermed ikke var jøde, og at han uansett ikke ville ha noe interesse av å bli intervjuet. Da jeg først kontaktet han, var jeg ikke klar over dette. Den andre personen var en eldre mann som ikke ønsket å delta, uten å oppgi grunn.

Manglende kilder

Selv om undersøkelsen min er bygget på et variert kildegrunnlag, eksisterer det kilder jeg ikke har lyktes å undersøke. Jeg vet blant annet at norgesavdelingen for Women's International Zionist Organization (WIZO) utga et medlemsblad og et av dem fant jeg i JMOs-arkiv, men det var fra

1996.²⁴ NB forvalter ikke bladet og JMO har bare ett eksemplar. Et innblikk i organisasjonens interne virke kunne gitt et eventuelt kjønnsperspektiv på organisasjonsarbeidet, solidariteten og vektleggingen av verdier når det gjelder tilknytningen til Israel. WIZO-spaltene i *Jødisk menighetsblad* har imidlertid gitt meg tilfredsstillende innsikt i WIZO's prosjekter og virke.

Det har ikke lyktes meg å oppspore arkivet til den religiøs-sionistiske ungdomsorganisasjonen B'nei Akiva (BA) og det er usikkert om det eksisterer. Men, i likhet med WIZO, blir BAs virke og formål godt beskrevet i «BA»-spalter i *Jødisk menighetsblad*. Det samme kan sies om Jødisk Nasjonalfond (JNF) sitt arkiv. JNF var underavdelingen av den sionistiske organisasjonen Keren Kajem LeIsrael (KKL) i Norge og arbeidet med oppkjøp av land til skogplanting og andre økologiske tiltak. En underavdeling av organisasjonen har eksistert i Norge siden 1921.²⁵

En undersøkelse av arkiver i Israel kunne også ha gjort fremstillingen min mer komplett. Jeg har vært i kontakt med Israel State Archives (ISA), og de kunne fortelle meg at det meste av materialet de hadde var på hebraisk og at det var forholdsvis lite.²⁶ Jeg bestemte meg derfor for å la være å dra. Jeg kan ikke hebraisk og hadde vært avhengig av hjelp med oversettelse. I tillegg var situasjonen i Jerusalem i perioden jeg korresponderte med ISA meget usikker på grunn av Israels militæroperasjon, «Operation Protective Edge», i Gaza sommeren 2014. Jeg har derimot funnet noe korrespondanse mellom israelske myndigheter og DMT-Oslo i deres arkiver. Dette har gitt meg en idé av hva jeg eventuelt ville funnet i ISA.

Metodiske tilnærminger

Avklaringer og representativitet

Jeg har valgt en kronologisk fremstilling for bedre å redegjøre for utviklinger over tid. Hver hendelse vil bli diskutert i hvert sitt kapittel, med unntak av kapittel 4 som fokuserer på forholdet til det norske storsamfunnet i perioden mellom Libanon-krigen og den første *intifadaen*. Siden problemstillingen min går ut på å forklare holdninger og holdningsendringer overfor Israel, er en kronologisk fremstilling fruktbar. Det gjør det enklere å spore kontinuitet og brudd enn ved en

²⁴ WIZO var en ren kvinneorganisasjon. Det fantes to WIZO-avdelinger, en i Trondheim og en i Oslo. De arrangerte basarer, seminarer og loppemarkeder. De inntjente pengene gikk til Israel-relaterte prosjekter, og til å spre informasjon om Israel og WIZO. Micha Reisel, et. al. *Du skal fortelle det til dine barn. Det Mosaiske Trossamfunn i Oslo 1892 – 1992* (Oslo: Det Mosaiske Trossamfund, 1992), 115-120.

²⁵ Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 95.

²⁶ Israel State Archives ved Alice Baron, e-post til forfatter, 15.07.2014; 23.07.2014.

tematisk fremstilling.

Uttrykkene «norske jøder» og «jøder i Norge» brukes om hverandre i denne studien. Dette kan virke forvirrende fordi noen vil tenke at en jødisk innvandrers fra USA bosatt i Norge ikke er en norsk jøde, men en jøde i Norge. Jeg har imidlertid valgt å omtale alle jøder som bodde i Norge i den aktuelle perioden som «norske jøder». Dette har bidratt til at jeg i større grad har fått frem mangfoldet av meninger, og vist flere sider av jødisk liv i Norge i perioden. Et annet uttrykk mye brukt i studien er «det jødiske miljøet». Med dette menes det etablerte jødiske miljøet rundt menighets- og foreningslivet i Oslo og Trondheim.

Jeg har tatt utgangspunkt i den allment aksepterte definisjonen av jøde, en person født av en jødisk mor som ikke har konvertert til andre religioner, eller en person som har konvertert til jødedommen. Ved én anledning har jeg inkludert en jøde som hadde konvertert til katolisismen, Johanna Schwarz. Hun omtalte seg imidlertid som jøde ved flere anledninger, noe som tyder på at hun, i tillegg til å tilhøre en annen religion, identifisert seg som jøde. Nettopp dette aspektet er interessant fordi det viser at å være jøde ikke nødvendigvis betyr å tro på jødedommen, men å tilhøre en etnisk gruppe.²⁷ Videre sier rabbinsk lovgivning, *halakah*, at en jøde som har konvertert, fremdeles er jøde.²⁸ Det finnes imidlertid mange ulike oppfatninger om dette. Det er også viktig å understreke at ulike jødiske retninger har ulike «kriterier» for hvem de anser som jøde.

Å skrive om norske jøders forhold til Israel kan by på et representativitetsproblem. Det er umulig å si hvor representative jøder som uttalte seg i aviser, tidsskrifter eller lignende var for resten av jødene i Norge. Det var ofte personer tilknyttet DMT i Oslo eller Trondheim som uttalte seg i media eller fikk sine meninger på trykk, og innenfor disse menighetene var det i tillegg de mest taleføre og fremtredende jødene som ytret seg. Det eksisterte imidlertid et mangfold av meninger, noe også informantene mine påpekte. Videre omfatter mine kilder primært jøder bosatt i Oslo og Trondheim, noe som medfører at jødiske stemmer uten tilknytning til disse geografiske områdene ikke blir hørt. Dette er en svakhet. Det er mulig jøder utenfor Østlandsområde og Trøndelag i mindre grad var bundet av eventuelle narrativ og opplevelser de Oslo- og Trondheim-baserte jødene kan ha vært en del av. Samtidig må det understrekes at dette antallet sannsynligvis var lite. Over halvparten av jødene i Norge var enten tilknyttet Oslo eller Trondheims-menigheten

²⁷ Gad Barzilai, «Who Is a Jew», i *Boundaries of Jewish Identity*, red. Susan A. Glenn & Naomi B. Sokoloff (Seattle & London: University of Washington Press, 2010), 27-40.

²⁸ Shulamit S. Magnus, «Good Bad Jews: Converts, Conversion, and Boundary Redrawing in Modern Russian Jewry, Notes toward a New Category» i *Boundaries of Jewish Identity*, red. Susan A. Glenn & Naomi B. Sokoloff (Seattle & London: University of Washington Press, 2010), 134-135; Bente Groth, *Jødedommen* (Oslo: Pax Forlag A/S, 2011), 74.

og menighetene hadde medlemmer i hele Skandinavia.²⁹

Selv om den geografiske representativiteten ikke er fullkommen, representerer de skriftlige kildene uttalelser, holdninger og meninger fra personer aktive i det etablerte jødiske miljøet, til personer som sto utenfor. Dette har bidratt til at fremstillingen viser et mangfold av meninger. Jeg har likevel vært oppmerksom på at personer som har blitt intervjuet eller uttalt seg i medier eller lignende kan ha moderert seg. En eventuell indre justis og narrativ blant jødene kan ha virket inn på hva man uttrykker om Israel. Videre har jeg vært bevisst på at det ofte er personer med de sterkeste meningene som får dem på trykk, og at holdningene gjengitt i avisinnlegg ikke representerer andre enn skribenten selv. Jeg har derfor i tillegg benyttet meg av muntlige kilder som et korrektiv. På tross av slike innvendinger kan summen av innlegg publisert i aviser eller tidsskrift si noe om tendenser i meninger og holdninger, særlig blant de personene som uttalte seg regelmessig i media eller i ulike tidsskrifter.

Intervju som metode

Bruk av muntlige kilder kan by på flere utfordringer. Historiker Knut Kjeldstadli har formulert tre punkter en må være oppmerksom på. For det første er glemsel og feilerindring hos informanten noe en må være klar over at kan og vil forekomme. I mitt tilfelle har jeg vært spesielt oppmerksom på dette fordi informantene har måtte gjøre rede for holdninger de hadde for opptil førti år siden. For det andre kan samspillet mellom intervjuer og informant farge innholdet på samtalen på bakgrunn av deres kjønn, alder, religion eller ideologisk ståsted. For det tredje kan beretningen fra informanten være preget av en form for gjenskapning av fortiden som kan skape bilde av en større sammenheng og entydighet enn det virkelig var.³⁰

Fordi den jødiske minoriteten i Norge er liten og sammenvevd, har jeg vært oppmerksom på at det kan ha dannet seg et felles narrativ hos mine informanter. Jeg er også klar over at en persons hukommelse er i konstant endring, og at personer har tendens til å konstruere et bilde av fortiden en kan leve med og formidle til andre.³¹ En av erfaringene fra intervjusituasjonene er at enkelte holdninger og fremstillinger av fortiden går igjen hos flere. Dette kan tyde på at personene, som del av et jødisk fellesskap i Norge, har dannet en kollektiv oppfatning av fortiden. Denne kollektive oppfatningen, eller hukommelsen kan også ha vært med å forme en norsk-

²⁹ Mendelsohn, *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år*, 554. Se ulike utgaver av *Jødisk menighetsblad* i tidsrommet 1977 – 1991 under «Personalialia». Her ble det skrevet om fødsler, bat/bar mitzvaer, bryllup og jubileer.

³⁰ Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget*, 5. utg. (Oslo: Universitetsforlaget, 2007), 196-197.

³¹ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 196.

jødisk identitet ved at et lite samfunn som har gjennomlevd mye av det samme skaper seg felles historier.

Mitt hovedformål med å ta i bruk intervju som metode har vært å utfylle de skriftlige kildene. Dette er en av de positive sidene ved muntlige kilder, noe også Kjeldstadli nevner.³² Han skriver videre at muntlige kilder kan dokumentere holdninger og syn som ikke tidligere er nedskrevet. Informantene har med andre ord gitt meg opplysninger som ikke finnes andre steder, og utfyllt allerede innhentede kilder. Et annet mål er å prøve og motvirke eventuelle skeivheter i de skriftlige kildene. På bakgrunn av mangel på forskning på norske jøder i perioden 1977 – 1992, har informantene gitt meg opplysninger som har vært essensielle for studien. De har også bidratt til å utfylle kildematerialet mitt.

Etiske betraktninger

Jeg har valgt å anonymisere alle informantene mine utenom Michael Melchior som selv ønsket å stå med navn. Anonymisering var likevel en forutsetning for å intervju flere av informantene. Antall jøder i Norge er lite, og til tross for at ikke alle deltar i det jødiske miljøet rundt menighetene og foreningene, er det stor sannsynlighet for at mange vet om hverandre. I lys av Israel-debatten i Norge, som mange jøder opplever som polarisert og vanskelig, har anonymiseringen gjort det mulig for informantene å ytre seg i Israel-relaterte saker de kanskje ikke har fått gjort, eller ville gjort i media og andre steder. Samtlige informanter fikk beskjed helt fra starten at de ville bli anonymisert. Informantene har også lest deler av teksten der deres intervju er brukt og alle har godkjent bruken.

Med bakgrunn i bruk av informanter og deres personvern har jeg vært i kontakt med Personvernombudet for forskning, hvor jeg forhørte meg om hvorvidt prosjektet mitt måtte registreres eller ikke. De mente at dersom personene som ble intervjuet var innforstått med hvordan informasjonen ble brukt, og at personer som ønsket å være anonyme, ikke kan indentifiseres når prosjektet blir ferdigstilt, trengtes ikke registrering.³³

Sentrale begreper og teoretiske refleksjoner

Det er nødvendig å avklare noen sentrale begreper som går igjen i denne studien. Samtlige av begrepene jeg redegjør for er sammensatte og kompliserte, noe som gjør at jeg har fremhevet essensen i hvert begrep.

³² Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 193.

³³ Personvernombudet for forskning ved Hildur Thorarensen, e-post til forfatter, 31.10.2013.

Det første begrepet er *diaspora*. Den opprinnelige forståelsen av begrepet refererer til jødenes ufrivillige eksil fra det bibelske Israel som ble sett på som deres hjemland.³⁴ Jødenes diaspora har også fungert som en idealtipe for andre gruppers tilstedeværelse utenfor deres opprinnelige hjemland.³⁵ Statsviteren Gabriel Sheffer karakteriserer den jødiske diasporaen som «ethno-national».³⁶ Etno-nasjonale diasporaer har, ifølge Sheffer, felles opphav, kultur, tradisjoner og historie som er knyttet til et bestemt hjemland. Han definerer en slik diaspora til å være «a social-political formation, created as a result of either voluntary or forced migration [...] who permanently reside as minorities in one or several host countries.»³⁷ Begrepet favner imidlertid bredt, og sosiologen Robin Cohen skiller mellom alt fra handels-diasporaer til kulturelle diasporaer, der alle beskriver ulike folkegrupper som av forskjellige årsaker er spredt utenfor sitt opprinnelige hjemland.³⁸

Statsviter William Safran opererer i denne sammenhengen med begrepet «long-distance nationalism» som noe som preget diasporagrupperes identitet. Denne innebærer, ifølge Safran, alt fra «a simple avowal of concern with the fate of the homeland, or pride in its achievements to an actual return to it.»³⁹ Noen forskere har imidlertid kritisert bruken av begrepet diaspora da det innebærer at landet Israel (ikke nødvendigvis staten) fremstår som midtpunktet i jødisk historie, kultur og minne. De ønsker å se på jøder som «globale» fremfor jøder «i Israel» og «jøder i diasporaen».⁴⁰

Et annet begrep er *jødisk identitet*. Begrepet er i seg selv misvisende fordi det antyder at det finnes én felles jødisk identitet, noe som ikke stemmer. Likevel har historikeren Laurence J. Silberstein vist hvordan forskning på jødisk identitet ofte har hatt en slik essensialistisk identitetsoppfatning ved at «most discussions of Jewish identity tends to assume the existence of a core, authentic, or essential ‘Jewish Self’».⁴¹ En slik tilnærming har blitt kritisert i de siste tiårene. Det har blitt mer fokus på konstruerte og pluralistiske identiteter. Denne tilnærming fremhever at verken historier, tradisjoner eller kultur er statiske, men utvikler seg og blir fortolket

³⁴ Gabriel Sheffer, *Diaspora Politics at Home and Abroad* (New York: Cambridge University Press, 2006), 9.

³⁵ Safran, «The Jewish Diaspora in a Comparative and Theoretical Perspective», 39.

³⁶ Sheffer, *Diaspora Politics at Home and Abroad*, 9.

³⁷ Sheffer, *Diaspora Politics at Home and Abroad*, 9.

³⁸ Robin Cohen, *Global Diasporas: An introduction* (Seattle: University of Washington Press, 1997).

³⁹ Safran, «The Jewish Diaspora in a Comparative and Theoretical Perspective», 39.

⁴⁰ Caryn Aviv & David Shneer, *New Jews: The End of The Jewish Diaspora* (New York & London: New York University Press, 2005), 19.

⁴¹ Laurence J. Silberstein, «Mapping: Not Tracing: Opening Reflections», i *Mapping Jewish Identities*, red. Laurence J. Silberstein (New York: New York University Press, 2000), 2.

forskjellig.⁴² Det vil derfor være riktig å prate om ulike jødiske identiteter heller enn én jødisk identitet. Gabriel Sheffer hevder derfor, i tråd med den konstruktivistiske tilnærmingen til identitet, at identitet blant jøder «neither [are] static nor based solely in rational material considerations. Rather, they are dynamic and based on a combination of cognitive-rational considerations and emotive-symbolic, ultimately ideologic, factors.»⁴³ Samtidig understreker han at jødisk identitet i likhet med andre etniske identiteter, er basert på «primordial, symbolic, and instrumental factors.»⁴⁴

Holocaust og etableringen av staten Israel i 1948 bidro til å endre statusen og selvoppfatningen til majoriteten av verdens jøder.⁴⁵ Fra å være en historisk statsløs diaspora, ble de en historisk stats-tilknyttet diaspora. Samtidig fikk sionismen og Israel en sentral plass i identiteten til majoriteten av verdens jøder, noe de ikke hadde før andre verdenskrig.⁴⁶ Da var sionismen en av mange bevegelser og/eller retninger en kunne identifisere seg med. Flere medlemmer av disse, blant annet sosialistiske og religiøse bevegelser i Øst-Europa, ble utslettet under Holocaust. Sionismen og idéen om en jødisk nasjonalstat fremsto etter krigen som en ideell løsning for jødisk overlevelse og fornyelse.⁴⁷ Selv om Israel for mange jøder har en sentral plass i deres jødiske identitet, gjaldt ikke dette alle i etterkrigstiden. Særlig siden 1980-tallet har stadig flere jøder funnet alternative identifikasjonsmarkører. Disse kan være alt fra å få en sterk tilknytning til den mangfoldige jødiske kulturen, gjennom «glemte» tradisjoner og musikk, til å identifisere seg med spirituelle fellesskap eller mystiske retninger innenfor jødedommen.⁴⁸

Et tredje begrep som vil gå igjen er *sionisme*. Begrepet rommer svært mye og har blitt brukt ulikt gjennom historien. En vanlig definisjon før 1948 er en «jødisk nasjonal bevegelse, hvis formål er å gjøre Palestina til en jødisk stat, og løse det europeiske jødespørsmålet ved å organisere en masseinnvandring dit».⁴⁹ Sionismen som bevegelse fikk sitt gjennombrudd i perioden etter Theodor Herzl utga pamfletten *Der Judenstaat* i 1896 og organiserte den første internasjonale sionistkongressen i Basel i 1897.⁵⁰ Med staten Israels etablering i 1948 ble

⁴² Silberstein, «Mapping: Not Tracing: Opening Reflections», 2-3; Einhart Lorenz, *Jødisk historie, kultur og identiteter* (Oslo: HL-senteret, 2010), 26-27.

⁴³ Gabriel Sheffer, «A Nation and Its Diaspora: A Re-examination of Israeli-Jewish Diaspora Relations» *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 11, no. 3 (2002): 343-344.

⁴⁴ Sheffer, «Is the Jewish Diaspora Unique?», 11.

⁴⁵ Sheffer, «A Nation and Its Diaspora», 334; Aviv & Shneer, *New Jews*, 12.

⁴⁶ Sheffer, «A Nation and Its Diaspora», 347; Aviv & Shneer, *New Jews*, 12.

⁴⁷ Sheffer, «A Nation and Its Diaspora», 348; Aviv & Shneer, *New Jews*, 12.

⁴⁸ Aviv & Shneer, *New Jews*, 16.

⁴⁹ «Sionisme», *Arbeidernes Leksikon*, bind VI (Oslo: Arbeidermagasinets forlag, 1936), 284. Siteret i Banik, *Neste år i Jerusalem?*, 15.

⁵⁰ For to gode fremstillinger av sionismens historie før 1948 se Gideon Shimoni, *The Zionist Ideology* (Hanover & London: Brandeis University Press, 1995); Walter Laqueur, *The History of Zionism* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1972).

sionismens mål nådd. Da gikk sionisme for mange jøder over til å bli synonymt med en identifikasjon med Israel og dens jødiske karakter.⁵¹

Begrepet sionisme har også blitt brukt med negativt fortegn. Ultra-ortodokse jøder har siden sionismens gjennombrudd vært prinsipielt imot sionismen på bakgrunn av dens sekulære karakter og religiøs overbevisning om at jødene først skal vende tilbake til landet Israel ved Messias tilbakekomst. Noen grupper forlot imidlertid dette standpunktet etter andre verdenskrig og Israels opprettelse, mens andre har holdt fast på sitt opprinnelige standpunkt. FN-resolusjon 3379, som i 1975 definerte sionisme som en form for rasisme og rasediskriminering, er et annet eksempel på hvordan sionismen har fått et negativt fortegn.⁵² Resolusjonen ble opphevet i 1991, men påstanden gjenfinnes i dagens debatter om Israel og viser at begrepet sionisme også har blitt og blir brukt som skjellsord i enkelte kretser.

Et fjerde begrep som vil gå igjen er *antisemittisme*. En vanlig definisjon på begrepet er «hat som rammer jøder fordi de er jøder».⁵³ Det må likevel understrekes at antisemittismens karakter og manifestasjon har gjennomgått endringer over tid og kommet til uttrykk på ulike måter i ulike land og kulturer, slik historiker Walter Laqueur har bemerket.⁵⁴ Fra siste halvdel av 1800-tallet frem til 1945 benytter forskere ofte betegnelsen «moderne antisemittisme» for å beskrive antisemittismens karakter i perioden nevnt over. Den skilte seg fra den tidligere antijudaismen som hadde sin opprinnelse i religiøs kritikk. Den «moderne antisemittismen» var tilsynelatende vitenskapelig begrunnet.⁵⁵ Felles for både antijudaismen og antisemittismen var likevel at begge mistenkeliggjorde «jøden» og var ledsaget av stereotype fordommer.

Filosofen Theodor Adorno har i den forbindelse vist til hvordan «jøden», alt etter behov, har blitt tillagt uforanderlige egenskaper, bærere av ideologier og sykdommer, samt fremstilt som sydebukk. Adorno har derfor betegnet antisemittismen som en «mobil fordom».⁵⁶ Tatt i betraktning antisemittismen endrede karakter slik Laqueur bemerker, er sosiologien Helen Feins

⁵¹ Colin Shindler, *What Do Zionists Believe?* (London: Granta Books, 2007), 9.

⁵² Det var landene i Nord-Afrika og Midtøsten som fremmet resolusjonen i FN og det var i all hovedsak asiatiske, afrikanske, østeuropeiske og land i Midtøsten som stemte for. I de «vestlige landene» vakte vedtaket sterke reaksjonene og ble fordømt. Resolusjonen kan leses i sin helhet her: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/000/92/IMG/NR000092.pdf?OpenElement> (Lesedato 15.01.2015).

⁵³ Trond Berg Eriksen, Håkon Harket & Einhart Lorenz, «Forord», i *Jødehat: Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, red. Trond Berg Eriksen, Håkon Harket & Einhart Lorenz (Oslo: Cappelen Damm, 2009), 7.

⁵⁴ Walter Laqueur, *The Changing Face of Antisemitism: From Ancient Time to the Present Day* (New York: Oxford University Press, 2006), 22.

⁵⁵ Eriksen, Harket & Lorenz, «Forord», 8.

⁵⁶ Theodor W. Adorno, «Prejudice in the interview material» i *The Authoritarian Personality*, red. Theodor W. Adorno, et.al. (New York: Wiley Publishers, 1960), 609-610.

definisjon av antisemittisme fruktbar:

I propose to define antisemitism as a persisting latent structure of hostile beliefs toward Jews as a collectivity manifested in individuals as attitudes, and in culture as myth, ideology, folklore and imagery, and in actions – social or legal discrimination, political mobilization against the Jews, and collective or state violence – which results in and/or is designed to distance, displace, or destroy Jews as Jews.⁵⁷

Denne definisjonen er god fordi den gir en bred forståelse av hvordan antisemittisme kan forekomme på forskjellige nivåer uavhengig av ideologi og situasjon.

Et femte og siste begrepet det er nødvendig å redegjøre for er *antisionisme*. Også dette begrepet er mangfoldig, men har vist og viser vanligvis til grupperinger og/eller personer som av religiøse, politiske eller ideologiske årsaker er eller var motstandere av sionismens mål om en jødisk nasjonalstat i Palestina. Før andre verdenskrig var slike holdninger mer utbredt, men disse synspunktene kom i bakgrunnen etter Holocaust og etableringen av staten Israel.⁵⁸ Selv om det også etter etableringen av Israel fantes politiske partier, intellektuelle- og religiøse grupperinger i Israel og diasporaen som var antisionister utgjorde de en minoritet i den jødiske verden.

Etter 1967 fikk begrepet antisionisme for alvor fotfeste i ulike venstreorienterte miljøer i Vesten og i det tidligere Sovjet.⁵⁹ I den sammenheng har jeg tidligere vist til FN-resolusjon 3379 og hvordan resolusjonen legitimerte bruken av sionisme som et skjellsord. Som en konsekvens av dette hevder flere forskere at antisionisme er en form for antisemittisme. Historiker Yehuda Bauer mener blant annet at «anti-Zionists are, whether they realize it or not, anti-Semites.»⁶⁰ Han har blant annet begrunnet dette med at antisionisme nekter jøder «the right to be part of the worldwide community or to constitute an independent political unit in Israel.»⁶¹ Ifølge Bauer er dette jødefiendtlig fordi jødene blir nektet en rett andre folkeslag har. Historiker Robert Wistrich deler denne oppfatningen og hevder at både antisemittisme og antisionisme «are built on the negation of Jewish rights and seek to drive the Jews back into the ghetto – whether physical or symbolic.»⁶² Samtidig mener han at antisionismen og antisemittismen i utgangspunktet er to

⁵⁷ Helen Fein, «Dimensions of Antisemitism: Attitudes, Collectiv Accusations, and Actions», i *The Persisting Question: Sociological Perspectives and Social Contexts of Modern Antisemitism*, red. Helen Fein (Berlin: Walter de Gruyter, 1987), 67.

⁵⁸ David N. Myers, «Can there be a Principled Anti-Zionism? On the Nexus between Anti-Historicism and Anti-Zionism in Modern Jewish Thought», i *Anti-Semitism and Anti-Zionism in Historical Perspective*, red. Jeffrey Herf (London & New York: Routledge, 2007), 22, 27.

⁵⁹ Robert Wistrich, «Left-wing Anti-Zionism in Western Societies», i *Anti-Zionism and Antisemitism in the Contemporary World*, red. Robert Wistrich (New York: New York University Press, 1990), 46-52.

⁶⁰ Yehuda Bauer, «Antisemitism and Anti-Zionism – New and Old», i *Anti-Zionism and Antisemitism in the Contemporary World*, red. Robert Wistrich (New York: New York University Press, 1990), 207.

⁶¹ Bauer, «Antisemitism and Anti-Zionism – New and Old», 199.

⁶² Robert Wistrich, *Between Redemption and Perdition: Modern antisemitism and Jewish Identity* (London & New York: Routledge, 1990), 216.

forskjellige ideologier, men at de fra 1948 har begynt å gli inn i hverandre.⁶³

Andre er ikke like bastante som Bauer og Wistrich. Historiker Bernard Lewis har advart mot at antisionistiske holdninger kan være maskert som antisemittisme, men at det vil være meningsløst og urimelig å anta at kritikk av sionismen eller Israels politikk og handlinger er antisemittisk.⁶⁴ Han begrunner dette med at «the Arab-Israeli conflict is a political one – a clash between states and peoples over real issues, not a matter of prejudice and persecution.»⁶⁵ Andre igjen hevder at antisionismen kan forstås som en kulturell kode. Historikerne Shulamit Volkov og Anita Shapira står for denne tolkningen. Volkov hevder at antisionistiske holdninger ikke nødvendigvis er antisemittiske, men at det ofte har vært uttrykk for en identifikasjon med venstresidenes antiimperialisme og antikolonialisme.⁶⁶ Shapira har studert fenomenet i en israelsk kontekst og mener at de israelske holdningene til antisionisme og antisemittisme har blitt politisk-kulturelle koder som skiller den israelske venstresiden fra høyresiden.⁶⁷

Filosofen Judith Butler representerer en mer radikal forståelse av Israel-kritikk og forholdet til antisemittisme og antisionisme. Hun mener at den politiske sionismen, og identifisering med Israel, har fått en hegemonisk makt over hva det vil si å være jøde. Dette fører ifølge Butler til at jøder som er kritiske til sionismen eller Israel, tier i frykt for å bli stemplet som antisemitter eller selvhatene jøder.⁶⁸ Hun hevder også at disse merkelappene fungerer som en taktikk for å delegitimere kritikk av Israel, fra både jødisk og ikke-jødisk hold, uten å ta i betraktning den lange tradisjonen for antisionisme. Videre hevder hun at dette fører til at jøder som ikke greier å identifisere seg med Israel, heller distanserer seg fra «det jødiske», og ved dette, stadfester oppfatningen om at å være jøde er å være sionist.⁶⁹ Butler ønsker derfor å skille sionismen fra «det jødiske», og argumenterer for at den politiske sionismen, som en «kolonialistisk bevegelse» og «okkupant av palestinsk land», ikke har støtte i jødisk tradisjon og

⁶³ Robert Wistrich, «Anti-Zionism and Anti-Semitism», *Jewish Political Studies Review* 16, no. 3/4 (2004): 27-31.

⁶⁴ Bernard Lewis, *Semites and Anti-Semites: An Inquiry into Conflict and Prejudice*, 3. Utg. (New York & London: W.W. Norton & Company, 1999), 20.

⁶⁵ Bernard Lewis *Semites and Anti-Semites*, 20.

⁶⁶ Shulamit Volkov, «Readjusting Cultural Codes: Reflections on Anti-Semitism and Anti-Zionism», i *Anti-Semitism and Anti-Zionism in Historical Perspective: Convergence and Divergence*, red. Jeffrey Herf (London & New York: Routledge, 2007), 41-42.

⁶⁷ Anita Shapira, «Israeli Perceptions of Anti-Semitism and Anti-Zionism», i *Anti-Semitism and Anti-Zionism in Historical Perspective: Convergence and Divergence*, red. Jeffrey Herf (London & New York: Routledge, 2007), 244.

⁶⁸ Judith Butler, «The Charge of Anti-Semitism: Jews, Israel, and the Risk of Public Critique», i *Postzionism: A Reader*, red. Laurence J. Silberstein (New Brunswick: Rutgers University Press, 2008), 370; Judith Butler, *Parting Ways: Jewishness and the Critique of Zionism* (New York: Columbia University Press, 2012), 20.

⁶⁹ Butler, *Parting Ways*, 19-20.

verdier.⁷⁰

Butler representerer den radikale motsetningen til Bauer og Wistrich og viser i sin argumentasjon at det er mulig å være antisjonist uten å være antisemitt. Likevel har ingen av akademikerne over definert noen klare kriterier for å skille mellom de to fenomenene. Det har imidlertid historikeren Daniel N. Myers. Han nevner to kriterier. For det første, er det antisemittisme når israelske overtramp får et ensrettet fokus mens man samtidig ignorerer andre staters lignende eller verre overtramp. Den andre avgrensningen går når kritikk av Israel skifter fra å omhandle Israels politikk til å kritisere jøder og israelere generelt.⁷¹ En svakhet med Myers argumentasjon er at land Israel sammenligner seg med, ikke alltid gjør krav på eller blir ansett som demokratier på lik linje med Israel, og at man ikke alltid og i alle sammenhenger kan ta slike forbehold.

Myers kriterier kan selvfølgelig diskuteres nærmere, men jeg vil hevde, i likhet med idéhistoriker Håkon Harket, at en bare kan avgjøre hvorvidt antisjonistiske holdninger er antisemittisk, ved å analysere konkrete tilfeller.⁷² Jeg vil imidlertid ikke felle noen dom over hvorvidt Israel-kritikk i Norge var antisjonistisk eller antisemittisk, men prøve å plassere norsk-jødiske holdninger til en side av diskusjonen av fenomenet.

⁷⁰ Butler, *Parting Ways*, 1-2, 4.

⁷¹ Myers, «Can there be a Principled Anti-Zionism?», 22.

⁷² Håkon Harket, «Den nye antisemittismen», i *Jødehat: Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, red. Trond Berg Eriksen, Håkon Harket & Einhart Lorenz (Oslo: Cappelen Damm, 2009), 580.

2. Fra Menachem Begin til Michael Melchior

Innledning

Likuds valgseier 17.mai 1977 har av flere blitt betegnet som den største politiske omveltningen i Israels historie.⁷³ Det markerte slutten på nesten 30 år med det israelske arbeiderpartiets dominans og starten på en ny tilnærming til araberlandene og områdene okkupert etter Seksdagerskrigen i 1967. Likud anerkjente ikke FN-resolusjon 242,⁷⁴ og erklært at jødene hadde en uangripelig, evig og historisk rett til hele Israel, fra Middelhavet til Jordanelven.⁷⁵ For Israels nyvalgte statsminister, Menachem Begin, var administrativ kontroll og bosetting av Judea og Samaria, den bibelske termen for Vestbredden, en sionistisk forpliktelse. Likud tilhørte den revisjonistiske retningen innen sionismen som opprinnelig hadde kjempet for en jødisk stat på begge sider av Jordanelven.⁷⁶ Tilknytningen til denne retningen, samt Begins ledelse i Irgun⁷⁷ bidro til flere debatter i det internasjonale verdenssamfunnet og førte til at valget av Likud ble møtt med skepsis i mange land, Norge inkludert.⁷⁸

I den jødiske diasporaen fikk valget av Likud og statsminister Begin blandet mottakelse. I USA, Storbritannia og Danmark ble det for første gang tegn til splittelse og uttalt kritikk mot det politiske veivalget i Israel.⁷⁹ Fredsprisen som ble tildelt Begin og Egypts president Anwar Sadat for fredsavtalen mellom Israel og Egypt i 1978 førte imidlertid til en viss optimisme og fremtidshåp. Israel ga Sinai-halvøya, som de hadde okkupert siden 1967, tilbake til Egypt i bytte mot egyptisk anerkjennelse av Israel, og de to landene skulle etablere fulle diplomatiske bånd.

⁷³ Avi Shlaim, *Iron Wall: Israel and the Arab World* (W.W. Norton: New York, 2001), 350; Colin Shindler, *The Land Beyond Promise: Israel, Likud and the Zionist Dream* (London & New York: I.B. Tauris, 2002), 2-5; Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 42; William L. Cleveland & Martin Bunton, *A History of the Modern Middle East* 4.utg. (Boulder: Westview Press, 2009), 355; Yaacov Shavit, *Jabotinsky and the Revisionist Movement 1925 – 1948* (London: Frank Cass, 1988), xii.

⁷⁴ Resolusjon 242 ble vedtatt etter Seksdagerskrigen i 1967 og oppfordrer til en rettferdig og varig fred i Midtøsten og tilbaketrekningen av Israels væpnede styrker fra okkuperte territorier. For hele resolusjonen se: <http://unispal.un.org/unispal.nsf/0/7D35E1F729DF491C85256EE700686136> (lesedato: 07.04.15).

⁷⁵ Shlaim, *Iron Wall*, 355; Shindler, *The land beyond promise*, 85; Charles D. Smith, *Palestine and the Arab-Israeli Conflict*, 7. utg. (Boston & New York: Bedford/St.Martin's, 2010), 350.

⁷⁶ For to gode fremstillinger av den revisjonistiske retningen innenfor sionismen se Eran Kaplan, *The Jewish Radical Right: Revisionist Zionism and its ideological legacy*, (Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press, 2005); Yaacov Shavit, *Jabotinsky and the Revisionist Movement, 1925-1948* (New York: Frank Cass, 1988).

⁷⁷ Irgun, eller Irgun Zvai Leumi, var en jødisk paramilitær undergrunnsbevegelse etablert i Palestina i 1931. Den besto av ikke-sosialister og sto i opposisjon til Haganah, sionistbevegelsens militære gren. Irgun ble i 1936 den militære grenen til de revisjonistiske sionistene. For mer om Irgun og den revisjonistiske retningen av sionismen se litteraturen henviset til i fotnoten over.

⁷⁸ Se underkapittel 2.2 Det norske storsamfunnets holdning til Likud og Menachem Begin.

⁷⁹ Shindler, *The land beyond promise*, 3; Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 42-43; Buckser, *After the Rescue*, 109.

Statusen til palestinerne og deres situasjon forble derimot høyst uklar i den ferdigstilte avtalen, men Begin hadde gått med på at «araberne» i Israel skulle få selvstyre i en overgangsperiode på fem år.⁸⁰ Dette skjedde imidlertid ikke. Fredsavtalen var på Israels premisser og ifølge historiker Avi Shlaim arbeidet Begin for en fred som var forenlig med hans visjon om et Stor-Israel fra Middelhavet til Jordanelven.⁸¹

Hvilke reaksjoner og holdninger finner vi blant jøder i Norge på valget av Likud og tildelingen av fredsprisen til Begin? Fant det sted indre motsetninger og uttalt kritikk av det politiske veivalget i Israel slik det gjorde i andre diasporasamfunn eller hadde valgseieren til Likud liten betydning for den jødiske minoriteten i Norge? Jeg vil først gjøre rede for det norske storsamfunnets holdning til Likud ved å undersøke reaksjoner på valgseieren i et utvalg aviser. Dette kan si noe om hvilke rammevilkår norske jøder hadde for ytringer omkring Israel i offentligheten. I tillegg til å undersøke norsk-jødiske holdninger og reaksjoner på valget av Likud, vil Begins besøk i Norge i forbindelse med fredsprisutdelingen i 1978 bli diskutert. Jeg vil også se på hvordan solidaritetsarbeid for, og forsvar av, Israel utartet seg i perioden etter Likuds valgseier og frem til 1982. Til slutt vil jeg kort ta for meg ansettelsen av rabbiner Michael Melchior i 1980 og hvilken betydning dette fikk på forholdet til Israel.

Det norske storsamfunnets holdning til Likud og Menachem Begin

Etter etableringen 1948 hadde Norge hatt et godt forhold til den jødiske staten. Selv om venstresiden gradvis begynte å bli kritisk til staten i kjølvannet av Seksdagerskrigen i 1967 hadde Israel god anseelse i resten av samfunnet. Likuds valgseier ti år etter ble imidlertid møtt med bekymringer og debatt i Norge. På ytterste venstreside fantes det en sterk antisjonistisk tendens og *Klassekampen* så på utfallet av det israelske valget, som et valg mellom to onder. De hevdet at både venstre- og høyresiden var ivrige forkjempere for en «sionistisk aggresjonspolitikk» som de mente gikk ut på å undertrykke palestinerne og kolonialisere de okkuperte områdene.⁸² *Dagbladet*, en tradisjonelt Israel-vennlig avis, omtalte på lederplass valget som et skjebnevalg og understreket at makten hadde forflyttet seg til personer med mindre kompromissvilje for fred i Midtøsten.⁸³ Journalisten Karl Egil Hagelund, i samme avis, uttrykte bekymring for at USAs

⁸⁰ Shlaim, *The Iron Wall*, 371-377; Shindler, *The land beyond promise*, 97-99; Smith, *Palestine and the Arab-Israeli Conflict*, 353-355.

⁸¹ Shlaim, *The Iron Wall*, 372.

⁸² «Seier for sionismens mest åpne talsmenn», *Klassekampen*, 20.05.1977.

⁸³ «Skjebnetime for Israel», *Dagbladet*, 20.05.1977.

diplomati i Midtøsten ville rakne dersom Likud førte den politikken som lå i deres store ord, og hevdet at Begin måtte bringes til fornuft.⁸⁴ Hagelund, som var en kjent støttespiller for Israel, var også bekymret for at valget av Begin ville gjøre det vanskelig for Israel-venner å forsvare den politikken som ble satt ut i livet.⁸⁵

Lederen i *Aftenposten* poengterte utfordringene ved Begins tilnærming til de okkuperte områdene. Begins fortid som leder av Irgun ble trukket frem, og det ble hevdet at valgets utfall ikke var tilfredsstillende for andre enn Likud.⁸⁶ Kommentarer og ledere i *Nationen*, *Stavanger Aftenblad* og *Adresseavisen* hadde samme negative innstilling til endringene i israelsk politikk.⁸⁷ Som nevnt innledningsvis var ikke denne skepsisen unik for Norge. Den var heller ikke unik for venstresiden. Ifølge historiker Colin Shindler skapte Likuds valgseier furore både i politiske høyre- og venstre-kretser i Vesten.⁸⁸ *Aftenpostens* syn på framtidsutsiktene i Midtøsten kan bygge opp under et slikt syn, siden avisen tradisjonelt ble sett på som en høyreorientert. I tillegg uttalte Høyres Kåre Willoch seg kritisk mot Israel og Begin-regjeringen for første gang under en utenriksdebatt i Stortinget i 1978.⁸⁹ Årsaken til kritikken fra Willoch var den nye bosetningspolitikken til Begin som skjøt fart etter 1977.⁹⁰

I ikke-jødiske Israel-vennlige kretser er det mulig å skimte motsetninger. Hagelund satte sinnet i kok under et foredrag i regi av MIFF i 1978. Da uttalte han at Begin var det verste som kunne skjedd med Israel i dette tiåret.⁹¹ Hagelund var imidlertid ikke den eneste Israel-vennen som gikk ut og kritiserte valget av Likud. Forfatteren Ragnar Kvam skrev kronikken «Begin – En tragedie for Israel» i *Aftenposten* der han malte et svært negativt bilde av han som person, hans fortid i Irgun og hans politiske visjoner om å «frigjøre» det bibelske Judea og Samaria.⁹² Kvam hadde også et dystert syn på Israels fremtid og mente at «det eneste som kan redde landet er å prøve hindre en utvikling som gir Begin rett til å kalle seg en befrier av bibelsk land.»⁹³ Samtidig kritiserte Kvam den ytre venstrefløys skadefryd over valgresultatet, som han mente bidro til å trekke Israels eksistens i tvil.

Sjømannspresten Per Faye-Hansen, som også var medlem av MIFF, støttet valget av Begin. Han svarte Ragnar Kvam med et innlegg i *Aftenposten* der han skrev at anklagene og

⁸⁴ «Må USA tøyse Likud-folkene?», *Dagbladet*, 21.05.1977.

⁸⁵ Hagelund, *Israel – Elsket og Hatet*, 172.

⁸⁶ «Israels valg» *Aftenposten*, 20.05.1977.

⁸⁷ «Kjøligere Israel – USA», *Nationen*, 25.05.1977; «Ny statsminister med blodig fortid», *Adresseavisen*, 20.05.1977; «Israelsk kalddusj», *Stavanger Aftenblad*, 18.05.1977.

⁸⁸ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 2.

⁸⁹ Solberg, «Stort sprang, små steg», 48.

⁹⁰ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 97.

⁹¹ Hagelund, *Israel – Elsket og Hatet*, 167.

⁹² «Begin – En tragedie for Israel», *Aftenposten*, 07.07.1977.

⁹³ «Begin – En tragedie for Israel», *Aftenposten*, 07.07.1977.

kritikken mot Begin var urettferdige og feilaktige. Videre anklaget Faye-Hansen Kvam for å spre løgnpropaganda ved å ha ansvarliggjort Begin for Deir Yassin-massakren og synkingen av våpenskipet «Altalena», samt å sammenligne han med palestinske terrorister. Faye-Hansen beskrev også valget som gledelig for kristne venner av Israel fordi jødisk tilstedeværelse i Judea og Samaria var en del den kristne profeti om Jesu gjenkomst.⁹⁴ Debatten mellom Kvam og Faye-Hansen pågikk i et par uker, og det var spesielt hendelsene referert til overfor som ble diskutert. Kvam påsto også at Faye-Hansen var en av de Israel-vennene som uten spørsmål forsvarte alt Israel foretok seg. Ifølge Kvam ville en slik ensidig støtte føre til Israels undergang fordi «[h]vis man alltid angriper arabere og palestinerne og lar Israel gå fri, er det ingen grunn til å tro at man gir et bidrag til den jødiske stats overlevelse.»⁹⁵

Avisdebatten mellom de to selverklærte «Israel-vennene» gir oss en indikator på hvilke følelser og tanker som fant sted i pro-israelske grupperinger i kjølvannet av valget av Likud. Til tross for at Hagelund og Kvam så på valget av Likud som negativt, var det noen, særlig kristne, som så på valget av Likud som positivt. Dette ser man også internasjonalt. Kristne samlet seg om Begin og Likud fordi jødisk tilstedeværelse og tilbakevending til det bibelske Israel var en del av profetien om Jesus tilbakevending.⁹⁶

Norsk Gallup Institutt (NGI) meningsmåling fra juni 1978 viste at den samlede norske opinionen også begynte å endre seg etter valget av Likud. Ifølge meningsmålingen hadde 44 prosent fått mindre sympati for Israel det siste året.⁹⁷ Dette var en markant nedgang fra tidligere meningsmålinger.⁹⁸ Valget av Likud var ikke eneste årsak til dette, men det kan ha i bidratt til at enkelte støttespillere endret holdning. Historiker Karl Egil Johansen hevder for eksempel at det ble enklere for Arbeiderpartiet å innta en kritisk holdning til Israel når ikke lenger det israelske arbeiderpartiet satt med makten.⁹⁹ Samtidig hadde det over en lengere periode skjedd en gradvis holdningsendring til Israel på venstresiden i Norge. Allerede i 1971 hadde AUF formelt brutt med

⁹⁴ «Begin – En lykke for Israel», *Aftenposten*, 12.07.1977.

⁹⁵ «Israels sanne venner», *Aftenposten*, 10.08.1977.

⁹⁶ Se Shalom Goldman, *Zeal for Zion: Christians, Jews, & the idea of the Promised Land* (Chapell Hill: North Carolina University Press, 2009); Colin Shindler «Likud and the Christian Dispensationalists: A Symbiotic Relationship», *Israeli Studies* 5, no.1 (2000): 153-182.

⁹⁷ Samme meningsmåling viste at 27 prosent hadde fått større sympati, mens 29 prosent ikke viste. Johan Galtung, «Krig fred og forsvar», i *Norske meninger 1946 – 1993 Bind 1: Norge og verden*, red. Bjørn Alstad (Oslo: Sigma, 1993), 77.

⁹⁸ Ifølge TNS Gallup uttrykket hele 94 prosent sympati med Israel i 1967. NSD, meningsmålingsarkivet, «Datasett: TNS Gallup AS 1967 juli»; I 1973 ga 78 prosent i Norge sin støtte til Israel, ifølge meningsmålingsinstituttet FAKTA a/s. Galtung, «Krig, fred og forsvar», 76.

⁹⁹ Johansen, *Jødefolket inntar en særstilling*, 127.

det pro-israelske synet moderpartiet hadde stått for i hele etterkrigsperioden.¹⁰⁰ Partipolitisk tilhørighet behøvde derfor ikke ha vært en betydelig faktor i sympati med, og støtte til Israel.

Noe lignende skjedde også i Høyres tilnærming til Israel etter 1977. Partiet begynte gradvis å formulere seg annerledes etter Likuds maktovertakelse. I Høyres håndbok fra sesjonene 1978/1979 og 1979/1980 ble Midtøsten-konflikten, ifølge historiker Tarjei Solberg, «balansert» fremstilt.¹⁰¹ Løsningen på konflikten måtte, ifølge Høyre, ha et dobbelt siktemål: «Sikkerhet for Israel og selvbestemmelsesrett for palestinerne.»¹⁰² Det innebar imidlertid ikke anerkjennelse av PLO. Selv om det fantes flere politikere innad i både AP og Høyre som var varme Israel-venner, ser vi at flere begynte å få en kritisk tilnærming til Israel, blant annet på bakgrunn av Begin-regjeringens bosettingspolitikk.

Det er derimot lite som tyder på at rammene for norsk-jødisk solidaritet med Israel endret seg med valget av Begin og Likud. Som vi skal se senere var flere norske jøder aktive i Israel-debatten også etter valget av Likud. Dette manifesterte seg både internt i forenings- og menighetsblader, og i avisspaltene i form av leserinnlegg.

Reaksjoner på valget av Likud blant jøder i Norge

Jøder i Norge fikk informasjon om Israel på flere måter. I perioden før og etter den jeg tar for meg skjedde dette blant annet gjennom ulike Israel-relaterte organisasjoner, jødiske ungdomsforeninger, menighetsblader, aviser, reiseskildringer og diverse skriv fra den israelske ambassaden i Oslo. Ut ifra hva vi vet om det norsk-jødiske forholdet til Israel før 1977, er det rimelig å anta at mange av de norske jødene fulgte med på israelsk politikk. Seksdagerskrigen i 1967 ble en katalysator for offentlig engasjement for Israel blant jøder i Norge, og de fleste fikk det med seg dersom Israel ble omtalt i massemedia.¹⁰³ Etter dannelsen av MIFF i 1975 ble i tillegg Israel-aktuelle reportasjer og nyheter mer tilgjengelig i form av medlemsbladene *Med Israel for Fred og Midtøsten* i *Fokus*.

I forbindelse med Likuds valgseier i 1977 sendte den israelske ambassaden ut en bulletin kalt *Bakgrunn og informasjon* som brakte en utførlig omtale av Menachem Begin fra han var leder av Irgun og frem til hans posisjon som statsminister. Oskar Mendelsohn, som ofte gjenga de ulike bulletinene sendt fra ambassaden i *Jødisk menighetsblad*, gjenga også bulletinen om

¹⁰⁰ Det ble på AUFs landsmøte i 1971 vedtatt en anti-sionistisk resolusjon som talte for et opphør av den jødiske staten til fordel for en palestinsk stat der alle etniske grupper hadde like rettigheter. Strandå, «Arbeidernes Ungdomsfylking og Midtøsten-konflikten, 1948-1996», 51.

¹⁰¹ Solberg, «Stort sprang, små steg», 58.

¹⁰² Solberg, «Stort sprang, små steg», 58.

¹⁰³ Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 205-213.

historien til Begin og Likud.¹⁰⁴ Kombinert med de andre informasjonskanalene jøder i Norge hadde kan vi anta at de fleste visste hva Begin og Likud sto for, samt hvilke retning av sionismen Begin representerte.

I motsetningen til i storsamfunnet, var det få antydninger til innvendinger mot valget av Likud fra jødisk hold. *Jødisk menighetsblad* omtalte valget med tre sider. Redaksjonen tok ikke stilling til hvorvidt de så valget av Likud som noe positivt eller bekymringsverdig, men gjenga debatten mellom Kvam og Faye-Hansen i korte trekk. Det ble understreket at ikke alle delte Faye-Hansens begeistring for Begin, men at det var uklokt at én venn av Israel gikk så hardt ut mot en annen Israel-venn og hevdet at slik uenighet kunne gagne dem som ville Israel til livs.¹⁰⁵ Tilbakeholdenheten i *Jødisk menighetsblad* kan forstås med at redaksjonen, i likhet med andre jødiske foreninger i Norge, ønsket å holde seg nøytral i politiske spørsmål. Menighetsbladet var heller ikke et sted der israelsk politikk vanligvis ble diskutert, men et tidsskrift ment for interne og lokale forhold i det jødiske miljøet i Norge. Det faktum at valget fikk tre siders omtalte kan derfor gi en indikator på at politiske endringer i Israel var av betydelig interesse for menighetens medlemmer.

Det var tilsynelatende ingen som ytret seg om valget i media. Dette er overraskende med tanke på engasjementet for Israel i perioden 1967 – 1975 beskrevet hos Banik. Det er også bemerkelsesverdig sammenlignet med engasjementet blant noen danske jøder som etablerte organisasjonen «New Outlook» som en reaksjon på og kritikk av Likuds politikk overfor palestinerne.¹⁰⁶ De norsk-jødiske psykiaterne Leo Eitinger og Berthold Grünfeld kunne derimot flere år senere fortelle at de aldri hadde sympati for Begin eller Likuds partiprogram, men ingen kommenterte valget av Begin og Likud i media i kjølvannet av valget i Israel.¹⁰⁷ Det kan være flere jøder i Norge var svært negative, men ikke ønsket å lufte uenighetene offentlig. En årsak til fraværet av norsk-jødiske synpunkter i media kan være at mange følte debatten som fant sted i avisene representerte deres syn. En annen mulighet kan være at flere skammet seg over Begins fortid i Irgun og kviet seg for å kommentere valget, noe som for eksempel var tilfelle i det jødiske miljøet i Storbritannia.¹⁰⁸

Samtidig virket det som det eksisterte en felles oppfatning av valget blant jødene i Norge.

¹⁰⁴ «Israel-aktuelt», *Jødisk menighetsblad*, nr. 2, 1977, 29.

¹⁰⁵ «Israel-aktuelt», *Jødisk menighetsblad*, nr. 2, 1977, 28-31.

¹⁰⁶ Buckser, *After the Rescue*, 109.

¹⁰⁷ For Eitinger og Grünfelds holdninger til Begin og Likud se «Refleksjoner omkring holdningsendringer», *Midtøsten i Fokus*, nr. 4, 1982, 10; «Min holdning til krigen i Libanon», *Aftenposten*, 15.10.1982; «Vår moralske konfliktsituasjon», *Aftenposten*, 28.09.1982.

¹⁰⁸ Shindler, *The land beyond promise*, 3.

Nemlig at det israelske folket hadde bestemt, og da måtte man støtte deres valg, uavhengig av om en var uenig eller ikke, det var slik et demokrati fungerte.¹⁰⁹ Dette kan også ha vært en av grunnene til at ingen uttalte seg i media, og at *Jødisk menighetsblad* var så tilbakeholdene i sine synpunkter. Videre kan det være at flere jøder i Norge så på israelsk partipolitikk som mindre viktig enn den jødiske stats eksistens og levedyktighet. Likevel er det lite som tyder på at det var stor begeistring for Begin og Likud blant jøder i Norge. En informant fortalte meg at flere i menigheten ikke var glade for valgresultatet,¹¹⁰ og jeg kunne spore skuffelse hos andre informanter.¹¹¹ Disse informantene nevnte da også Begins fortid og syntes det var problematisk at han ble Israels ansikt utad. Det kan derfor tyde på at det eksisterte en mer inngående debatt internt i det jødiske miljøet.

Fredsprisen til Begin

Selv om det ikke virker som jøder i Norge var begeistret over valget av Likud, kan det være holdningen til partiet og statsminister Begin endret seg da han ble tildelt Nobels fredspris i 1978. I forbindelse med fredsprisutdelingen i Oslo dedikerte *Jødisk menighetsblad* hele 11 sider til Begins norgesbesøk.¹¹² DMT arrangerte i tillegg en festmiddag for Begin i samfunnshuset i Bergstien, vegg i vegg med synagogen.

Jeg har ikke funnet noen tegn på at norske jøder var negative til tildelingen av fredsprisen til Begin. Heller ingen eksempler på protester innad i menigheten. En av årsakene til dette kan være at Begin, i norske jøders øyne kom til Norge som en representant for Israel og ikke for partiet Likud. *Jødisk menighetsblad* omtalte besøket av Begin i positive ordelag og det kan skimtes stolthet over å ha hatt statsministeren i Israel på besøk. Her kan vi dra en parallell til da Golda Meir besøkte menigheten i 1961.¹¹³ Partitilhørighet later derfor ikke til å ha vært avgjørende for norske jøders holdning til Israel. Ben London, leder for Magbit-komiteén, mente fredsavtalen med Egypt og Begins fredspris tente et brennende håp om fred for Israel blant million av jøder.¹¹⁴ Dette håpet ble delt av flere av informantene mine. En hevdet «de» (den jødiske menigheten) var stolte over Begins fredspris og besøket i Oslo, og en annen bemerket den optimistiske stemningen i menigheten i forbindelse til fredsavtalen.¹¹⁵ En annen syntes tildelingen

¹⁰⁹ Samtale med informant nr. 3, 21.11.2013; informant nr. 4, 21.03.2013; informant nr. 2, 30.10.2013; informant nr. 5, 20.01.2014.

¹¹⁰ Samtale med informant nr. 1, 29.10.2013.

¹¹¹ Samtale med informant nr. 2, 30.10.2013; informant nr. 6, 24.03.2014; informant nr. 3, 21.11.2013.

¹¹² «Nobelprisutdelingen i Oslo», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1978, 37-48.

¹¹³ Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 172.

¹¹⁴ «Kjære venner av Israel!», *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, 1979, 1.

¹¹⁵ Samtale med informant nr. 4, 21.03.2013; informant nr. 1, 29.10.2013.

var fullt fortjent siden det endelig hadde blitt inngått en fredsavtale med Egypt.¹¹⁶ Det later derfor til at fredspristildelingen ble sett på som fortjent og at det var et steg i riktig retning mot fred i Midtøsten.

I det norske storsamfunnet fikk imidlertid fredspristildelingen til Begin blandet mottakelse, i likhet med valgseieren til Likud. Rundt 8000 palestinasympatisører demonstrerte mot tildelingen, og en meningsmåling viste at hele 31 prosent mente verken Sadat eller Begin burde fått prisen.¹¹⁷ Samme meningsmåling viste også at bare en prosent mente Begin hadde gjort seg fortjent til prisen alene. Fra jødisk hold kommenterte Jan Benjamin Rødner at Sadat ikke hadde gitt noe i fredsforhandlingene, mens Israel hadde bidratt mye ved blant annet å gi Sinaihalvøya tilbake til Egypt. Videre bemerket Rødner faren ved å stole på Sadats løfter om fred, og at Israel burde si «hit, men ikke lenger», i forbindelse med tilbakeføring av landområder.¹¹⁸ Den jødiske stipendiaten Jerzy Skrobak-Kaczynski var, i liket med Rødner, negativ til at Sadat fikk fredsprisen og kritiserte storsamfunnets fokus på Begins fortid som terrorist. Særlig fordi NRK og andre medier aldri hadde skrevet om Sadat og den arabiske nasjonalismen, som ifølge Skrobak-Kaczynski hadde røtter i «nazistisk ideologi».¹¹⁹ Han hintet også til at det norske folks negative innstilling til Begins fredspris bunnet i antisemittisme, fordi de ikke brydde seg om Sadats ideologi og nektet «å støtte prisen til en representant for jøder».¹²⁰ Skrobak-Kaczynski er imidlertid den eneste jeg har kommet over som fremmet slike synspunkter i forbindelse med fredsavtalen med Egypt, selv om det ikke var uvanlig at jøder i noen sammenhenger omtalte arabere som nazister.¹²¹

Skrobak-Kaczynskis uttalelser tyder på at han, i motsetning til Ben London og mine informanter, tolket fredsavtalen som bekymringsverdig. Han formidlet ingen glede, men forsvarte Begins tildeling og kritiserte Sadat. Samtidig mente han at territoriale innrømmelser ikke ville føre til fred.¹²² Det samme gjorde Rødner. Begge understreket at Israels sikkerhetsbehov var for prekære til å inngå i et politisk spill.

Til tross for ulike syn på fredsavtalen og tildelingen av fredsprisen til Sadat, samlet jødene i Norge seg rundt Begin da han var i Norge for å motta prisen. Under festmiddagen i

¹¹⁶ Samtale med informant nr. 5, 20.01.2014.

¹¹⁷ Vågstøl, «Den norske solidaritetsrørsla for Palestina, 1967-1986», 69; Galtung, «Krig, fred og forsvar», 77.

¹¹⁸ «Realitetene i Midtøsten», *Aftenposten*, 16.03.1979.

¹¹⁹ Han begrunnet dette med at arabere og nazister hadde samarbeidet under andre verdenskrig og at Egypt hadde fungert som et «paradis» for nazi-forbrytere. «Sadat og aksemaktene», *Aftenposten*, 26.01.1979.

¹²⁰ «Sadat og aksemaktene», *Aftenposten*, 26.01.1979.

¹²¹ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 145-147; Peter Novick, *The Holocaust in American Life* (Boston & New York: Houghton Mifflin Company, 1999), 156-161.

¹²² «Sadat og aksemaktene», *Aftenposten*, 26.01.1979.

samfunnshuset uttrykte DMTs forstander Kai Feinberg stolthet da han hilste Begin velkommen på vegne av de norske jødene.¹²³ Videre uttalte han at kvelden ville minnes i mange år fremover. Referatet fra middagen i *Jødisk menighetsblad* gjenga ikke mer av det Feinberg sa, men vi får vite at det også var ledere for flere internasjonale jødiske organisasjoner til stede. Det kan derfor hende at det ikke var rom for kritiske bemerkninger rettet mot Begin eller fredspristildelingen under oppholdet i Norge for dem som eventuelt ønsket det. Samtidig ville ikke det ha vært naturlig under en festmiddag.

I lys av synspunktene gjort rede for over, kan det argumenteres for at holdningene til Begin endret seg blant noen etter tildelingen av fredsprisen. Det kan tyde på at fredsprisen til Begin bidro til å gjøre det enklere å akseptere Likud for dem som i utgangspunktet var skeptiske. Den norske jøden Markus Sender var blant annet meget imponert over hva han hadde fått til, selv om han personlig ikke var tilhenger av Begin,¹²⁴ Lignende holdning kom også til uttrykk hos en av mine informanter. Hun hadde heller ingen sympatier for Likud, men syntes Begin absolutt fortjente fredsprisen, selv om hun hadde håpet at det skulle føre til flere resultater.¹²⁵ Vi kan tenke oss at flere delte dette synet i, og utenfor, det etablerte jødiske miljøet.

Det at israelere og jøder gjorde det bra internasjonalt bidro også til å styrke den jødiske identiteten hos noen. En informant sammenlignet det med når en nordmann gjør det bra, man blir stolt og glad.¹²⁶ *Jødisk menighetsblad* skrev også ofte varmt om andre jødiske samfunn i verden og norsk-jødiske foreningers samarbeid med Israel på forskjellige plan. Den positive oppmerksomheten de norske jødene opplevde i forbindelse med fredsprisutdelingen kan derfor ha styrket enkeltes jødiske identitet og opplevelse av en tilknytning til Israel. Det sammenfaller også godt med begrepet «long-distance nationalism» statsviter William Safran bruker i forbindelse med diaspora jøders identitet, slik det presenteres i innledningskapittelet.¹²⁷

Solidaritetsbidrag til Israel

Uavhengig av de politiske endringene i Israel, fortsatte solidaritetsarbeidet for den jødiske staten blant jødene i Norge. De ulike norsk-jødiske organisasjonene som arbeidet for Israel var alle avleggere av internasjonale sionistorganisasjoner og hadde eksistert i Norge siden

¹²³ «DMT's middag for Begin», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1978, 40; «Begin i synagogen», *Aftenposten*, 11.12.1978.

¹²⁴ Anne Sender, *Vår jødiske reise* (Oslo: Cappelen Damm, 2013), 48.

¹²⁵ Samtale med informant nr. 2, 30.10.2013.

¹²⁶ Samtale med informant nr. 4, 21.03.2013.

¹²⁷ Safran, «The Jewish Diaspora in a Comparative and Theoretical Perspective», 39.

mellomkrigstiden.¹²⁸ Disse var WIZO, KKL og KH. KKL ble i Norge også omtalt som Jødisk Nasjonalfond (JNF), mens KH ofte gikk under navnet Fellesinnsamlingen for Israel – Magbit. Organisasjonene var politisk uavhengige og tok ikke stilling til israelsk politikk i presentasjonen av sine virksomhetsområder. Likevel skal vi senere i denne studien se at enkelte av organisasjonene ofte tok den sittende israelske regjeringens side i ulike politiske spørsmål.

Fordi organisasjonene i utgangspunktet ikke tok stilling til israelsk politikk har jeg ikke funnet noen direkte reaksjoner på Likuds valgseier eller tildelingen av fredsprisen til Begin i mitt kildemateriale, med unntak av Londons kommentar om Begins fredspris vist til tidligere. De ulike organisasjonene bidro derimot til å styrke den norsk-jødiske tilknytningen til Israel på flere måter.

Det var blant annet en utbredt oppfatning i WIZO-Norge at bistand til Israel var nødvendig for å hjelpe den jødiske staten med de utfordringene de møtte i forbindelse med innvandring og integrering.¹²⁹ Arrangementene i regi av WIZO var også en av flere måter jødiske kvinner kunne treffes utenfor synagogene, uavhengig av om en var religiøs, sekulær eller medlem av en av de to menighetene.¹³⁰ De var i tillegg tilpasset småbarnsfamilier som gjorde at basarene og loppemarkedene noen ganger tiltrakk seg nesten samtlige medlemmer av menighetene.¹³¹ Det kan derfor ha bidratt til å styrke det jødiske samholdet i Norge, samtidig som en kunne vise solidaritet med Israel ved å støtte prosjektene til WIZO.¹³² Deltakelse i WIZO var for mange kvinner også den eneste aktive kanal inn til menighetene. Innflyttede, inngiftede og konverterte brukte ofte WIZO som inngangsport til forening- og menighetsmiljøet.¹³³ Engasjementet for Israel, og de innsamlede pengene, gir et bilde på hvor sentralt den jødiske staten sto i det norsk-jødiske livet.

Det samme kan sies om JNF i Norge. Organisasjonen hadde som hovedoppgave å «gjøre

¹²⁸ Banik, *Neste år i Jerusalem?*, 91-116.

¹²⁹ Reisel, et. al. *Du skal fortelle det til dine barn. Det Mosaiske Trossamfunn i Oslo 1892 – 1992*, 115-120.

¹³⁰ En lignende organisasjon fantes for menn. Den het B'nai B'rith (BB) og fungerte som en losje. BB ga sosiale bidrag til Israel-relaterte saker og hadde et visst samarbeid med WIZO. Reisel, *Du skal fortelle det til dine barn*, 121-125.

¹³¹ «WIZO i Oslo: Foredragsaften og basar», *Jødisk menighetsblad*, nr.3, 1978, 26.

¹³² Under en basar i Oslo i november 1977 ble det tilsammen inntjent 34.000 kr som gikk til et barnehjem i Asor, Israel. Tilsvarende summer ble inntjent i både Trondheim og Oslo de påfølgende årene. 34.000 kr i 1977 utgjør 145.456 kr i 2014. Alle påfølgende utregninger av beløper i denne studien er gjort ved Norges Banks priskalkulator. Det var ikke mulig å konvertere til beløp i 2015. For priskalkulatoren se <http://www.norges-bank.no/Statistikk/Priskalkulator/> (lesedato 25.04.15); «WIZO i Oslo», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1977, 12; «Trondheimsspalten», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1978, 14; «Trondheimsspalten – WIZO-nytt», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1978, 15.

¹³³ Reisel, *Du skal fortelle det til dine barn*, 117; Sender, *Vår jødiske reise*, 41-42.

ørkenen grønn» ved å samle inn penger for treplanting i Israel.¹³⁴ Alle jøder i menigheten ble oppfordret via *Jødisk menighetsblad* om å donere penger til treplanting. I løpet av fire måneder i 1977 hadde JNF i Norge overført 29 500 kr til Israel.¹³⁵ Vi kan regne med at tilsvarende summer ble overført de neste årene. Det har imidlertid ikke lyktes meg å finne mer informasjon om JNF i Norge utenom det som refereres til i *Jødisk menighetsblad*. Det er også usikkert hvor stort engasjement det fantes for organisasjonen i Norge. Ut ifra hva Berit Demborg kunne fortelle i menighetsbladet fra 1985, later det til at organisasjonen hadde utfordringer med å engasjere norske jøder.¹³⁶ En informant, som lenge hadde vært aktiv i JNF, kunne i tillegg fortelle meg at de fleste givene var kristne eller andre ikke-jøder.¹³⁷ Organisasjonen kan derfor ha vært mindre avhengig av støtte fra jødiske givere. Dette kan være med på å forklare den relativt beskjedne omtalen i menighetsbladet. Det er også mulig at eksistensen av to pengeinnsamlingsorganisasjoner for Israel var for mye i et jødisk diasporasamfunn som bare talte rundt 840 personer.¹³⁸

Fellesinnsamlingen for Israel – Magbit (heretter Magbit-komiteén) var imidlertid bedre organisert enn JNF. Organisasjonen utga et medlemsblad, *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet* (senere *Magbit-bladet*), der forstanderen av DMT-Oslo og den israelske ambassadøren i hver utgave oppfordret alle, jøder og ikke-jødiske Israel-venner, til å donere penger. Pengene fra Magbit-komiteén ble automatisk overført til Jewish Agency som fordelte midlene.¹³⁹ Lederen for komiteén, Ben London, understreket at «[u]ansett hvilke regjering som sitter ved makten i Israel, er det vår oppgave å hjelpe mennesker i deres hverdag».¹⁴⁰ Londons uttalelse underbygger påstanden om at mange jøder så forbi israelsk partipolitikk når det kom til å støtte landet økonomisk.

Forstanderens spalte i medlemsbladet kan tyde på at DMT så på solidaritet med Israel som en av de mest sentrale faktorene i et godt jødisk liv. Forstander Kai Feinberg hevdet blant annet at Israel måtte støttes med alle midler, til tross for at dette kunne føre til uvennskap med tidligere venner, og til og med egne slektninger. Feinberg understreket samtidig at arbeidet i Magbit-komiteén var noe av det viktigste som ble gjort i det jødiske samfunnet.¹⁴¹

¹³⁴ Reisel, *Du skal fortelle det til dine barn*, 142.

¹³⁵ 29.500 kr i 1977 utgjør 126.204 i 2014; «K.K.L.-nytt», *Jødisk menighetsblad*, nr. 2, 1977, 7.

¹³⁶ Demborg manet opp til økt engasjement for JNF i *Jødisk menighetsblad* da hun ble leder for organisasjonen i Norge. Se kapittel 3 og «Den blå Keren Kajemet-bøssen», *Jødisk menighetsblad*, nr. 2, 1985, 46.

¹³⁷ Samtale med informant nr.7, 15.10.2013.

¹³⁸ Ifølge Mendelsohns beregninger var antall medlemmer i DMT-Oslo og Trondheim 842 i 1977. Mendelsohn, *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år*, 554.

¹³⁹ Jewish Agency er en jødisk organisasjon tilknyttet den israelske regjeringen som forvalter økonomiske bidrag til Israel fra jødiske samfunn i hele verden. «Israel 35 år», *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, 1983, 2-3.

¹⁴⁰ «Israel 35 år», *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, 1983, 2-3.

¹⁴¹ «Fra forstanderen i det Mosaiske Tronssamfund», *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, 1979, 16.

Av uttalelsen kom det frem at Feinberg var klar over at ikke alle jøder i Norge ønsket å støtte Magbit-komitéen, og referansen til «ens egne slektninger» kan tyde på at det eksisterte vidt forskjellige oppfatninger om pengeinnsamling til Israel. Det er mulig noen jøder også var imot arbeidet til Magbit. Samtidig kan uttalelsen si noe om storsamfunnets holdning overfor Israel. Det at økonomisk støtte til Israel kunne føre til uvennskap med «tidligere venner» kan være et tegn på dette. En av mine informanter uttalte at noe slikt hadde skjedd henne. Hun ga ikke penger til Magbit-komitéen, men da hun fortalte noen ikke-jødiske venner at hun støttet Israel tok de avstand fra henne.¹⁴² Feinberg var tydeligvis klar over at slikt skjedde både i det jødiske miljøet og i storsamfunnet. Jeg har derimot ikke funnet noen eksempler på distansering fra Magbit-komitéen i det jødiske miljøet i perioden jeg tar for meg, men antar at det kan ha skjedd.

Den lidenskapelige oppfordringen til økonomiske bidrag fra Magbit rettet mot jøder og Israel-sympatisører i Norge fant sted i hele perioden denne studien tar for seg. Engasjementet og støtten de ulike organisasjonene fikk blant jøder i Norge tyder på at Israel sto dem nært. Det fantes ingen uttalt kritikk av arbeidet deres, men det er uvisst om det var en gjennomgående positiv holdning. *Jødisk menighetsblad* skrev varmt om foreningene og oppfordret medlemmene av de to menighetene i Norge til å gi støtte og bidrag, «jo før jo heller».¹⁴³ Lignende oppfordringer ble også publisert i aviser, men da sammen med ikke-jødiske Israel-venner og oppfordring om økonomisk støtte til andre prosjekter enn dem disse foreningene støttet.¹⁴⁴ Mange av de samme personene som var aktive i de Israel-relaterte foreningene var også aktive i avisdebatter og lignende. Videre hadde rabbiner Michael Melchior hatt et godt samarbeid med Magbit-komitéen siden 1977. Årlig oppfordret han DMTs medlemmer til å støtte opp om Magbit i forbindelse med Kol Nidre-bønnen under Jom Kippur.¹⁴⁵ Dette gjorde pengeinnsamling for Israel til en integrert del av menighetslivet.

Norsk-jødisk forsvar av Israel

Flere jøder i Norge tok Israel i forsvar mot kritikk fra storsamfunnet i perioden etter Likuds valgseier og frem til 1982. Dette var en trend som hadde eksistert siden etableringen av Israel, men særlig etter Seksdagerskrigen i 1967. Israel som en identitetsskapende faktor, fristed og kulturelt sentrum var viktig for de norske jødene. Flere så det som sin plikt å forsvare Israel. Vi

¹⁴² Samtale med informant nr. 8, 14.11.2013.

¹⁴³ Se for eksempel «Fellesinnsamlingen for Israel», *Jødiskmenighetsblad*, nr. 1, 1979, 41.

¹⁴⁴ «Innsamling til Israel», *Aftenposten*, 03.04.1979.

¹⁴⁵ JMO, JMO D00390 – Magbit-bladet (1966 – 1998), Beretninger om innsamlingsåret 1977.

har sett at følelsen av solidaritet og tilhørighet med Israel fortsatte etter 1977 i form av solidaritetsarbeid for Israel, og vi skal se at solidariteten også manifesterte seg i form av offentlig støtte for Israel.

FN-resolusjon 3379 fra 1975, som definerte sionisme som en form for rasisme og rasistisk diskriminering fikk mange på venstresiden til å øke kritikken mot Israel og dens forsvarere. *Klassekampen* og Palestina-komitéen brukte hyppig betegnelsen, og førstnevnte hadde i 1977 en artikkelserie med tittelen «Sionisme og rasisme».¹⁴⁶ Avisen så det å være antisjonist som et bidrag i kampen mot rasediskriminering, og omtalte konsekvent den sionistiske ideologien som rasistisk med henvisning til FN. Den norsk-jødiske responsen på disse holdningene manifesterte seg særlig da Shevach Eden, en israelsk professor i pedagogikk, ble hindret i å holde en gjesteforelesning ved universitet i Trondheim. Eden ble møtt med bannere med påskriften «Ned med zionismen», skjellsord og brennende israelske flagg. Det var personer tilknyttet AKP-ml som sto bak demonstrasjonen som hindret forelesningen. *Jødisk menighetsblad* omtalte hendelsen som mobbing og trakassering, og var forbauset over at AKP-ml i etterkant avviste at det hadde funnet sted antisemittisme.¹⁴⁷

Tilsvarende demonstrasjoner fant sted ved universitetet i Oslo da Mark Perach, professor i fysikk fra Israel, skulle holde en forelesning. De anti-israelske demonstrasjonene i både Oslo og Trondheim ble kritisert fra jødisk hold. Leo Eitinger fortalte både *Vårt Land* og *Aftenposten* at hendelsene føltes som et gufs fra 30-årene og at de utløste redsel for forfølgelse, mens Jan Benjamin Rødner, med henvisning til trakasseringen av de israelske professorene, nektet å stille opp i en Israel-debatt i Studentersamfunnet i Oslo i oktober 1977.¹⁴⁸ Rødner hevdet også at det var slutt på tiden da jøder ble tvunget til å delta i debatter på fiendens premisser med referanse til tema for debatten, «Er sionister rasister?». ¹⁴⁹ Skrobak-Kaczynski gikk på sin side hardt ut mot det han mente var «antijødiske» holdninger blant demonstranter på Blindern i en kronikk i *Aftenposten*.¹⁵⁰ Han kritiserte Palestina-komitéen for å bruke ordet «jøde» som et skjellsord og argumenterte for at Israel ikke kunne karakteriseres som rasistisk sammenlignet med sine arabiske naboland. Videre hevdet han at påstandene om diskriminering i Israel kun var et påskudd for å organisere antisemittisk hets.

De antisemittiske og anti-israelske holdningene som kom til syne under demonstrasjonene

¹⁴⁶ «Sionisme er rasisme», *Klassekampen*, 24.09.1977; «Sionisme og rasisme», *Klassekampen*, 08.10.1977.

¹⁴⁷ «Mobbing på Lade», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1977, 34-35; «Rasisme – Antizionisme – Antisemittisme», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1977, 4.

¹⁴⁸ *Vårt Land*, 21.09.1977. Sitert i «Rasisme – Antizionisme – Antisemittisme», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1977, 5; «Heller ikke psykiateren er mer enn et menneske», *Aftenposten*, 10.12.1977; «Israel-venner avviser debatt med AKP», *Aftenposten*, 14.10.1977.

¹⁴⁹ «Israel-venner avviser debatt med AKP», *Aftenposten*, 14.10.1977.

¹⁵⁰ «Hvor finnes egentlig rasisme i Midtøsten?», *Aftenposten*, 25.10.1977.

høsten 1977 ble møtt med sterk kritikk i storsamfunnet. Flere aviser, blant annet *Aftenposten*, kritiserte hendelsene som hadde funnet sted på universitetene på det sterkeste, og omtalte demonstrantene som fanatikere og del av en begrenset gruppe.¹⁵¹ Det siste er viktig å understreke. Det fantes ingen stor anti-israelsk eller antisjonistisk tendens i storsamfunnet. Det var jødene i Norge klar over. I portrettintervjuer av profilerte norske jøder var det ingen som syntes antisemittisme, antisjonisme eller anti-israelisme var et stort problem.¹⁵² Samtidig påpekte flere at grensene var små mellom antisemittiske, anti-sjonistiske og anti-israelitiske ytringer fra ytterste venstre, og at det kunne være vanskelig å skille det ene fra det andre.¹⁵³ Forskingen på feltet viser også at begrepene ofte blir brukt om hverandre, men flere har poengtert at den antisjonistiske holdningen fra ytterste venstreside ofte har hatt antisemittiske undertoner, slik som under demonstrasjonene mot de israelske professorene i 1977.¹⁵⁴

Like mye oppstyr ble det ikke under en debatt i Studentersamfunnet i Trondheim i 1978 mellom Jan Benjamin Rødner og Peder Martin Lysestøl, henholdsvis fra MIFF og Palestina-komitéen. Lysestøls argumenter ble karakterisert som «anti-israelsk løgnpropaganda», mens Rødners argumentasjon ble omtalt som «forfriskende».¹⁵⁵ Rødner understreket Israels betydning som et fristed for undertrykte jøder i verden og at for jødene var det tale om én stat, eller ingen, mens araberne hadde over 20 stater. Videre fremstilte han arabernes krav om full tilbaketrekning til grensene før 1967 som urimelige.¹⁵⁶ Rødners omtale av palestinerne som «arabere» og hans synspunkter på tilbaketrekning fra landområder kan tyde på at han ikke anså palestinerne som et folk med rett til eget territorium og en egen stat. Henvisingen til de mange statene araberne kunne flytte til, underbygger denne påstanden. Vi skal se at det er mye som tyder på at dette var holdninger flere delte.

I likhet med i perioden etter Seksdagerskrigen i 1967 var kritikk av PLO og deres nasjonale aspirasjoner var en av hovedårsakene til at norske jøder søkte til debattsidene i avisene. Vera Hirsch, Jan Benjamin Rødner, Henry Cohen og Skrobak-Kaczynski var blant debattantene. De kritiserte personer og medier som omtalte PLO som noe annet enn en terrororganisasjon.

¹⁵¹ «Vi er skamfulle», *Aftenposten*, 22.09.1977.

¹⁵² «Stadig flere jøder må søke psykiatrisk hjelp», *Adresseavisen*, 28.08.1978; «Men fra 'løgnerne i blant oss' ble det stille», *Aftenposten*, 26.02.1977.

¹⁵³ «Men fra 'løgnerne i blant oss' ble det stille», *Aftenposten*, 26.02.1977; Samtale med informanter nr. 1, 29.10.2013; informant nr. 5, 20.01.2014.

¹⁵⁴ Se blant annet Jeffrey Herf, red. *Anti-Semitism and Anti-Zionism in Historical Perspective: Convergence and Divergence*, (London: Routledge, 2007); Walter Laqueur, *The Changing Face of Antisemitism*, (New York: Oxford University Press, 2006).

¹⁵⁵ «Midt-Østen-debatt i studentersamfunnet i Trondheim», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1978, 15-16.

¹⁵⁶ «Midt-Østen-debatt i studentersamfunnet i Trondheim», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1978, 15-16.

Likevel ble ikke PLO sidestilt med det palestinske folket. Cohen hevdet blant annet at PLOs terrorvirksomheter svekket sympatien med og skadet «palestinernes sak og rettigheter».¹⁵⁷ Ved å nevne palestinernes rettigheter kan det tyde på at Cohen sympatiserte med det palestinske folket selv om han avviste PLO. Dette gjaldt flere. Berit Demborg skrev blant annet om et besøk i en palestinsk flykningsleir i Gaza der hun fikk se hva som ble gjort fra Israels side for å forbedre situasjon til «disse stakkars mennesker».¹⁵⁸ Ifølge Demborg var det slutt på den «nedverdiggende situasjonen» som hadde eksistert under Egypts okkupasjon, og de som turte å trosse «truslene fra PLO» kunne flytte ut, skaffe arbeid og kjøpe hus.¹⁵⁹ Dette var ifølge Demborg et godt eksempel på hvordan flykningsproblemet kunne løses dersom det var vilje til det. I likhet med Cohen sidestilte ikke Demborg palestinerne med PLO, men fremstilte PLO som palestinernes ulykke.

Tilsvarende synspunkter kom frem i måten Vera Hirsch omtalte PLO og palestinerne. Hun hevdet at PLO ikke kunne kalles en frigjøringsorganisasjon fordi det ikke fantes et palestinsk folk. Ifølge henne hadde «[d]et palestinske folk [...] oppstått under påvirkning av felles skjebne i flykningsleirene. Disse var arabere som flyktet fra området av frykt for krigshandlinger i perioden 1947-49.»¹⁶⁰ Hirsch viste samtidig sympati med de palestinske flykningene, men fryktet at PLOs politikk ville skape en ny flykningstilværelse for det jødiske folk, siden deres målsetning var «å utslette Israel».¹⁶¹ Selv om Hirsch mente at palestinerne var et konstruert folk, forsto hun deres frustrasjon. Likevel virker det som hun oppfattet Israel først og fremst som jødenes land. Dette synet later til å ha vært utbredt, samtidig som det var forståelse for palestinernes situasjon. Men da palestinerne sto frem samlet representert av PLO, ble sympatien svekket eller borte.

Gitt at de norske jødene var relativt likegyldige til hvordan Israel politisk ble representert, hadde langt flere sterke meninger om hvem som representerte palestinerne. Det er ikke umulig at flere av argumentene brukt i diskusjonen rundt palestinerne og PLO i realiteten var vikarierende. Særlig fordi nesten samtlige av mine informanter hevdet de alltid hadde støttet en palestinsk stat ved siden av Israel, en påstand det har vært svært vanskelig å spore i de skriftlige kildene. Samtidig var holdningene til PLO og palestinerne vist overfor sammenfallende med hvilke holdninger som eksisterte i perioden før 1977. Det var en felles oppfatning av at det var de arabiske lederne som var skyld i det palestinske flykningsproblemet, og at jødenes behov var mer prekære.¹⁶² Hirschs frykt for at jødene på ny ville bli statsløse dersom PLO fikk realisert sine

¹⁵⁷ «Aftenposten og PLO», *Aftenposten*, 10.02.1979.

¹⁵⁸ Egypt hadde okkupert Gaza frem til Seksdagerskrigen i 1967, men ga ikke opp kravet om området før Camp David avtalen i 1978. «Flykningens situasjon i Gaza», *Aftenposten*, 26.01.1977.

¹⁵⁹ «Flykningens situasjon i Gaza», *Aftenposten*, 26.01.1977.

¹⁶⁰ «Usannheter om PLO og jødene», *Aftenposten*, 17.10.1979.

¹⁶¹ «Usannheter om PLO og jødene», *Aftenposten*, 17.10.1979.

¹⁶² Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 229.

nasjonale aspirasjoner var også utbredt, og det var mulig å se antydninger til norsk-jødiske reaksjoner på en gradvis holdningsendring til konflikten i det norske storsamfunnet. Dette kom blant annet frem da flere Israel-venner, inkludert de norske jødene Robert Levin, Judith Vogt og Jan Benjamin Rødner, protesterte overfor NRK mot visningen av tv-serien «Palestinerne – Folk uten land». I protesten sto det at serien var preget av en ensidig innsamling av informasjon, og at motstandere av staten Israel fikk uttrykke seg uten å bli motsagt.¹⁶³ Palestinernes situasjon ble ikke kommentert, men det er nærliggende å tro at majoriteten av jødene i Norge ikke delte påstanden som var tittelen på tv-serien.

Det var få jøder i Norge som hadde tiltro til at PLO ønsket å etablere en palestinsk stat på Vestbredden og i Gaza som ville leve i fred med Israel slik Yasir Arafat hevdet i FN i 1974.¹⁶⁴ Rødner aviste Arafats budskap i FN under en debatt i *Aftenposten* mot geografi-professor Hallstein Myklebost.¹⁶⁵ Myklebost hevet at PLO flere ganger hadde ytret ønske om å leve i fred med Israel, mens Rødner viste til PLOs nasjonalcharter som blant annet talte for «the elimination of Zionism in Palestine», og Arafats tidligere uttalelser som tilsa det motsatte av å leve i freds.¹⁶⁶ Rødner holdt også fast ved at en tilbaketrekning til 1967-grensene ikke var forenlig med Israels sikkerhet.¹⁶⁷ Lignende argumentasjon finner vi i *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet* som mente at den «ansvarlige» og «moderate» fremtoningen til Arafat og PLO ikke var til å stole på.¹⁶⁸ I likhet med holdningene til Hirsch og Cohen var Israels sikkerhet og eksistens det viktigste å forsvare. PLO ble avvist som en ren terrororganisasjon uten troverdighet, til tross for at PLO hadde fått observatørstatus i FN. Det internasjonale storsamfunnet begynte også å få et mer positivt syn på PLO, som for eksempel kom til uttrykk i Myklebosts argumentasjon.

Det var tydelig at mange jøder i Norge følte at Israel som et fristed ble truet av PLO. Enkelte kan også ha følt på at en del av deres jødiske identitet ble kritisert ved at Israel ble karakterisert som en rasistisk okkupasjonsmakt, med tanke på Israels sentrale plass i en norsk-jødisk identitet. Både Rødner og Skrobak-Kaczinsky var av sikkerhetsmessige grunner skeptiske til tilbakeføring av landområder der PLO ønsket å etablere en stat. Lignende argumenter finner vi

¹⁶³ «Protest mot NRK-serie om palestinerne», *Aftenposten*, 26.06.1979.

¹⁶⁴ Shlaim, *The Iron Wall*, 330; Smith, *Palestine and the Arab-Israeli Conflict*, 326; Colin Shindler, *A History of Modern Israel*, 2.utg. (New York: Cambridge University Press, 2013), 202.

¹⁶⁵ «PLOs mål i Midt-Østen», *Aftenposten*, 23.05.1979.

¹⁶⁶ «PLOs mål i Midt-Østen», *Aftenposten*, 23.05.1979; Det var særlig artikkel 15 og 19 som ble referert til i forbindelse med Israels rett til å eksistere. Art. 15 taler blant annet for «the elimination of Zionism in Palestine», mens art. 19 omtaler FN's delingsplan fra 1947 som «entirely illegal». For hele PLO-charteret se «The Palestinian National Charter: Resolution of the Palestine National Council July 1-17, 1968», hentet fra The Avalon Project, «The Middle East 1916-2001: Documents», http://avalon.law.yale.edu/20th_century/plocov.asp (lesedato: 19.04.2015).

¹⁶⁷ «PLO har intet ønske om fred i Midt-Østen», *Aftenposten*, 26.06.1979.

¹⁶⁸ «Fantasier og virkelighet», *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, 1979, 40.

også hos Hirsch og i *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*. Den overveldende støtten jøder i Norge uttrykte overfor Israel viser at solidariteten med den jødiske staten ikke hadde endret seg fra perioden før 1977. Vi skal se at ansettelsen av rabbiner Michael Melchior ytterligere kan ha bidratt til å forsterke tilknytningen til Israel.

Ny rabbiner. Nytt Israel-engasjement?

Sommeren 1975 inngikk DMT-Oslo en avtale med den 21 år gamle danske rabbinerstudenten Michael Melchior. Han skulle tiltre som rabbiner ved Oslo-menigheten etter å ha avsluttet sine studier ved yeshiva Hakotel, en moderne ortodoks rabbinerskole, i Jerusalem.¹⁶⁹ Til gjengjeld skulle menigheten i Oslo gi han et årlig studiestipend. I utdannelsesperioden skulle han oppholde seg i Norge under de viktigste helligdager, holde prekener og drive seminarer for menighetens yngre medlemmer og elevene på religionsskolen. Han bidro i tillegg med tekster til høytidene i *Jødisk menighetsblad* fra 1977.

Da DMT-Oslo først kontaktet Melchior i 1975 hadde menighetsstyret aktivt arbeidet for å ansette en rabbiner i over to år. Menigheten hadde ikke hatt en egen rabbiner siden svensken Bruno Epstein av ukjente årsaker forlot stillingen etter 16 måneder i 1969.¹⁷⁰ Før valget falt på Melchior, hadde det vært to aktuelle kandidater. Den ungarskfødte rabbiner Imre Balla bosatt i Israel og israeleren Michael Keller. I en korrespondanse med Balla gjorde Sally Demborg det klart hva menigheten ønsket av en fremtidig rabbiner: «[Y]ou will be called upon to bring the spirit of Jewishness and of Israel to our children as a teacher and youthleader.»¹⁷¹ Videre understreket Demborg, i et referat fra en samtale med Balla, at en fremtidig rabbiner måtte være villig til å lære seg norsk og være ung slik at han kunne «trives med den yngre del av vår menighet.»¹⁷² Imre Balla oppfylte samtlige krav, men trakk seg fordi han måtte flytte til Ungarn av familiehensyn.¹⁷³ Den andre kandidaten, rabbiner Michael Keller, ble i 1974 forslått av Martin Edelman ved World Zionist Organization's «Bureau of Cultural Service to Communities», etter

¹⁶⁹ DMT-arkiv, Prem: Cheider – referater og korrespondanser, Årsrapport for skolenemda 1975, 03.03.1976; Mendelsohn, *Jødenes historie i Norge gjennom 300 år*, 427; Sender, *Vår jødiske reise*, 33.

¹⁷⁰ Mendelsohn, *Jødenes historie i Norge gjennom 300 år*, 427.

¹⁷¹ DMT-arkiv, Prem: Cheider – referater og korrespondanser, korrespondanse mellom Sally Demborg og Imre Balla, se brev 18.11.1973.

¹⁷² DMT-arkiv, Prem: Cheider – referater og korrespondanser, Referat av samtale med rabbiner Imre Balla i Ashdod, Israel den 22. Oktober 1973, se referat fra dato: 07.11.1973.

¹⁷³ Familiehensyn var sannsynligvis en av flere årsaker til at Balla trakk seg som kandidat. I et brev 18.11.1973 anbefalte Sally Demborg at Balla burde endre etternavn dersom ønsket stillingen som rabbiner i Oslo. Se DMT-arkiv, Prem: Cheider – referater og korrespondanser, korrespondanse mellom Sally Demborg og Imre Balla, se brev 18.11.1973.

en lengere korrespondanse med Demborg.¹⁷⁴ Demborg avslo imidlertid tilbudet fra Edelmann fordi menigheten allerede hadde ansatt et israelsk ektepar, Noa og Eli Guy, til å undervise i religionsskolen og hadde, ifølge Demborg, ikke råd til å ansette en rabbiner i tillegg.¹⁷⁵

Til tross for at Demborg hadde argumentert med at menigheten ikke hadde råd til å ansette Keller, fortsatte han jakten på en person som kunne inspirere ungdommen. Våren 1974 sendt han et brev til den religiøs-sionistiske ungdomsorganisasjonen BA i Sverige der DMT tilbød en stipendordning til en BA-leder som ønsket «å blåse [...] jødisk liv i vår forsamling» gjennom å undervise ved religionsskolen i Oslo fra høsten 1974.¹⁷⁶ Vi skal ikke se bort ifra at samme brev også ble sendt til BA i Danmark, uten at jeg har funnet dokumentasjon på dette. Om så var tilfelle er det rimelig å anta at det var da menigheten i Oslo fikk nyss om at Michael Melchior planla en rabbinerutdannelse. Melchior hadde nemlig lang erfaring fra ungdomsarbeid i BA i Danmark og menighetens korrespondanse med Melchior startet i høsten 1974.¹⁷⁷

Etter den første korrespondansen mellom Demborg og Melchior stoppet også korrespondansen med Martin Edelmann i WZO, noe som tyder på at menighetsstyret ønsket å rette sin fokus mot Michael Melchior. Han utfylte kravene Demborg hadde satt til en fremtidig rabbiner. Han var ung, kunne språket, hadde god kunnskap om sionismen og ikke minst var han en bekjent av Oslo-menigheten. Michael Melchior var sønn til daværende overrabbiner i Danmark, Bent Melchior og barnebarnet til tidligere overrabbiner i Norge, Marcus Melchior. Både Bent og Marcus hadde holdt prekener og foredrag for menighetene i Norge og begge kjente godt til det jødiske miljøet i landet.¹⁷⁸ Det at Melchior hadde valgt en rabbinerutdannelse innenfor den ortodokse retningen av jødedommen passet også Oslo-menigheten bra. Menigheten i Oslo var i prinsippet en ortodoks menighet og BA hadde vært den gjeldende religiøse ungdomsorganisasjonen i Norge i etterkrigstiden.¹⁷⁹ I mitt kildemateriale er det ingenting som tyder på at noen motsatte seg valget av Melchior og 11. juni 1980 ble det enstemmig besluttet å

¹⁷⁴ Bureau of Cultural Service to Communities arbeidet blant annet med å bistå små menigheter i diasporaen med rabbinere. DMT-arkiv, Prem: Cheider – referater og korrespondanser, korrespondanse mellom Sally Demborg og Martin «Moshe» Edelmann, se brev 06.04.1974.

¹⁷⁵ DMT-arkiv, Prem: Cheider – referater og korrespondanser, avtale mellom DMT-Oslo og ekteparet Guy, se dokument 06.06.1974.

¹⁷⁶ DMT-arkiv, Prem: Cheider – referater og korrespondanser, brev til B'nei Akiva-Svergie fra Sally Demborg, 04.03.1974.

¹⁷⁷ I et brev sendt 10.03.1975 ønsket Sally Demborg at Melchior skal bistå menigheten i Oslo under Rosh Hashanah og Jom Kippur siden Melchior ikke hadde mulighet i 1974. DMT-arkiv, Prem: Cheider – referater og korrespondanser, brev fra Sally Demborg til Michael Melchior, 10.03.1975; Melchior selv husket ikke i detalj hvordan prosessen var. Samtale med Michael Melchior, 04.08.2014.

¹⁷⁸ Rabbiner Marcus Melchior holdt blant annet innvielsesprekenen da synagogen i Bergstien ble grunnlagt i 1921. Se Mendelsohn, *Jødenes historie i Norge gjennom 300 år*, 426; Reisel, *Du skal fortelle det til dine barn*, 34.

¹⁷⁹ Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 174-176.

tilsette Melchior som rabbiner fra høsten samme år.¹⁸⁰ Onsdag 3. september 1980 ble Michael Melchior innsatt som rabbiner under en gudstjeneste i synagogen i Bergstien.¹⁸¹

Forventingene til Melchior var store. Aktiviteten i menighets- og foreningslivet i Oslo hadde vært nedadgående i en lengere periode, noe Demborg også ga uttrykk for i korrespondansen med rabbiner Balla og brevet til BA i Svergie. Kai Feinberg, forstander for DMT-Oslo fra 1976, uttrykte i 1979 sine forhåpninger i et intervju i *Jødisk menighetsblad*. I tillegg til hyppigere synagogebesøk og større engasjement i foreningslivet, la Feinberg vekt på at Melchiors tilstedeværelse ville bidra til at den kommende generasjonen norske jøder fikk en identitet forankret i de jødiske tradisjonene, som kunne gi dem indre trygghet og styrke.¹⁸²

Under et møte i den jødiske herreløshet B'nai B'rith noen uker etter rabbiner-innsettelsen, presenterte Melchior det han ønsket å oppnå som rabbiner i Oslo. Han ville skape en sterkere jødisk identitet og religiøs innstilling blant jødene i Norge, arbeide for oppdragelse gjennom barnehage, religionsskoler, samtaler, og videreopplæring for voksne. En jødisk barnehage og religionsskole ville, ifølge Melchior, styrke barnas identitet og fremkalle vennskap mellom dem. Rabbineren ønsket også mer samarbeid med resten av den jødiske verden, og å styrke tilknytningen til Israel. En måte denne tilknytningen kunne styrkes var, ifølge Melchior, ved *aliyah*, innvandring til Israel. Han mente det bidro til å styrke den jødiske identiteten både til de som emigrerte og de som valgte å bli «hjemme».¹⁸³

Gitt det lille antall jøder i Norge er det mulig at menigheten så på *aliyah* som en utfordring grunnet økt fraflytting. Samtidig har jeg ikke funnet noen konkrete uttalelser i kildematerialet mitt som tilsa at menigheten hevdet dette ikke var forenlig med deres interesser. Melchiors påstand om at *aliyah* ville styrke tilknytningen til Israel, finner vi delvis bekreftet ved å se til noen eksempler fra Baniks avhandling. I tillegg til å vise til dem som hadde slektninger i Israel, der tilknytningen til landet ofte var naturlig, viste hun blant annet til Bjørn Dworsky og familien til rabbiner Zalmon Aronzon som emigrerte henholdsvis i 1951 og 1958.¹⁸⁴ Dworsky fikk seg senere jobb i det israelske LO, Histadrut, med Skandinavia som spesialfelt og var aktiv i den norske samfunnsdebatten om Israel. Zalmon Aronzons sønn, Rami, flyttet imidlertid tilbake, tok sin utdanning i Norge og ble aktiv i det jødiske miljøet i Oslo. Slik sett er dette, ifølge Banik,

¹⁸⁰ «Vårens menighetsmøte», *Jødisk menighetsblad*, nr. 2, 1980, 36.

¹⁸¹ Mendelsohn, *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år*, 427.

¹⁸² «Intervju med forstander Kai Feinberg», *Jødisk menighetsblad*, nr. 2, 1979, 5.

¹⁸³ «Rabbiner Michael Melchior i B'nai B'rith», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1980, 47-48.

¹⁸⁴ Bjørn Dworsky oppvokste i Trondheim og uttalte i 1973 at han flyttet til Israel med ønske om å bygge opp en sosialistisk stat. Rabbiner Zalmon Aronzon var tilknyttet DMT-Oslo i perioden 1949-1958. Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 182, 184.

eksempler på emigranter som på hver sin måte var med på å styrke det jødiske livet i Norge.¹⁸⁵ Erfaringer fra, og kontakten med Israel, gjorde at tilknytningen til landet ble mer konkret.

Det har imidlertid ikke blitt gjort noen studier eller undersøkelser av hvor mange som emigrerte til Israel i perioden etter Melchior ble ansatt, men Oskar Mendelsohn anslo på midten av 80-tallet at om lag 50 personer hadde emigrert til Israel siden etableringen av landet i 1948.¹⁸⁶ Det var derimot langt flere som valgte å reise på ferie, studere eller arbeide på kibbutz i Israel, fremfor å bosette seg der.¹⁸⁷ Alle, utenom en, av mine informanter hadde gjort noe av det nevnte overfor. Vi skal likevel ikke utelukke at emigrasjonen til Israel var stabil eller økte utover 80-tallet. Både BA i Norge og JUF drev informasjonsarbeid om *aliyah*, noe som tilsa at diskusjon rundt *aliyah* var en integrert del av det norsk-jødiske miljøet.¹⁸⁸

Engasjementet rundt forenings- og menighetslivet økte gradvis etter Melchior ble ansatt i Oslo. Antall medlemmer i menigheten økte, det ble etablert en jødisk barnehage og inngått en avtale om salg av kosher-kjøtt med en israelsk-arabisk butikkinnehaver.¹⁸⁹ I Trondheim kunne også ringvirkningene av Melchiors tilstedeværelse spores. Under et besøk av Melchior i synagogen uttrykte forstander, Jacob Komissar, beundring over hva rabbineren hadde fått til i Oslo på kort tid. Et forslag om å opprette en jødisk barnehage i Trondheim ble også tatt opp til diskusjon. Melchior var i tillegg gjest hos MIFF-Trondheim og WIZO-Trondheim i løpet av 80-tallet, og virket som rabbiner i menigheten da det var behov for det.¹⁹⁰

Melchior startet umiddelbart å arbeide med de punktene han gjorde rede for i talen hos B'nai B'rith. Foruten å fremme *aliyah* som en måte å styrke tilknytningen til Israel, så Melchior på solidaritetsarbeid for Israel som en annen måte å styrke denne tilknytningen. Han var medlem av MIFF og holdt flere foredrag for organisasjonen på 80-tallet. Han oppfordret også jøder i Norge til å engasjere seg i organisasjonen. Melchior mente at «[a]lt for få står tilsluttet MIFF», og spurte retorisk «[g]jør vi hva vi skylder Israel».¹⁹¹ Hvorvidt Melchiors oppfordring bidro til økt engasjement for MIFF blant jøder i Norge er vanskelig å si, men fra 80-tallet var det ofte like mange jøder som ikke-jøder i redaksjonen til MIFFs medlemsblad *Midtøsten i Fokus*, og flere

¹⁸⁵ Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 185.

¹⁸⁶ Mendelsohn, *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år*, 384.

¹⁸⁷ Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 184.

¹⁸⁸ RA, PA 906, Jødisk Ungdomsforenings arkiv. Dokument: «Alija eller alinei»; Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 174-176.

¹⁸⁹ «Høstens menighetsmøte», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1980, 49; «Kosher forretning åpnet i Oslo», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1981, 47; «Jødisk barnehage», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1981, 35-37.

¹⁹⁰ «Rabbiner Michael Melchior på besøk i Trondheim», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1981, 29-30.

¹⁹¹ «Nytt fra trossamfunnet i Oslo», *Jødisk menighetsblad*, nr.1, 1982, 50.

innlegg ble skrevet av norske jøder.¹⁹² Videre ble det etablert en avdeling av MIFF i Trondheim bestående av flere jøder.¹⁹³ Vi kan dermed ikke utelukke at Melchior vektlegging på sterkere tilknytning til Israel kan ha bidratt til at flere jøder i Norge ønsket å støtte opp om MIFF.

Det samme kan sies for andre Israel-relaterte organisasjoner. Som nevnt tidligere oppfordret Melchior jøder i Norge til å gi penger til Magbit-komiteén under Kol-Nidre bønner hver Jom Kippur fra 1977. Hvorvidt dette var en praksis som fant sted før Melchior begynte å fungere som rabbiner i Norge, er usikkert. Det er mulig det ble gjort, uten noen form for appell fra en religiøs leder. Første gang denne praksisen blir beskrevet i mitt kildemateriale er i 1977 og den fortsatte, så vidt jeg vet, til midten av 90-tallet. Da ble praksisen beskrevet som en «tradisjon».¹⁹⁴ Melchior forhold til JNF er uklart, men han støttet arbeidet deres.¹⁹⁵ Da det kom til WIZO snakket Melchior på mange av deres arrangementer, og etableringen av den jødiske barnehagen tiltrakk seg kvinner som tidligere hadde stått utenfor det jødiske miljøet.¹⁹⁶ Dette kan igjen ha bidratt til økt oppslutning rundt WIZO, siden organisasjonen, som tidligere nevnt, fungerte som en «inngangsportal» til menigheten for «nye» jøder.¹⁹⁷

Selv om Israel også hadde en sentral plass i det norsk-jødiske livet før Melchior startet å virke som rabbiner i Norge, later det til at engasjementet for Israel økte i takt med det «nye» engasjementet rundt menighets- og foreningslivet. Forskjellen var hovedsakelig at jøder i Norge etter 1977 hadde et religiøst overhode som fremmet Israels betydning i et jødisk liv i synagogen, i menighetsbladet og etter hvert i intervjuer med media. Rabbiner Melchior ble en svært toneangivende person i det jødiske miljøet og han lyktes med å «bring the spirit of Jewishness and of Israel to our children», slik vi så overfor at Sally Demborg håpet at en fremtidig rabbiner ville gjøre.

Sammenfatning

Norske jøders forhold til Israel endret seg tilsynelatende ikke da Likud kom til makten i 1977. Enkelte var skeptiske til valget av Begin som statsminister og bekymret for fredsutsiktene i Midtøsten, men dette later til å ha endret seg med fredsavtalen mellom Egypt og Israel, og tildelingen av fredsprisen til Begin. Det kan derfor antas at det jødiske miljøet i Norge, i

¹⁹² Se utgavene av *Midtøsten i Fokus* fra 1980 til 1984.

¹⁹³ Jeg har ikke fått på det rene hvor mange jøder som var medlem av MIFF i Trondheim, men det var nok til at *Jødisk menighetsblad* skrev om det. «MIFF starter lokalforening i Trondheim», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1979, 38; «MIFF i Trondheim», nr. 2, 1979, 37.

¹⁹⁴ Se JMO, JMO D00390 – Magbit-bladet (1966 – 1998).

¹⁹⁵ Samtale med Michael Melchior, 04.08.2014.

¹⁹⁶ Sender, *Vår jødiske reise*, 41-42; Reisel, *Du skal fortelle det til dine barn*, 117.

¹⁹⁷ Sender, *Vår jødiske reise*, 41-42; Reisel, *Du skal fortelle det til dine barn*, 117.

motsetning til større jødiske samfunn, ikke opplevde noen indre splittelser med valget av Likud.

Pengeinnsamlingene via de jødiske foreningene WIZO, JNF og Magbit-komitéen var vellykkede og ga jøder i Norge en mulighet til å vise solidaritet med Israel selv om de bodde perifert i den jødiske verden. Foreningsarbeidet var også en måte å opprettholde en jødisk identitet på samtidig som en kunne stå utenfor det jødiske miljøet rundt menighetene. Via *Jødisk menighetsblad* og *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet* ble jøder i Norge oppfordret av forstanderen i DMT-Oslo og Israels ambassadør til Norge til å donere penger til Israel, enten det var for Magbit, JNF eller WIZO. Dette var en praksis den kommende rabbineren, Michael Melchior, også støttet. I tillegg til å oppfordre til pengeinnsamling for Israel under Kol Nidre-bønnen i synagogen i Oslo fra 1977, oppfordret han jøder i Norge til å gjøre *aliyah*, bosette seg i Israel. Det skulle, ifølge Melchior, bidra til å styrke tilknytningen til Israel blant jøder i Norge. Uavhengig av om tilknytningen ble styrket, kan det gradvis spores et økt engasjement for Israel.

Engasjementet for Israel i avisspaltene var likevel ikke overveldende, selv om enkelte engasjerte seg da de følte at Israel ble urettferdig behandlet eller da personer tok PLO i forsvar. Det fantes ingen spor av jødisk kritikk av Israel i perioden frem til 1981, men derimot overveldende solidarisk støtte. Mange sympatiserte med palestinerne situasjon, selv om enkelte hevdet at palestinerne egentlig ikke var et folk. Jøder i Norge var med andre ord ikke likegyldige til palestinerne sak, men anså, som i perioden før 1977, jødene behov for et fristed og en stat som viktigere. Det fantes ingen utbredt antisemittisme som jødene i Norge følte på eller ønsket å konfrontere, men enkelthendelser gjorde personer bekymret. Antisjonistiske holdningene var begrenset til en mindre gruppe på ytre venstresiden, men det kunne også spores et begynnende skifte i sympatien med Israel generelt i det norske storsamfunnet. Dette manifesterte seg i form av meningsmålinger og avisinnlegg som tok PLO i forsvar, samtidig som de kritiserte Israels politikk. Karl Emil Hagelunds bekymring om at valget av Begin ville gjøre det vanskeligere for Israel-venner å forsvare Israel skal vi se ble reelle etter 1981.

3. «Elskede land, du holder gal kurs» Libanon-krigen i 1982

Innledning

Israels invasjon av Libanon i juni 1982, som kulminerte med falangistenes massakre i de palestinske flytningsleirene Sabra og Shatilla, markerte for alvor starten på det internasjonale storsamfunnets endrede holdning overfor den jødiske staten. Derfor har flere omtalt hendelsene i Libanon som et vendepunkt i Vestens forhold til Israel.¹⁹⁸ Tidligere tilhørte de sterkeste kritikerne av Israel venstresiden, men perioden etter invasjonen ble kritikk av Israels militære overtramp i Libanon, og bosettingspolitikk i de okkuperte områdene mer utbredt, uavhengig av politisk ståsted. Libanon-krigen bidro i tillegg til splittelse i Israel og i den jødiske diasporaen. Flere tok avstand fra og fordømte Israel, samtidig som kritikk fra jødisk hold ble mer utbredt.

I denne perioden fikk også store deler av det norske storsamfunnet øynene opp for palestinerne situasjon og ble mer kritiske til Israels politikk. Det gjaldt politiske partier både på venstre- og høyresiden, i tidligere Israel-vennlige aviser, og i meningsmålinger foretatt etter 1982.¹⁹⁹

Hvordan ble jøder i Norge ble påvirket av hendelsene sommeren 1982? Hvordan forholdt jøder i Norge seg til Israel i en periode der store deler av det internasjonale storsamfunnet fordømte den jødiske staten? Hvordan manifesterte norsk-jødisk forsvar og kritikk av Israel seg, og kan vi spore holdningsendringer til Israel blant jøder i Norge i kjølvannet av Libanon-krigen? For å sette norsk-jødiske reaksjoner og holdninger til Israel under og etter Libanon-krigen i et større perspektiv, er det nødvendig å gjøre rede for krigen og hvilke tendenser som fant sted i det norske storsamfunnet, den jødiske diasporaen og i Israel.

Libanon-krigen

6. juni 1982 satte forsvarsminister i Israel Ariel Sharon i gang «Operasjon fred for Galilea». Målet med operasjonen var å ødelegge PLOs militære baser og infrastruktur i Libanon og innsette

¹⁹⁸ Shlaim, *The Iron Wall*, 422-423; Shindler, *The Land Beyond Promise*, 163-166; Wasserstein, *Vanishing Diaspora: The Jews in Europe Since 1945*, 232; Rynhold, «Israel's Foreign and Defence Policy and Diaspora Jewish Identity», 146-147.

¹⁹⁹ Johansen, *Jødefolket inntar en særstilling*, 126-136; Hagelund, *Israel – elsket og hatet*, 187-197.

Bashir Gemayel, maronitt og lederen for falangistene, som Libanons president.²⁰⁰ Sharons plan var at invasjonen skulle forandre hele Midtøsten. Ødeleggelsen av PLOs baser i Libanon ville, ifølge Sharon, knuse ryggraden til den palestinske nasjonalismen, og lette annekteringen av Vestbredden. Støtten til og alliansen med Gemayel og falangistene skulle bidra til at Israel fikk en stabil og samarbeidsvillig regjering i Beirut. En regjering som kunne kontrollere palestinerne i Libanon og etter hvert integrere dem i Jordan, landet både Sharon og Begin hevdet var det egentlige Palestina.²⁰¹

I løpet av sommeren nådde israelske styrker Beirut, og igangsatte et kraftig bombardement av PLOs områder i Vest-Beirut. Invasjonen og de lidelser den påførte sivilbefolkningen førte til sterke reaksjoner internasjonalt. USAs president Ronald Reagan forlangte at Israel stoppet bombardementet, og truet Begin med å revurdere det amerikansk-israelske forholdet. Videre ble Likud-regjeringen sterkt kritisert på hjemmebane. Samtidig innså PLO at slaget var tapt. Organisasjonen trakk seg ut av Libanon og ble spredt ut over et titalls arabiske land. USA garanterte for sikkerheten til de sivile palestinerne som var igjen, og overvåket PLOs evakuering. Arafat og PLO-ledelsen etablerte nytt hovedkvarter i Tunis. Organisasjonen ble med det fragmentert og var lenger unna palestinsk jord enn noensinne tidligere.²⁰²

Da Bashir Gemayel ble valgt til president 23. august 1982, så det ut til at Israel hadde nådd målet med invasjonen. Men tre uker etter valget ble Gemayel drept i et attentat. Palestinske muslimer påtok seg ansvaret. Spenningene økte og falangistene ønsket å hevne drapet på presidenten. Dagen etter sendte Sharon israelske styrker inn i Vest-Beirut, for å sikre ro og orden og beskytte sivile. Sharon hadde mistanke om at det fantes store PLO-styrker der som ikke hadde evakuert. Den 16. september beordret Sharon israelske kommandører å slippe inn falangistmilitsen i de palestinske flykningsleirene Sabra og Shatilla for å «renske ut» terroristene som angivelig skjulte seg der.²⁰³ Resultatet ble en massakre av omlag 1500 palestinske menn, kvinner og barn, som sto uten beskyttelse etter PLOs evakuering. En undersøkelseskommisjon ble etter kort tid nedsatt av den israelske regjeringen. Den fant forsvarsminister Ariel Sharon indirekte ansvarlig for massakrene, og i 1983 ble han tvunget til å trekke seg som forsvarsminister. Krigen hadde også ødelagt Begins politiske karriere. Han trakk seg som

²⁰⁰ Maronitter: katolsk kirkesamfunn med sin største utbredelse i Libanon. Utgjør rundt 20 prosent av Libanons befolkning. Falangistene: paramilitært maronitisk parti med fascistiske trekk.

²⁰¹ Shlaim, *The Iron Wall*, 396-397; Shindler, *The Land Beyond Promise*, 123.

²⁰² Shlaim, *The Iron Wall*, 411-413; Shindler, *The Land Beyond Promise*, 123-124.

²⁰³ Min oversettelse. «Clean out» sitert i Shlaim, *The Iron Wall*, 416.

statsminister i 1983.²⁰⁴

Reaksjoner på Libanon-krigen

Det norske storsamfunnet

Det norske storsamfunnets holdning til Israel fra 1977 var i sakte endring. Høyre hadde med tiden lagt seg tettere opp mot Arbeiderpartiets mer nyanserte standpunkt til konflikten, og ved inngangen til 80-tallet hadde både Høyre og Arbeiderpartiet representanter som ønsket en palestinsk stat velkommen, i tillegg til representanter som var imot. Da Arbeiderpartiet mistet regjeringsmakten til Høyre i 1981 ble det på landsmøtet samme år besluttet å fremme kontakt mellom partiet og PLO, og anerkjenne PLO som representant for det palestinske folk.

Arbeiderbevegelsen beveget seg i samme retning, og i 1981 besluttet LO å likestille den palestinske arbeiderunionen og den israelske arbeiderunionen Histadrut.²⁰⁵ Det fantes fremdeles krefter innad i arbeiderbevegelsen som opprettholdt den tradisjonelle pro-israelske linjen. Disse dannet foreningen «Venner av Israel i norsk arbeiderbevegelse» etter AP og LOs vedtak referert til overfor, men de var få og hadde bare rundt 150 medlemmer etter opprettelsen i 1981.²⁰⁶

Holdningsendringen som fant sted i det norske storsamfunnet, hadde flere årsaker. For det første hadde den norske deltakelsen i UNIFIL-styrkene i Sør-Libanon fra slutten av 70-tallet bidratt til at det norske storsamfunnet fikk et nytt bilde av Israel og det palestinske flyktningproblemet. De norske soldatene rapporterte til media om urett begått mot palestinerne, og kritiserte Israels oppførsel. For det andre bidro Likuds ekspansive bosettingspolitikk og Begins retorikk til økt kritikk, både i media og i politiske kretser. For det tredje hadde PLOs signaler om moderasjon og antydninger om en to-statsløsning fra midten av 70-tallet, bidratt til økt sympati med palestinerne. Det må imidlertid understrekes at sympati med palestinerne ikke nødvendigvis betød sympati med PLO. Til tross for at det norske storsamfunnet sakte beveget seg bort fra den tradisjonelle pro-israelske linjen, kan vi ikke snakke om et avgjørende vendepunkt før Israels invasjon av Libanon i 1982.²⁰⁷

Willoch-regjeringen var raskt ute med fordømmelser, og krevde Israels «øyeblikkelige og betingelsesløse tilbaketrekning til Libanons internasjonalt anerkjente grense» i en pressemelding fra UD 7.juni.²⁰⁸ Den norske opinionen skiftet raskt med utviklingen av Libanon-krigen. I en

²⁰⁴ Shlaim, *The Iron Wall*, 415-417; Shindler, *The Land Beyond Promise*, 159-160, 165-166.

²⁰⁵ Waage, *Norwegians? Who needs Norwegian?*, 53-54; Hagelund, *Israel elsket og hatet*, 94-96.

²⁰⁶ Hagelund, *Israel elsket og hatet*, 97.

²⁰⁷ Waage, *Norwegians? Who needs Norwegian?*, 42-43; Rolf Tamnes, *Norsk utenrikspolitisk historie, Bind 6: Oljealder 1965 – 1995* (Oslo: Universitetsforlaget, 1997), 378-380.

²⁰⁸ Solberg, «Stort sprang, små steg», 67.

meningsmåling foretatt i slutten av juni 1982 kom det frem at 60 prosent av de spurte fordømte Israels handlinger, mens bare 25 prosent hadde forståelse for dem.²⁰⁹ I samme meningsmåling kom det også frem at 45 prosent mente Norge burde anerkjenne PLO. 42 prosent ønsket ikke dette, og 13 prosent visste ikke. Et interessant moment var at majoriteten av de spurte som fordømte Israel og ønsket at Norge skulle anerkjenne PLO, var Arbeiderparti-velgere.²¹⁰ Dette viste hvordan Israels fremtreden førte til holdningsendring i kretser som tidligere hadde vært Israels sterkeste støttespillere.

Invasjonen av Libanon fremkalte store overskrifter i landets største aviser. Både *Arbeiderbladet* og *Dagbladet*, som tradisjonelt hadde vært Israel-vennlige aviser, begynte gradvis å skrive mer kritisk om Israels krigføring og politiske utvikling. *Dagbladet* omtalte blant annet Israels bombing av Beirut som «terrorbombing», og en «massenedslakting av uskyldige sivile».²¹¹ Samtidig virket det som *Dagbladet* fremdeles støttet Israel, og deres rett til å forsvare seg, men var uenig i Likud-politikken som ble ført. De mente at «[p]roblemet ligger i at deres sikkerhetsbegrep blir ensidig militært, og dermed mer og mer utelukker politiske løsninger og kompromisser som alle siviliserte stater er avhengige av.»²¹² *Arbeiderbladet* la seg på en lignende linje. En leder publisert i juli 1982 hevdet at «Israels politiske ledere har vært like hensynsløse overfor Israels venner som mot landets fiender.»²¹³ I samme leder kom det imidlertid frem at *Arbeiderbladet* støttet et fremdeles sterkt samarbeid mellom norsk og israelsk arbeiderbevegelse, men det ble samtidig uttrykt sterk misnøye med Beginns politikk: «Vi sier fortsatt ja til Israel og Israels folk. Men vi sier nei til Begin.»²¹⁴

Massakrene i Sabra og Shatila bidro ytterligere til holdningsendringen i det norske storsamfunnet. Nesten samtlige av landets største aviser fordømte massakrene.²¹⁵ Mest kritisk var *Klassekampen*, som på lederplass omtalte hendelsen som et «folkemord».²¹⁶ *Arbeiderbladet* fortsatte på sin side den harde kritikken mot den israelske regjeringen, og mente den representerte «en kynisme, råhet og moralsk avstumpethet som bare har sin make i de verste diktatur.»²¹⁷ Videre krevde *Arbeiderbladet* Begin og Sharon sin avgang, og refererte til at også Histadrut

²⁰⁹ Johansen, *Jødefolket inntar en særstilling*, 133.

²¹⁰ Johansen, *Jødefolket inntar en særstilling*, 134.

²¹¹ «Terrorbombing», *Dagbladet*, 15.06.1982.

²¹² «Ghettostaten», *Dagbladet*, 06.08.1982.

²¹³ «Ja til Israel, nei til Begin», *Arbeiderbladet*, 17.07.1982

²¹⁴ «Ja til Israel, nei til Begin», *Arbeiderbladet*, 17.07.1982

²¹⁵ «Massakrene ved Beirut», *Aftenposten*, 20.09.1982; «Israels ansvar», *Dagbladet*, 20.09.1982; «Ugjeringene i Beirut», *Adresseavisen*, 21.09.1982; *Verdens Gang*, «Massakrene», 20.09.1982.

²¹⁶ «Massakren», *Klassekampen*, 20.09.1982.

²¹⁷ «Israel», *Arbeiderbladet*, 22.09.1982.

hadde krevd Begins avgang.²¹⁸

Det var bare de kristne avisene *Dagen* og *Vårt Land* som var tilbakeholden med fordømmelse overfor Israel. *Dagen* skrev på lederplass at «[e]tter det vi i augenblikken veit, ser det ut til at Israels medansvar i so fall avgrensar seg til det ‘redaktøransvaret’ som okkupasjonen av Vest-Beirut førde til. Men ikkje ein gong det er klårlagd enno.»²¹⁹ *Vårt Land* viste også til Israels ansvar på lederplass: «[D]et er klart at okkupasjonsmakten ikke kan løpe fra sitt ansvar.»²²⁰ «Israels venner på Stortinget» støttet KrF-politiker Kåre Kristiansen uttalelse: «[D]et har ikke skjedd noen endring i min kjærlighet og mitt engasjement for det israelske folk.»²²¹ De understreket samtidig at man som venner av Israel måtte kunne si ifra hva man mente var galt. I tillegg til at de fleste aviser tok avstand og fordømte Israels medansvar, viste en gallup fra Norges Markedsdata i oktober 1982 at hele 41 prosent av de spurte hadde endret sin holdning til Israel i negativ retning.²²² Dette var trenden internasjonalt, så vel som i den jødiske verden.

Den jødiske diasporaen og Israel

Holdningsendringer kunne også spores i den jødiske verden. Organisasjonen Shalom Achshav, eller Peace Now, som ble stiftet i Israel i 1978 hadde i årene frem til 1982 fått søsterorganisasjoner i flere diasporasamfunn. I kjølvannet av invasjonen av Libanon organiserte flere Peace Now-grupper demonstrasjoner mot Israels politikk. Den jødiske diasporaen hadde siden valget av Likud vært skeptiske til Israels politisk veivalg. Denne skepsisen toppet seg med invasjonen av Libanon. I USA, Storbritannia, Danmark og Australia ble uttalt kritikk mot Likuds politikk og Libanon-krigen mer vanlig.²²³

I Israel var de som protesterte mot Likud-regjeringens invasjon av Libanon en liten minoritet i forhold til de som støttet opp om invasjonen. Selv om Peace Now greide å mobilisere 100 000 israelere til å protestere mot krigen 3. juni 1982, møtte det opp 200 000 til en støttedemonstrasjon for regjeringen 17. juni.²²⁴ I tillegg viste en meningsmåling foretatt i slutten av juni at hele 93,3 prosent av de spurte støttet Libanon-krigen, og mente den var forsvarlig. Bare

²¹⁸ «Israel», *Arbeiderbladet*, 22.09.1982.

²¹⁹ «Israels ‘redaktør ansvar’», *Dagen*, 21.09.1982, referert i *Vårt land*, 22.09.1982.

²²⁰ «Dødens by», *Vårt land*, 21.09.1982.

²²¹ «Israels venner», *Vårt land*, 22.09.1982.

²²² 37 prosent hadde ikke endret holdning, mens 9 prosent hadde endret sitt syn på PLO i positiv retning. Det blir ikke oppgitt mer informasjon om den refererte meningsmålingen i *Jødisk menighetsblad*. Se «Høstens presseinnlegg», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1982, 39.

²²³ Suzanne D. Rutland, «Identity with Israel from Afar: The Australian Story», i *Israel the Diaspora and Jewish Identity*, red. Danny Ben-Moshe & Zohar Segev (Brighton, Portland: Sussex Academic Press, 2010), 263; Shindler, *Ploughshares into Swords?*, 108-109; Buckser, *After the Rescue*, 168; Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 66-67.

²²⁴ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 141.

4,6 prosent var imot.²²⁵ Selv om den store majoriteten forsvarte invasjonen av Libanon, viste en annen meningsmåling foretatt i august samme år, at flere og flere tok avstand fra krigen, og måten den utviklet seg på. 46 prosent av befolkningen mente fremdeles at invasjonen var rettferdig, mens 12 prosent var imot.²²⁶

Den endrede opinionen i Israel ble en utfordring for Likud-regjeringen. Utviklingen av krigen splittet et tidligere samlet folk, og bidro blant annet til mer kritikk fra media. Likud-regjeringen forsøkte alt for å rettferdiggjøre krigen, og gjorde det den kunne for å svekke Peace Now, og andre venstreorienterte jødiske bevegelser kritisk til regjeringens politikk. De mente at disse gruppene sto i ledtog med internasjonale medier for å svekke regjeringen og oppmuntre til terrorhandlinger. Videre ble fredsaktivister og personer som demonstrerte mot Begin og Likud omtalt som «svikere», og «råtten frukt».²²⁷

Jøder i diasporaen hadde i større grad enn i Israel vært motstandere av invasjonen av Libanon, men jødiske ledere i forskjellige diasporasamfunn hadde oppmuntret til solidaritet og støtte til Israel igjennom hele krigen.²²⁸ Historiker Colin Shindler har formulert forholdet mellom Likud-regjeringen og den jødiske diasporaen slik: «The Likud government expected Diaspora Jews to give their unconditional support to its war effort. They were expected to repeat the latest government statement whether it made sense of not.»²²⁹ Flere jøder befant seg derfor i en lojalitetskonflikt under Libanon-krigen, og spesielt i tiden etter massakrene i Sabra og Shatila. De fant det vanskelig å erklære sin støtte til Israel, slik lederskapet i de ulike diasporasamfunnene ønsket, i en periode de selv var sterkt uenige i Israels politikk. I tillegg bidro Likuds nådeløse betegnelse av jødiske fredsaktivister og kritikere, til at mange følte de ble tvunget til å ta side i konflikten.

Det blir derfor riktig å hevde, slik statsviteren Ofira Seliktar har gjort, at Libanon-krigen i 1982 bidro til at landet Israel gikk fra å være en felles kilde til identitet, til en kilde til polarisering for diasporajødene.²³⁰

Polariseringen forsterket seg etter massakrene i Sabra og Shatila. I Tel Aviv tok rundt 400 000 demonstranter til gatene i den største fredsdemonstrasjonen i Israels historie. Israels

²²⁵ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 130.

²²⁶ Antallet som støttet deler av invasjonen, men var imot å innta Beirut var på 17 prosent, mens de som mente Israel bare burde gått 40km inn i Libanon utgjorde 18 prosent. Shindler, *The Land Beyond Promise*, 134.

²²⁷ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 139-140.

²²⁸ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 162-163.

²²⁹ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 163.

²³⁰ Ofira Seliktar, «The Changing Identity of American Jews, Israel and the Peace Process», i *Israel, the Diaspora and Jewish Identity*, red. Danny Ben-Moshe & Zohar Segev (Brighton, Portland: Sussex Academic Press, 2010), 124.

omdømme var sterkt svekket og stadig flere profilerte jøder, i Israel og i diasporaen, uttrykte sin misnøye med Israel og den sittende regjeringen. Den argentinsk-jødiske forfatteren Jacob Timerman sammenlignet Israels håndtering av Libanon-krigen med et diktatur, mens den amerikanske rabbineren Arthur Herzberg og den italiensk-jødiske forfatteren Primo Levi begge krevde Begins umiddelbare avgang.²³¹ Fra før av hadde de israelske forfatterne Amoz Oz og A.B. Yehoshua vært blant de fremste kritikerne til Begin-regjeringen og invasjonen av Libanon. De var begge tilknyttet Peace Now i Israel og hadde ofte blitt karakterisert som selv-hatende jøder av Likud-sympatisører.²³²

De toneangivende jødiske personene som ytret sin motstand mot Israels politikk bidro til at det ble enklere for mindre profilerte jøder og jødiske grupper å ytre motstand. I Danmark oppfordret venstreorienterte jøder i organisasjonen «New Outlook» andre danske jøder til offentlig kritikk av Israel. De ønsket en politisk endring og var svært misfornøyd med hvordan Israel fremsto under Begins ledelse. Organisasjonen, som var assosiert med Peace Now-bevegelsen i Israel, ble møtt med kraftig kritikk av rabbineren i København, og noen av aktivistene i New Outlook ble truet med utvisning fra andre jødiske grupper.²³³ I likhet med i Norge hadde jødisk opposisjon til Israel vært tilnærmet uhørt og den gradvise opposisjonen til Israel bidro til et spent forhold internt i det dansk-jødiske miljøet.²³⁴

Som svar på den økende kritikken fra israelere og jøder i diasporaen uttalte Begin at «to be a good Jew means to give full support to the government of Israel and to back the Prime Minister unequivocally on all issues whether you agree with him or not.»²³⁵ Begins holdning og Likuds diaspora-politikk bidro ytterligere til splittelse i den jødiske verden. Flere jøder støttet den tilsynelatende nødvendigheten av å invadere Libanon før massakren i Sabra og Shatila, men det var langt færre som støttet Likuds-regjeringens offisielle forklaringer etter massakrene. I tillegg startet flere jøder i diasporaen å stille spørsmål ved sin identifikasjon med Israel i lys av Libanon-krigens konsekvenser. Flere jødiske samfunn i diasporaen begynte også gradvis å bevege seg fra en ukritisk tilnærming til israelsk politikk, til å være nøytrale eller stå i opposisjon.²³⁶

²³¹ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 164, 169; Butler, *Parting Ways*, 187.

²³² Shindler, *The Land Beyond Promise*, 138.

²³³ Buckser, *After the Rescue*, 168.

²³⁴ Buckser, *After the Rescue*, 168-169,

²³⁵ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 163.

²³⁶ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 164.

Israels omdømme i endring. Norsk-jødisk forsvar

Også jøder i Norge reagerte ulikt på invasjonen av Libanon. I det følgende skal vi se at majoriteten forsvarte Israel under og etter Libanon-krigen. Støtten manifesterte seg på forskjellige måter, fra pengeinnsamling til kritikk av massemedias omtale av Israel. Det fantes imidlertid også kritiske røster blant jøder i Norge, og vi skal se at flere ble preget av Israels politikk.

Nødinnsamling og solidaritetsbidrag til Israel

Banik viser i sin doktorgradsavhandling at også norske jøder mobiliserte til ekstra solidaritetsarbeid for Israel da den jødiske staten var utsatt for fare. Eksempler på dette var norske jøders solidaritetsarbeid under 1948-krigen, Seksdagerskrigen i 1967 og Jom Kippur-krigen i 1973.²³⁷ Tilsvarende skjedde også i kjølvannet av invasjonen av Libanon.

Magbit-komiteén oppfordret til økt engasjement for Israel, og i et brev til medlemmer og støttespillere, ble det forsøkt å mobilisere til en «nødinnsamling» på bakgrunn av den økonomiske belastningen krigen hadde fått for Israel. Oppfordringen kom fra hovedkontoret til KH i Israel, Magbit-komiteéns moderorganisasjon.²³⁸

Majoriteten av DMTs medlemmer var allerede faste givere, og responsen kom umiddelbart.²³⁹ Av referatet fra styremøtet i Magbit-komiteén 26.08.82, kan vi lese at det hadde kommet inn 41.410 kr. til nødinnsamlingen.²⁴⁰ Beløpet var relativt høyt, tatt i betraktning at aksjonen bare hadde vart i overkant av to måneder. Likevel refererte styremøte av 26.08.82 til at rabbiner Michael Melchior mente at komiteén ikke hadde gjort nok. Det er uvisst hva Melchior mente, men det kan tyde på at han hadde forventet et større engasjement rundt innsamlingen. Ifølge mine kilder ble det ikke oppfordret til nødinnsamlingen i *Jødisk menighetsblad*, *Midtøsten i fokus*, eller i diverse aviser. Hvorvidt WIZO eller JNF frontet innsamlingen har jeg ikke greid å finne ut. Det er mulig de så initiativet som Magbit-komiteéns anliggende. Dette kan ha medført at oppslutningen var lavere enn det som var ønsket. Samtidig var det begrenset hvor mye ekstra penger jøder i Norge kunne bidra med, i og med at de fleste allerede ga en fast sum.

Til tross for Melchiors skuffelse, bidro pengene til at det i 1982 ble sendt et samlet beløp

²³⁷ Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 158-159, 206-210,

²³⁸ Brevet er lagt som vedlegg til 1982-utgaven av *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet* de disponerer på Jødisk Museum Oslo. Det er uvisst hvilke dato brevet ble utstedt. JMO, JMO D00390, Magbit-bladet (1966 – 1998).

²³⁹ Rundt 150 medlemmer av DMT var ikke bidragsyttere. JMO, JMO D00390, Magbit-bladet (1966 – 1998), referat fra styremøte i Magbit-komiteén, 12.03.80.

²⁴⁰ 41.410 kr i 1982 utgjør 111.595 kr i 2014; JMO, JMO D00390, Magbit-bladet (1966 – 1998), referat fra styremøte i Magbit-komiteén, 26.08.82.

på 670.000 kr til Israel fra Magbit-komitéen.²⁴¹ Det var et rekordhøyt beløp. Dette viser at solidariteten med Israel blant jøder i Norge ikke endret seg etter Libanon-krigen. Det tyder også på at jøder i Norge så bort fra partipolitikk da det kom til å donere penger til Israel.

Solidaritetserklæringer til et Israel i krig overskygget det at Likud satt med regjeringsmakt, noe flere jøder i Norge i utgangspunktet var skeptiske til. Nødinnsamlingen til Israel i etterkant av invasjonen av Libanon viser også en kontinuitet i norsk-jødisk støtte til et Israel i krig.

Den økte givergleden var kanskje ikke oppsiktsvekkende. Inger-Lise Grusd og Lillemor Rødner, to norsk-jødiske Magbit-medlemmer, har påpekt at givergleden var større dersom Israels eksistens var truet eller landet opplevde andre utfordringer. De har blant annet hevdet at «[d]et virker nesten som om det må en krig til for å vekke den store innsatsen.»²⁴² En informant kunne også fortelle meg at det ofte var mer aktivitet rundt Israel-relaterte organisasjoner da Israel var i krig.²⁴³ Men situasjonen var annerledes i 1982. Israels eksistens var ikke truet, og Israels militære aksjoner ble fordømt i verdenssamfunnet. Givergleden kan dermed tolkes som et svar på en økende Israel-kritikk i storsamfunnet. Det ble en måte å stå opp for Israel på, samtidig som man kunne holde en lav profil utad. En trengte ikke uttrykke sin støtte via leserinnlegg i aviser og lignende, men kunne donere en sum dersom en følte Israel trengte støtte.

Det samlede beløpet sendt til Israel året etter var nesten 70.000 kr mindre.²⁴⁴ Dette underbygger påstanden om at et Israel i krig bidro til økt giverglede. Antall jøder i Norge som ga penger til Magbit-komitéen holdt seg noenlunde på det samme nivået i 1983. Samuel Steinmann, styremedlem i komitéen fortalte i *Jødisk menighetsblad* at «[a]v 450 familier gav 320 sitt bidrag».²⁴⁵ Familiene Steinmann refererte til var jødiske familier i Norge tilknyttet både DMT i Oslo og Trondheim.

Antall jødiske givere til JNF var imidlertid lav. Til tross for at JNF arbeidet med treplanting og jordbruk i Israel ville det være naturlig å tenke at også JNF ville oppleve økt giverglede. Men en oversikt over norsk-jødiske givere til JNF i perioden 1980 til 1983, publisert i *Jødisk menighetsblad* i 1983, viste at JNF bare hadde 22 jødiske givere, inkludert penger fra DMT. To personer hadde gitt over to tusen kroner, tre personer hadde gitt over tusen kroner,

²⁴¹ 670.000 kr i 1982 utgjør 1.805.570 kr i 2014; Høyeste beløp før 1982 var på 661.700 kr i 1978. JMO, JMO D00390, Magbit-bladet (1966 – 1998), dokument over overførte penger til Israel fra Magbit-komitéen i tidsrommet 1980 – 1995.

²⁴² Reisel, *Du skal fortelle det til dine barn*, 138.

²⁴³ Samtale med informant nr. 1, 29.10.2013.

²⁴⁴ Samlet beløp sendt til Israel i 1983 var 608.000. 608.000 kr i 1983 utgjør 1.1510.620 kr i 2014; JMO, JMO D00390, Magbit-bladet (1966 – 1998), dokument over overførte penger til Israel fra Magbit-komitéen i tidsrommet 1980 – 1995.

²⁴⁵ «Nordisk Magbit-konferanse i Oslo», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1984, 52.

mens resten hadde gitt mellom 108 og 740 kroner.²⁴⁶

En årsak til denne forskjellen kan være at JNF-innsamlingen appellerte mer til den eldre generasjonen som hadde vokst opp med den blå Keren Kajemet-bøssen, som tradisjonelt hadde stått i de fleste jødiske hjem i Norge. Det var også den eldre generasjonen, Leon Leimann og Harry Koritzinsky som ledet JNF på starten av 1980-tallet. Av det kildene mine viser, virker det ikke som aktivitet i JNF tok seg opp før etter 1985 da virksomheten ble overtatt av Berit Demborg og Celia Gurlén.²⁴⁷ Da oppfordret Demborg leserne av *Jødisk menighetsblad* om å ta frem igjen den blå Keren Kajemet-bøssen og følge opp «den gamle vakre skikken».²⁴⁸ En annen årsak til at få jøder ga penger til JNF på starten av 1980-tallet kan ha vært at de følte det ikke spilte noen rolle hvilke organisasjon man valgte å gi penger til så lenge pengene gikk til Israel.

Begge organisasjonene bidro til at jøder i Norge kunne føle en tilknytning til Israel. Magbit-komiteén informerte i 1982-utgaven av *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet* hva pengene samlet inn gikk til.²⁴⁹ Dette ga giverne konkrete idéer om hva de var med på å finansiere. Å støtte Israel økonomiske kunne også fungere som en livsforsikring, og kan ha vært en grunn til at bidragene økte i krisetid. Videre var engasjement i jødiske organisasjoner en del av det jødiske felleskapet i Norge. Det virket inkluderende, og det fantes en tradisjon for solidaritetsarbeid for Israel enten det var gjennom Magbit-komiteén, JNF eller WIZO.

Sistnevnte fortsatte sitt arbeid gjort rede for i forrige kapittel. Men hendelsene i Libanon kan også ha påvirket WIZO. Under planleggingen av den årlige «WIZO-basaren» høsten 1982 var det noen som mente arrangementet burde avlyses «i tider som disse».²⁵⁰ Årsaken til at enkelte røster ønsket å avlyse arrangementet kom ikke frem i *Jødisk menighetsblad*, men det kan ha vært en viss engstelse for gjennomføringen av basaren på bakgrunn av flere antisemittiske hendelser i Europa i kjølvannet av krigen. WIZO-basarene var åpne for alle, og ble ofte annonsert i aviser. I tillegg kan stemningen i det etablerte jødiske miljøet ha vært laber som en konsekvens av økende Israel-krikken i norsk og internasjonal media. Basaren ble likevel gjennomført, og ifølge Berit Demborg ble den en suksess.²⁵¹

²⁴⁶ 108 kr i 1982 utgjør 291 kr i 2014 og 740 kr i 1982 utgjør 1994 kr i 2014; «Den blå Keren Kajemet bøssen», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1983, 57.

²⁴⁷ Reisel, *Du skal fortelle det til dine barn*, 142.

²⁴⁸ «Den blå Keren Kajemet-bøssen», *Jødisk menighetsblad*, nr. 2, 1985, 46.

²⁴⁹ «Keren Hayesods formål», *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, 1982, 14-15.

²⁵⁰ «WIZO-basaren 1982», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1982, 32.

²⁵¹ «WIZO-basaren 1982», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1982, 32.

Kritikk av media og PLO

Mediedekning av Libanon-krigen i Norge fikk flere jøder til å reagere og engasjere seg i Israel-debatten. Til tross for at flere mente at omfanget av invasjonen var brutal, var dekningen av konflikten det jøder i Norge kritiserte mest. Den gryende sympatien for PLOs sak i storsamfunnet bidro også til sterke reaksjoner blant jøder i Norge. Dette gikk igjen i både Israel-relaterte organer som *Midtøsten i Fokus* og *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet* og i avisinnlegg.

Den norske jøden Betsy Heen, en av redaktørene for *Midtøsten i Fokus* og styremedlem i MIFF, kritiserte for første gang Israels handlinger i kjølvannet av Israels felttog i Libanon. Hun og ektemannen Olav Heen omtalte invasjonen som «for brutal og hensynsløs overfor sivilbefolkningen», og understreket at de ikke uten videre kunne forsvare den form og dimensjon Israels invasjon hadde fått.²⁵² De rettet også sterk kritikk mot medias dekning av invasjonen, og det later til at Heen merket holdningsendringen til Israel i det norske storsamfunnet. Kritikken var spesielt rettet mot *Aftenposten*, som med Heens ord «gang på gang går løs på Israel i ordelag som ville vært utenkelige i det samme organ bare for få år siden.»²⁵³

Formann i MIFF, Jan Benjamin Rødner, uttalte seg mer direkte, og uten kritiske bemerkninger overfor Israel. Han beskrev medias mange oppslag om invasjonen som tilløp til «hysteri» og holdt PLO ansvarlig for de sivile tapene.²⁵⁴ Rødner betvilte også enkelte nyhetsmediers rapporter og hevdet at «[v]i kan ikke stole på tall fra PLO eller arabiske hjelpeorganer.»²⁵⁵ Samtidig mente han at Israel burde fordømmes om de gikk for langt, men ifølge Rødner var ikke Israel der enda. Han oppfordret derimot til økt innsats for MIFFs arbeidet og om å ta nyhetene fra *Midtøsten* med en god porsjon skepsis.

I Betsy Heens intervju med tre jøder i Norge, publisert i *Midtøsten i Fokus*, kommer det også frem ulike tilnærminger til konflikten.²⁵⁶ De intervjuede var Jan Benjamin Rødner, rabbiner Michael Melchior og Rolf Kirschner, daværende leder av JUF. På spørsmål om deres syn på invasjonen av Libanon svarte Melchior at han var sjokkert over antall sivile drept, og mente man måtte forlange at alle parter trakk sine styrker tilbake. Samtidig poengterte han at det herjet en dobbeltmoral blant folk, og kritiserte media for en ensidig dekning av konflikten. Kirschner tok på sin side avstand fra omfanget og metodene brukt under invasjonen. Selv hadde han forståelse for bakgrunnen, som han mente var for lite omtalt i media. Rødner etterlyste også mer forståelse for Israel motiver. Han fortsatte den ukritiske tilnærming til Israel som vi tidligere har sett, og la

²⁵² «Hvor går Norge?», *Midtøsten i Fokus*, nr. 3, 1982, 3.

²⁵³ «Hvor går Norge?», *Midtøsten i Fokus*, nr. 3, 1982, 3.

²⁵⁴ «Brev fra formannen», *Midtøsten i Fokus*, nr. 3, 1982, 4.

²⁵⁵ «Brev fra formannen», *Midtøsten i Fokus*, nr. 3, 1982, 4.

²⁵⁶ «Israel-venner forlanger ordet», *Midtøsten i Fokus*, nr. 3, 1982, 8.

ansvaret på PLO: «Det er tross alt PLO og de arabiske landene som ikke har villet leve i fredelig sameksistens, og derfor er den egentlige årsak til det som nå skjer.»²⁵⁷

Det later til at Heen, Kirschner og Melchior hadde et mer nyansert syn på invasjonen enn Rødner. Hvorvidt Kirschners syn var representativt for medlemmer av JUF er usikkert. Likevel kan vi ikke utelukke at den yngre generasjonen hadde et mer nyansert syn på Israel enn den eldre, selv om Rødner tilhørte samme generasjon som Kirschner. Vi finner antydninger til dette i Baniks avhandling. Hun viste blant annet til Morten Gutman, daværende leder for Norsk Jødisk Studentråd, som mente Israel burde gi tilbake de okkuperte områdene og at «begge parter hadde rett til en nasjonal frigjøring og et eget land».²⁵⁸ At Kirschner og Rødner fremmet forskjellige synpunkter på Israels krigføring viser mangfoldet av holdninger i det jødiske miljøet i Norge. Heen og Rødners ulike syn gjenspeilet også ulike holdninger innad i MIFF, som siden oppstarten i 1976 hadde hatt en ukritisk dekning av Israel. Melchior kan på sin side ha uttalt seg mer diplomatisk som en konsekvens av sin rolle som rabbiner.

Den norske jøden Imre Hercz uttrykte også misnøye med massemedias fremstilling og kritikk av Israel. Han mente at den var preget av dobbeltmoral og mangel på forståelse for Israels behov for å forsvare sine interesser mot angrep fra PLO, og hevdet at «[e]fter massemedias fremstilling er det bare et land i verden som ikke har en slik rett, og det er Israel.»²⁵⁹ Hercz var heller ikke fremmed for å bruke sterke virkemidler da han omtalte medias dekning av konflikten. Bare et år tidligere hadde Hercz sendt et åpent brev til daværende krigskastningssjef Torolf Elster, der han spurte retorisk: «Hvor lenge skal jeg mobbes av TV? Hvor lenge skal NRK føre et korstog – en krig – mot oss jøder og Israel?»²⁶⁰ Bakgrunnen for brevet var NRKs plan om å vise dokumentarfilmen «The Alien's Place» regissert av Rudolf van den Berg, en jødisk nederlender.²⁶¹ Hercz mente at filmen gjenga «nazistiske myter» om det jødiske folk, samt PLOs synpunkter om Israel og om det jødiske folkets eksistens.²⁶² Til *Aftenposten* utdypet Hercz kritikken mot NRK: «Det går ikke en uke uten at vi jøder får spark fra kringkastingen. Jeg føler

²⁵⁷ «Israel-venner forlanger ordet», *Midtøsten i Fokus*, nr. 3, 1982, 8.

²⁵⁸ Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 232.

²⁵⁹ «Dobbeltmoralen gjentar seg», *Aftenposten*, 21.06.82.

²⁶⁰ JMO, lilla mappe etter Linda Meszansky, åpent brev til Torolf Elster, signert Imre Hercz, 20.04.1981.

²⁶¹ Det var en dokumentarfilm om jødisk identitet og de politiske implikasjonene ved å være jøde. Flere jødiske nederlendere ble intervjuet om forskjellige sider ved det å være jøde, samt forestillinger om livet i Israel og om hvordan Palestina-spørsmålet ble håndtert. I tillegg ble en palestinsk flykning intervjuet, samt den israelske kjemi-professoren Israel Shahak ved Hebrew University i Jerusalem. Dokumentaren fikk kritikerros i *The New York Times*. Se Vincent Canby, "Alien's place on Jewishness", *The New York Times*, 20.01.1982.

<http://www.nytimes.com/1982/01/20/movies/alien-s-place-on-jewishness.html> (lesedato 24.09.2014) og <http://rudolfvandenbergh.com/thealiensplace.html> (lesedato 12.08.2014).

²⁶² JMO, lilla mappe etter Linda Meszansky, åpent brev til Torolf Elster, signert Imre Hercz, 20.04.1981.

meg nesten forfulgt av fjernsynet.»²⁶³

Det var imidlertid ikke første gang Hercz kritiserte NRK i harde ordelag. I en kronikk *Aftenposten* i kjølvannet av FN-resolusjon 3379 i 1975, hevdet han at NRK spredte løgn, og hetset opp ungdommen mot Israel og jøder for øvrig.²⁶⁴

Jeg har vist at rabbiner Michael Melchior også var misfornøyd med mediedekningen, og i et innlegg i *Aftenposten* utdypet han dette. Han var likevel ikke like preget av følelser som Hercz:

Angrepene på Israel i norske media har kanskje vært forståelig så lenge de har vært begrunnet med tragedien for en sivilbefolkning som er blitt blandet inn i en konflikt som ikke er deres [...]. Dessverre har angrepene mot Israel utviklet seg i flere av våre medier til en ren propagandakrig, hvor ethvert krav om saklighet er blitt tilsidesatt.²⁶⁵

Melchior kom med konkrete eksempler: «Et av midlene i hetsen mot Israel som jeg i de siste uker har sett flere ganger benyttet i *Dagbladets* spalter, har vært en sammenlikning mellom israelere og nazister».²⁶⁶ Han rettet kraftig kritikk mot sammenligninger mellom palestinernes situasjon i Beirut, med jødene i Warszawa-ghettoen. Han var også bekymret for at massemediene lett kunne legitimere fanatikere, og viste til Palestina-komitéen antisjonistiske standpunkt. Melchior gjentok, både i *Dagbladet* og under en debatt om norsk Midøsten-dekning, at Palestina-komitéen hadde samme mål som PLO, nemlig å utslette Israel.²⁶⁷

Motstanden mot PLO delte Melchior med andre, og vi kan lese at han ikke hadde noe til overs for medias formidling av Palestina-komitéens sympati med organisasjonen. Kai Feinberg, gikk et skritt lenger enn Melchior, og påsto at massemediene hadde en tydelig PLO-slagside.²⁶⁸ Videre hevdet han at mediedekningen av krigen gjorde vondt. Det var en følelse Vera Komissar fra menigheten i Trondheim, delte. Hun beskrev storsamfunnets omtalelse av Israel slik i en kronikk i *Adresseavisen*: «For oss jøder er det vondt å se hvor ensidig propagandaen mot Israel er [...]. Vi blir følelsesmessig berørt når vi merker underlig hat mot et folk og et land som vi er nært knyttet til.»²⁶⁹ Ben London, lederen for Magbit-komitéen, gikk også hardt ut mot media i et intervju med en nærradio gjengitt i *Dag og Tid*. Der hevdet han at «95 prosent av den informasjon vi får, går ut på å trampe Israel ned i skitt og søle.»²⁷⁰

Måten Komissar, Feinberg, London, og Hercz ordla seg på, viste at de opplevde at kritikk

²⁶³ «Åpent brev til NRK - Stopp anti-jødisk film i fjernsynet», *Aftenposten*, 22.04.1981.

²⁶⁴ «NRK-korstog mot Israel», *Aftenposten*, 10.01.1975, referert i Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 235.

²⁶⁵ «En propaganda-krig mot Israel», *Dagbladet*, 26.06.1982.

²⁶⁶ «En propaganda-krig mot Israel», *Dagbladet*, 26.06.1982.

²⁶⁷ «Norsk mediedekning av Midtøsten-konflikten», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3., 1982, 28-29.

²⁶⁸ «Frykt også blant norske jøder», *Dagbladet*, 10.08.1982.

²⁶⁹ «Rettferdighet og Israel», *Adresseavisen*, 07.10.1982.

²⁷⁰ «95 prosent av den informasjon vi får, går ut på å trampe Israel ned i skitt og søle», *Dag og Tid*, 29.07.1982.

av Israel, også var et indirekte angrep på deres jødiske identitet. Komissar hintet til dette i sin uttalelse. Hercz kan umulig vært den eneste jøden i Norge som følte slik han beskrev i brevet til Elster. Det er også sannsynlig at mange kunne ha identifisert seg med Komissars sin uttalelse. Den stadig mer Israel-kritiske debatten skapte ubehag, og kritikken mot Israel ble ofte tolket som antisemittisme og personlige angrep. Berthold Grünfeld påsto blant annet at han opplevde en reaktivering av opplevelser fra 30-tallet på bakgrunn av mediedekningen av konflikten i Norge.²⁷¹

Det var hovedsakelig ytringer fra Palestina-komitéen og deres sympatisører som ble tolket som antisemittiske. Karakteriseringer av Israel som en apartheid-stat og et land som begikk folkemord ble av flere jøder tolket slik. Mange, blant annet noen av mine informanter, oppfattet slike utsagn som antisemittisk fordi Israels feilgrep fikk et ensrettet fokus, mens andre staters lignende eller verre overtramp ble ignorerte. Dette var ikke en uvanlig holdning blant jøder, og historiker David N. Myers mener at et ensidig fokus på Israels overtramp i realiteten er antisemittisk med samme begrunnelse.²⁷² Vi skal ikke se bort ifra at Melchior også var av denne oppfatningen. Han mente det ofte ble uttrykt gamle antisemittiske synspunkter i debatten rundt Israel, og siktet til at det ble forventet mer av Israel i motsetning til andre stater.²⁷³ Han sa også at den ensidige mediedekningen og diverse karakteristikk av Israel lett kunne fremstå som en demonisering av det jødiske folk.²⁷⁴

Rødner gikk et skritt lenger og hevdet i en avisdebatt mot Trond Lindstad fra Palestina-komitéen at «[e]gentlig er det ingen forskjell på Lindstads antizionisme [sic] og den klassiske antisemittisme.»²⁷⁵ Rødner begrunnet dette med at Palestina-komitéen «[s]ystematisk søker å fremstille Israel og zionismen [sic] som særlig onde og menneskefiendtlig» og advarte mot at en umenneskeliggjøring av «motstanderen» var forberedelsen på «folkemord».²⁷⁶ Det er mulig andre jøder i Norge tenkte det samme. Likevel har jeg ikke funnet andre som uttrykket seg så sterkt som Rødner på det punktet.

Det er vanskelig å se noen markant forskjell mellom argumentasjonen til norske jøder i *Midtøsten i Fokus* og leserinnlegg i avisen. En kunne tenke seg at retorikken i Israel-relaterte organer var mer direkte enn i leserinnlegg, men slik var det ikke. Det eneste unntaket var kanskje

²⁷¹ «Norsk mediedekning av Midtøsten-konflikten», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3., 1982, 29.

²⁷² Myers, «Can There Be a Principled Anti-Zionism?», 22.

²⁷³ «Rabbiner Melchior: Ensidig Israel-kritikk kan skjerpe fanatismen», *Adresseavisen*, 02.11.1982.

²⁷⁴ «Rabbiner Melchior: Ensidig Israel-kritikk kan skjerpe fanatismen», *Adresseavisen*, 02.11.1982.

²⁷⁵ «Palestina-komitéens propaganda er farlig», *Aftenposten*, 06.09.1982.

²⁷⁶ «Palestina-komitéens propaganda er farlig», *Aftenposten*, 06.09.1982.

uttalelser fra Rødner. Melchior anklaget imidlertid ikke dekningen av konflikten som en propagandakrig i intervjuet i *Midtøsten i Fokus*, det gjorde han først i avisspaltene. Det var uansett utbredt enighet blant norske jøder om at det var tragisk at sivilbefolkningen ble rammet. Enkelte kom med kritiske bemerkninger om Israels behandling av sivile, men PLO ble samtidig fremstilt som provokatørene. Denne oppfatningen delte også flere av informantene mine. Noen husket ikke hva de eksakt mente, men to utdypet det. De mente det var riktig å invadere Libanon for å ta knekken på PLO og at medias fremstilling av Israel var skjev, samtidig var det ingen av dem som likte den utvikling krigen fikk.²⁷⁷

«Elskede land, du holder gal kurs»

I kjølvannet av massakrene i Sabra og Shatilla ble verdens jøder satt i en vanskelig situasjon. Denne ble beskrevet godt av den svenske jøden Ninni Neumann som i *Fellesinnsamlingen til Israel-bladet* fortalte om sin fortvilelse:

Jeg følger meg mer og mer maktesløs. Helst ville jeg gå ut på gatene og skrike ut min tvil og protest, skrike til Israel: Elskede land, du holder gal kurs. Ser du ikke at du gjør feil? Men hvordan skal jeg kunne gjøre det, når det plutselig er blitt legitimt å sammenligne Begin med Hitler [...] Jeg er fanget i en felle.²⁷⁸

Neumanns fortvilelse ble delt av flere jøder i Norge og den manifesterte seg på ulike måter. Et uttrykk var MIFFs pressemelding umiddelbart etter nyhetene om massakrene i flykningsleirene. I meldingen ble massakren av sivile palestinere fordømt, Israels regjering ansvarliggjort og hendelsen omtalt som en av de mest alvorlige terrorhandlingene i etterkrigstiden.²⁷⁹ Fordi flere norske jøder hadde sentrale posisjoner innad i organisasjonen er det sannsynlig at holdningen i pressemeldingen også ble delt av andre jøder. Redaktørene av MIFFs medlemsblad, *Midtøsten i Fokus*, fremdeles bestående av Betsy Heen og ektemannen, la også ansvaret for massakren på Israel: «Fordi israelske styrker hadde kontroll mens massakren pågikk, må den israelske regjeringen ta sin del av ansvaret for at ugjerningen kunne finne sted.»²⁸⁰ Kritikken mot Israel fra MIFF var bemerkelsesverdig. Det var første gang den pro-israelske gruppen fordømte landets politikk offentlig og internt i medlemsbladet, og det i meget harde ordelag.

Vi kan også lese at Betsy Heen syntes Norges jøder var «oppsiktsvekkende stille» da det

²⁷⁷ Samtale med informant nr. 5, 20.01.2014; informant nr. 4, 21.03.2013.

²⁷⁸ «Å kunne kritisere uten å stemples som Israels fiende», *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, 1983, 15.

²⁷⁹ «Pressemelding», *Midtøsten i Fokus*, nr. 4, 1982, forsiden.

²⁸⁰ «Israels Vietnam», *Midtøsten i Fokus*, nr. 4, 1982, 3.

gjaldt å ta ett felles standpunkt til Libanon-krigen.²⁸¹ Heen viste til lignende standpunkt og refererte til American Jewish Congress i USA, som hadde kritisert Israels felttog i Libanon fra første stund. Videre viste Heen, i likhet med Neumann, til konfliktsituasjonen flere jøder befant seg i: «Spørsmålet som reiser seg for mange jøder er hvor langt man kan gå for å gi uttrykk for sin støtte til Israels kamp for å overleve når man samtidig er uenig i visse deler av landets politikk.»²⁸²

Heens ønske om et felles standpunkt fra jøder i Norge kan vitne om at hun ønsket at DMT, i likhet med MIFF og American Jewish Congress, offentlig skulle ta avstand fra utviklingen av Libanon-krigen. Et slikt standpunkt kom ikke, selv om Kai Feinberg under et intervju med NRK-radio, like etter massakrene, fortalte at menigheten hadde vurdert det, men at det ikke kom til å skje fordi ikke alle fakta var på bordet.²⁸³ Han tok likevel avstand fra massakrene som privat person. Det samme gjorde Michael Melchior i en preken under Jom Kippur i slutten av september 1982.²⁸⁴

To jødisk kvinner fra Trondheim, Rita Abrahamsen og Vera Komissar, tok også avstand fra hendelsene i hver sin kommentar i *Adresseavisen*. Komissar formulerte seg slik: «Det er jo en selvfølge at vi alle tar sterk avstand fra massakrene i flykningsleirene. Alle er vi enig om å fordømme dem.»²⁸⁵ Komissar la i tillegg ansvaret på «okkupasjonsmakten» Israel, selv om hun ikke ønsket å dømme før alle fakta var på bordet.²⁸⁶ Abrahamsen var imidlertid litt mer forsiktig, men samtidig klar: «Selvfølgelig fordømmer jeg, som de fleste andre jøder, det som har skjedd i Beirut.»²⁸⁷

Abrahamsen og Komissar kan ha rett i at de fleste andre jøder i Norge fordømte Israels ansvar for Sabra og Shatilla. Likevel var det bare et fåtall som uttalte seg i media eller i Israel-relaterte tidsskrifter. Det kan være flere årsaker til dette. Det lave antall jøder bosatt i Norge var en viktig årsak. I tillegg hadde både Melchior og Feinberg tatt avstand offentlig og det er mulig det eksisterte en udefinert indre justis mot at andre enn lederskikkelsene i DMT-Oslo kunne kritisere Israel offentlig. Både Abrahamsen og Komissar tilhørte DMT-Trondheim og var derfor ikke bundet av en eventuell indre justis, som en av mine informanter hevdet eksisterte i Oslo-

²⁸¹ «Taushet er ikke alltid gull», *Midtøsten i Fokus*, nr. 4, 1982, 5.

²⁸² «Taushet er ikke alltid gull», *Midtøsten i Fokus*, nr. 4, 1982, 5.

²⁸³ NB, Radioarkivet, NRK-radio, «Israelsk invasjon i Libanon», 22.09.1982

²⁸⁴ NB, Radioarkivet, NRK-radio, «Israelsk invasjon i Libanon», 22.09.1982; «Fra høstens presseinnlegg», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1982, 35.

²⁸⁵ «Rettferdighet og Israel», *Adresseavisen*, 07.10.1982.

²⁸⁶ «Rettferdighet og Israel», *Adresseavisen*, 07.10.1982.

²⁸⁷ «Hvorfor lammes vi i krisesituasjoner?», *Adresseavisen*, 01.10.1982.

menigheten.²⁸⁸ Likevel later det til at en slik ordning ikke alltid fungerte, vi så blant annet at Betsy Heen tok avstand og skal senere se at Grünfeld var svært kritisk.

Andre informanter har imidlertid fortalt at de ikke følte seg berettiget til å kritisere Israel fordi de ikke bodde der, og at Israel selv visste hva som var nødvendig for å overleve.²⁸⁹ Noen kan også ha blitt påvirket av internasjonale jødiske organisasjoner til å ikke uttale seg kritisk om Israel. I *Midtøsten i Fokus* refererte for eksempel Betsy Heen til en artikkel i den israelske avisen *Ha'arets* der Eli Eyal, en sentral person i World Zionist Organization, oppfordret jøder i diasporaen til å avstå fra offentlig kritikk av Israel.²⁹⁰ Vi kan også få inntrykk av lignende oppfordringer fra paraplyorganisasjonen International Council of Jewish Women, som WIZO-Norge og Mosaisk Kvinneforening var en del av.²⁹¹ I *Jødisk menighetsblad* kan vi lese: «Hva som enn skjer i Israel, må vi stå bak det israelske folk i dets kamp for en fremtid i fred.»²⁹² Ut fra dette kan det virke som uttalt kritikk av Israel ikke var forenlig med organisasjonens hensikter.

Men vegringen fra å ytre seg offentlig kan like gjerne ha vært en måte å holde en lav offentlig profil i et stadig mer Israel-kritisk samfunn. Andre igjen kan ha vegret seg mot å uttale seg om Israel, av frykt for at deres holdning ville bli tatt til inntekt for oppfatninger de ikke hadde. Den svenske jøden Jackie Jakubowski anbefalte en slik tilnærming: «Hva gjenstår å gjøre for den del av den jødiske opinion i Sverige som støtter den jødiske stats rett til å leve, men som er kritisk mot den israelske regjeringens politikk? Den tier naturligvis. [...] Vi tier for ikke å bli utnyttet.»²⁹³

Vi kan også tolke sitatet fra Ninni Neumann innledningsvis dit hen at hun heller tiet enn å uttale seg kritisk om Israel, selv om hun var svært uenig med Israels politiske valg. Dette kan også ha vært tilfelle i Norge. Michael Melchior uttalte i *Adresseavisen* at «[d]et finnes kanskje enkelte jøder som har vanskelig for å kritisere Israel, fordi de ser hvordan dette blir benyttet til å legitimere synspunkter som de ikke står inne for — en antisjonistisk holdning.»²⁹⁴

I motsetning til Jakubowskis anbefaling til svenske jøder, talte Berthold Grünfeld, i en kronikk i *Aftenposten*, for økt jødisk kritikk og oppfordret til å protestere mot den israelske regjeringen. Kronikken kan også tolkes som et motsvar til den tilbakeholdene kritikken av, og ofte ubetingede støtten til Israel blant jøder i Norge:

²⁸⁸ Samtale med informant nr. 1, 29.10.2013.

²⁸⁹ Samtale med informant nr. 5, 20.01.2014; informant nr. 7, 15.10.2013.

²⁹⁰ «Taushet er ikke alltid gull», *Midtøsten i Fokus*, nr. 4, 1982, 5.

²⁹¹ Mosaisk kvinneforening var en del av WIZO-Norge, som igjen var en del av moderorganisasjonen WIZO. Reisel, *Du skal fortelle det til dine barn*, 115-120.

²⁹² «International Council of Jewish Women – ICJW», *Jødisk menighetsblad*, nr. 2, 1982, 61.

²⁹³ *Dagens Nyheter*, 12.08.1982. Sitert i «Taushet er ikke alltid gull», *Midtøsten i Fokus*, nr. 4, 1982, 5.

²⁹⁴ «Antisemittisk bølge i vest», *Adresseavisen*, 30.10.1982.

Av frykt for å skade landets anseelse og interesser har man latt være å komme med offentlig kritikk, selv om man kunne være uenig med den politikk som er ført av landets ledelse. [...] I denne situasjon synes jeg det er viktig som jøde å protestere overfor den israelske regjerings linje i Libanon-krisen. Det er viktig å få fortalt at Israels politiske ledelse ikke står for de mest verdifulle moralske tradisjoner innen jødedommen.²⁹⁵

Kronikken kan ha skapt debatt internt i det etablerte jødiske miljøet. Det var for eksempel flere i menigheten som uttrykte sterk misnøye da Melchior, under Jom Kippur-prekenen, omtalte beleiringen og bombingene av Beirut som et «brudd på jødisk etikk og moral».²⁹⁶ Senere hevdet han også at Israel hadde et indirekte ansvar for Sabra og Shatilla ifølge jødisk tradisjon, og refererte til Toraens syn på indirekte ansvar og straff.²⁹⁷ Melchior bemerket også at det fantes like mange som kritiserte, som støttet uttalelsene hans.²⁹⁸ Dette kan derfor tyde på at Israel-debatten internt i miljøet kan ha hatt en annen karakter enn hva som ble ytret fra jøder i den offentlige debatten. Det kan også tyde på at menigheten var uenig i hvorvidt Israel burde kritiseres for krigen i Libanon. En av mine informanter fortalte meg at JUF skrev et protestbrev til den israelske ambassaden etter massakrene i flykningsleirene. Og at det skapte «ståhei» og debatt internt i DMT.²⁹⁹ Nøyaktig hva JUFs protest gikk ut på vet jeg ikke. Det har ikke lyktes meg å oppspore brevet.³⁰⁰

Jeg vet imidlertid at Rolf Kirschner var leder for JUF i 1982. Og som jeg tidligere har skrevet hadde han en kritisk tilnærming til invasjonen av Libanon. Det var derfor ingen overraskelse at den holdningen forsterket seg etter Sabra og Shatilla. I tillegg mente informanten vist til overfor å huske at det var de unge i menigheten som var mest kritiske til Libanon-krigen, og den måten Likud-regjeringen fremstilte sionismen på.³⁰¹ Dette kan stemme overens med Grünfeldts bekymring uttrykt i kronikken i *Aftenposten*: «På bakgrunn av det vi nå har opplevd sitter mange jøder, kanskje særlig blant de yngre, tilbake i en forvirret og rådvill tilstand omkring sitt eget selvbylde og sitt forhold til Israel.»³⁰²

Hvorvidt de unge faktisk var mer kritiske er som tidligere nevnt, usikkert, men det kan ha vært tilfelle. I så fall kan vi spore en kontinuitet. Banik viste også i sin avhandling antydninger til

²⁹⁵ «Vår moralske konfliktsituasjon», *Aftenposten*, 28.09.1982.

²⁹⁶ Samtale med rabbiner Michael Melchior, 04.08.2014; «Fra høstens presseinnlegg», *Jødisk menighetsblad*, 35.

²⁹⁷ «Indirekte ansvar ifølge jødisk tradisjon», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1983, 2-4.

²⁹⁸ Samtale med Michael Melchior, 04.08.2014.

²⁹⁹ Samtale med informant nr.1, 29.10.2013.

³⁰⁰ Jeg har vært i kontakt med statsarkivet i Israel, ISA, men de fant ingen dokumenter fra Jødisk Ungdomsforening fra 1982. ISA ved Alice Baron, e-post til forfatter, 15.07.2014; 23.07.2014.

³⁰¹ Samtale med informant nr.1, 29.10.2013.

³⁰² «Vår moralske konfliktsituasjon», *Aftenposten*, 28.09.1982.

at den yngre generasjonen ytret seg mer nyansert.³⁰³ Den samme tendensen kan vi se internasjonalt. Både i Danmark, Storbritannia og USA var den jødiske fredsbevegelsen dominert av unge voksne og akademikere.³⁰⁴

Til tross for at de interne debattene om Israel kunne være annerledes enn det som ble ytret offentlig, tyder det på at de fleste jøder i Norge mente, i likhet med Ninni Neumann, at Israel holdt gal kurs. Dette kom blant annet til uttrykk ved at stadig flere ytret sin misnøye med Likud og statsminister Menachem Begin. Berthold Grünfeld hevdet blant annet

[A]t man som jøde er havnet i en moralsk krise. Denne krisen er utløst av den israelske regjerings handlemåte i sommer og høst. Krisen oppleves som dyptgående fordi denne samme regjering gang på gang har hevdet at den har sin ideologiske forankring i de beste og mest verdifulle jødiske religiøse og nasjonale tradisjoner.»³⁰⁵

Grünfelds kritikk av Likud-regjeringen delte han med flere jøder i Norge. Betsy Heen var bekymret for konsekvensene av Likuds karakteristikk av meningsmotstandere og gjorde oppmerksom på at: «Man må være på vakt mot tendenser til å stemple enhver israeler som ikke følger regjeringens linje som ‘landssviker’. Dessverre har man sett visse utslag av uheldig brennemerking av ‘annerledes tenkende’ i Israel.»³⁰⁶

Melchior var også kritisk. I et intervju med *Adresseavisen* karakteriserer han politikken ført av Begin som «skadelig for Israel».³⁰⁷ Han utdypet derimot ikke utsagnet. Men vi har tidligere sett at han også internt i DMT uttalte seg kritisk overfor Begins politikk. Leo Eitinger uttrykte også misnøye med Begin-regjeringen ved flere anledninger. I et leserinnlegg publisert i *Aftenposten* og i *Midtøsten i Fokus* uttalte han: «La meg skyte inn at jeg ikke er noen Begin-tilhenger, at jeg aldri har kunnet mønstre sympati for hans livsoppfatning eller for hans partiprogram.»³⁰⁸ Videre uttalte han i et intervju referert i *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet* at «[p]olitikken i Israel må konsolideres om de idealer landet er bygget opp rundt: Nydyrking, konsentrasjon om de etiske verdier, fordypning i kultur. Med den bakgrunn og holdning han har, er ikke Menachem Begin mannen som gjør det».³⁰⁹

I forrige kapittel så vi at jøder i Norge tilsynelatende var svært skeptisk til valget av Likud, men at fredspristildelingen kunne ha bidratt til å endre enkeltes syn. Utfallet av Libanon-

³⁰³ Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 232.

³⁰⁴ Buckser, *After the Rescue*, 109,147; Shindler, *Ploughshares into Swords?*, 124; Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 73.

³⁰⁵ «Vår moralske konfliktsituasjon», *Aftenposten*, 28.09.1982.

³⁰⁶ «Taushet er ikke alltid gull», *Midtøsten i Fokus*, nr. 4, 1982, 5.

³⁰⁷ «Antisemittisk bølge i vest», *Adresseavisen*, 30.10.1982.

³⁰⁸ «Refleksjoner omkring holdningsendringer», *Midtøsten i Fokus*, nr. 4, 1982, 10; ”Min holdning til krigen i Libanon», *Aftenposten*, 15.10.1982.

³⁰⁹ «Jeg er dypt bekymret over de ensidige reaksjonene», *Fellesinnsamlingen for Israel-blandet*, 1983, 25.

krigen førte imidlertid til åpenlys kritikk av Israels politikk, og utbredt misnøye med Likud-regjeringen.

Hvorvidt skepsisen mot Likud hadde bakgrunn i norske jøders egne politiske ståsted kan diskuteres. Jeg har ikke kommet over noe direkte forsvar av Likuds politikk blant jøder i Norge. Forsvaret av Israel besto stort sett av kritikk av den ubalanserte dekningen av konflikten i mediene og urettferdige karakteriseringer av Israel. Det kan derfor tenkes at majoriteten av jødene i Norge lå til venstre for Likud og at dette ytterligere bidro til misnøye med den politiske kursen Israel tok i 1982. Det later til at også Høyre-politiker Jo Benkow lå til venstre for Likud. Etter invasjonen av Libanon hadde han for første gang uttalt seg kritisk om Israel, og gått inn for å finne en permanent løsning som kunne «sikre det palestinske folkets legitime nasjonale rettigheter for palestinsk selvstyre.»³¹⁰

«Vår støtte til den israelske stat står like sterk som før»

Misnøyen mot Israels politiske veivalg hindret imidlertid ikke norske jøder i å sympatisere med og støtte Israel. Redaksjonen i *Midtøsten i Fokus*, bestående blant annet av de norske jødene Øyvind Bernatek og Jackie Feinberg, i tillegg til ekteparet Heen, ønsket å forsikre sine lesere om at deres støtte og sympati med Israel var uendret, til tross for «uvant direkte kritikk.»³¹¹ Det ble erklært slik: «La det være sagt helt klart: Vår støtte til den israelske stat står like sterk som før. Og den trenger denne støtten fra oss alle, mer enn noen sinne.»³¹² Forstander Kai Feinberg var også klar i sin tale. I et intervju med *A-magasinet* forsikret han om at «vår drøm om landet er like levende».³¹³ Dette viser at landet Israel, dets eksistens og betydning for norsk-jødisk identitet, var viktigere enn den politikken som ble ført av landets politikere.

MIFF arrangerte i tillegg en konferanse, ledet av Jan Benjamin Rødner, der Israels sak ble satt på agendaen. Flere fremtredende israelere ble invitert for å belyse Israels syn på Libanon-krigen. I *Aftenposten* uttalte en av de inviterte: «Vi har en sterk følelse av at Israels handlinger i Syd-Libanon har blitt feiltolket av både den internasjonale presse og andre personer i området.»³¹⁴ MIFFs konferanse var et motsvar til Palestina-komiteéns «Libanonhøring» som konkluderte med at Israel hadde begått folkerettslig brudd under Libanon-krigen.³¹⁵ Palestina-

³¹⁰ Solberg, «Stort sprang, små steg», 69-70.

³¹¹ «I margen», *Midtøsten i Fokus*, nr. 4, 1982, 2.

³¹² «I margen», *Midtøsten i Fokus*, nr. 4, 1982, 2.

³¹³ «Jøder i Norge: Men vår drøm er like levende», *A-magasinet*, 04.12.1982.

³¹⁴ «Israelsk motvekt til Palestina-høring», *Aftenposten*, 29.10.1982.

³¹⁵ «Tydelige israelske brudd på folkeretten», *Aftenposten*, 01.11.1982.

komitéens arrangement ble også møtt med protester fra en gruppe jødiske kvinner fra DMT. De hadde møtt opp med plakater med påskriften: «Nei til ensidig fordømmelse!» og «Is this the whole truth?». ³¹⁶

Selv om vi har sett at flere jøder i Norge tok avstand fra politikken til den israelske regjeringen, tyder det på at det var få som distanserte seg fra staten Israel ved å innta en antisionistisk holdning. Den tradisjonelle norsk-jødiske tilknytning til den jødiske staten kan ha vært for sterk til at noen tok det steget. Det later heller ikke til å ha vært noe rom for det. Både Feinberg og Melchior holdt en pro-israelsk linje, til tross for kritiske bemerkninger rundt Israels politikk. Som rabbiner i Norge hadde i tillegg Melchiors holdninger og prinsipper stor innflytelse på DMTs medlemmer. Ved flere anledninger hadde Melchior understreket den avgjørende rollen Israel hadde for jøder i Norge:

Jeg tror ikke jødedommen lenger kunne eksistert uten Israel. Gjennom historien var jødedom men blitt sårbar, uten mulighet til å forsvare seg. Israel er knyttet til jødisk religion, historie og livsverdier - man kan ikke praktisere jødedom uten denne tilknytning. Det gir også trygghet og stolthet å vite at du har et jødisk land, dette er helt avgjørende for den jødiske identitet i dag. ³¹⁷

Beskrivelsen av Israels betydning for den jødiske identiteten i Norge sammenfaller med den Banik beskriver i sin avhandling, Israel var en kilde til stolthet og trygghet. ³¹⁸ Libanon-krigen og dens konsekvenser hadde imidlertid utfordret det ideelle bildet mange jøder i diasporaen hadde av Israel. Mange befant seg i en konfliktsituasjon slik Grünfeld beskrev i sin kronikk, og Neumann i *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*. Det er imidlertid lite som tilsier at Israels betydning for jøder i Norge ble svekket. Men det vil være rimelig å hevde at flere fikk et mer nyansert syn på Israel og israelsk politikk. Enkelte følte derimot enda sterkere på hendelsene i 1982.

Jøder mot sionismen

Den meste radikale reaksjonen på Libanon-krigen blant jøder i Norge var etableringen av organisasjonen Jøder mot Sionismen (JMS). Initiativtaker var den jødiske psykiateren Warren Brodey. Til *Aftenposten* kunne Brodey fortelle at:

Jøder mot Sionismen føler sympati med palestinerne og tar skarp avstand fra den form for sionisme som drives i Israel i dag. Israel i dag er ikke et land med broderskap mellom alle innbyggere. Det er et land kun for jøder. Mange steder har for eksempel arabere ikke lov til å eie land. Jeg kan ikke være enig i at jøder i Israel skal ha større sivile rettigheter enn andre bare fordi

³¹⁶ «Libananhøringen – Et israelsk motsvar», *Midtøsten i Fokus*, nr. 5, 1982, 3.

³¹⁷ «Antisemittisk bølge i vest», *Adresseavisen*, 30.10.1982.

³¹⁸ Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 260-267.

de er jøder. [...] Det vi ønsker er å bygge opp en opinion i jødisk miljø, slik at det ikke bare er andre folkeslag som skal arbeide for en forandring i Israels politikk.³¹⁹

Brodey kunne også opplyse om at gruppen bare utgjorde en håndfull jøder, men at de håpet at flere ville følge etter. Kai Feinberg tok derimot avstand fra gruppen, og erklærte at den ikke var representativ for jøder i Norge. Videre uttalte han at DMT ikke hadde kjennskap til Brodey.³²⁰ Betsy Heen prøvde imidlertid å komme organisasjonen i møte med et leserinnlegg i *Verdens Gang*:

Mener du at jøder i din forening skal kjempe mot den bevegelsen som førte til at vår nasjonalstat ble dannet? Skal vi jøder som også føler frustrasjon og maktesløshet overfor en israelsk regjering som er på villspor og en omverden som vemmer oss med sin dobbeltmoral reagere med en avvisning av grunnlaget for den jødiske stat, i stedet for kritikk av en politikk vi er uenige om?³²¹

Heen fikk ikke noe direkte svar, men en måned senere skrev Brodey en kronikk i *Aftenposten* der han skrev om sin jødiske bakgrunn, antisemittisme og sitt syn på sionismen. Han fortalte hvordan han gradvis hadde endret holdning til sionismen, fra å støtte jødisk bosetting i Palestina i kjølvannet av andre verdenskrig, til å «innse» at sionismen var «grunnleggende urettferdig» og «diskriminerende».³²² Det er vanskelig å si om det var et svar til Heen, men det er ikke usannsynlig at det var en av hensiktene, særlig fordi han avslutningsvis ordla seg slik: «Jeg er jødisk; skal jeg passivt akseptere masse mord i mitt navn? Sionistene sier at de snakker for alle jøder – de snakker ikke for meg.»³²³

Selv om Heen i sitt innlegg ga uttrykk for å sympatisere med Brodey i hans frustrasjon over Israels politikk, mente hun samtidig at hans antisjonistiske standpunkt var en feil måte å reagere på. Dette var nok gjeldene for majoriteten av jøder i Norge i kjølvannet av Libanon-krigen. De kunne kritisere og være uenige i Israels politikk, men de forble sionister, i den forstand at de identifiserte seg med Israel og støttet landets jødiske karakter. Det er derfor sannsynlig at Brodeys oppfordring til jøder i Norge om «å gi opp støtten til det sionistiske Israel» i utgangspunktet var en tapt sak.³²⁴

I den forbindelse kunne en informant fortelle meg at han husket organisasjonen, og at den ved et par anledninger ble invitert til å delta i debatter i samfunnshuset i Bergstien.³²⁵

³¹⁹ «Norske jøder mot Israel», *Aftenposten*, 25.09.1982.

³²⁰ «Norske jøder mot Israel», *Aftenposten*, 25.09.1982.

³²¹ «Åpent brev fra en jøde til en jøde», *Verdens Gang*, 04.10.1982.

³²² «Nei til et sionistisk Israel», *Aftenposten*, 04.11.1982.

³²³ «Nei til et sionistisk Israel», *Aftenposten*, 04.11.1982.

³²⁴ «Nei til et sionistisk Israel», *Aftenposten*, 04.11.1982.

³²⁵ Samtale med informant nr. 5, 20.01.2014.

Informanten la også til at de som inviterte gruppen ble møtt med kritikk fra andre i menigheten. Hva denne kritikken gikk ut på, utdypet ikke informanten, men det er nærliggende å tro at det var grunnet JMS antisionistiske standpunkt. Det var likevel lite som tydet på at JMS fikk oppslutning blant menighetens medlemmer selv om de fikk tale til et jødisk publikum, og etter en stund hørte aldri menigheten fra dem igjen.

JMS allierte seg i løpet av 1982 med Palestina-komitéen, og i 1983 donerte organisasjonen 1000 kr til et helseteam fra komitéen som hjalp palestinere i flyktningeleirene rundt den libanesiske byen Triplo.³²⁶ Til tross for at JMS tilsynelatende ikke fikk noe støtte fra menighetens medlemmer, fortsatte organisasjonen oppfordringen om å ta avstand fra Israel og støtte palestinere: «Som jøder har vi et spesielt ansvar når det gjelder å hjelpe palestinerne som har lidd så mye på grunn av Israels politikk. [...] Det holder ikke bare å komme med støtteerklæringer. Jeg oppfordrer alle jøder til å gi konkret støtte til palestinerne».³²⁷ Oppfordringene skjedde også i form av avisannonser.³²⁸

Hvorvidt noen jøder responderte på oppfordringene fra JMS er usikkert. Det er ikke umulig at noen sympatiserte med organisasjonen, men jeg har ikke funnet noe som tyder på at de fikk større oppslutning. Organisasjonen forsvinner ut av kildematerialet mitt etter 1983.

Det faktum at det ble etablert en jødisk antisionistisk organisasjon i Norge viser at det, i likhet med i andre diasporaer, fantes indre motsetninger i den jødiske minoriteten. Det at DMT tok avstand fra organisasjonen, og at det ble rettet kritikk mot dem som inviterte gruppen til debatt i samfunnshuset, tyder på at det etablerte jødiske miljøet i liten grad hadde sansen for organisasjonen. Det kan også fortelle litt om aksepten for divergerende holdningen til Israel innad i DMT. Melchior's vektlegging av Israel som en «nødvendighet» og et «fundament» for jødisk identitet kan også ha påvirket flere til ikke å oppsøke JMS.³²⁹ Det kan derimot hende, som jeg antyder overfor, at det fantes flere jødiske personer utenfor det etablerte jødiske miljøet som hadde lignende holdninger som Warren Brodey og JMS.

En av mine informanter delte flere av Brodey's synspunkter om Libanon-krigen og forholdet til Israel og sionismen. Hun fortalte at hun frem til Libanon-krigen hadde et naivt syn på Israel som et sosialistisk og demokratisk fristed. Valget av Begin, invasjonen av Libanon og massakrene i Sabra og Shatila, endret imidlertid hennes syn. Hun greide ikke lenger å identifisere seg med sionismen eller Israel, og tanken på å besøke familie i Israel ble skjøvet vekk. Hun

³²⁶ 1000kr i 1983 utgjør 2485 i 2014. «Jødisk støtte til helseteam», *Klassekampen*, 04.11.1983.

³²⁷ «Jødisk støtte til helseteam», *Klassekampen*, 04.11.1983.

³²⁸ Annonser ble publisert flere ganger. Første gang i *Dagbladet*, 17.07.1982. Se Judith Vogt, *Billedet som politisk våben*, 48.

³²⁹ «Antisemittisk bølge i vest», *Adresseavisen*, 30.10.1982.

uttalte blant annet at hun gradvis forsto at sionismen ikke bare var arbeid for et jødisk fristed, men en slags rettferdiggjøring av et kolonialistisk prosjekt.³³⁰ Min informants holdningsendring var ikke unik dersom vi ser til større jødiske diasporasamfunn eller grupper på den politiske venstresiden. Brodeys samarbeid med Palestina-komiteén tyder på at han også tilhørte venstresiden. Dette kan ha påvirket både min informants og Brodeys Israel-kritiske argumentasjon ved at antisjonistiske holdninger på venstresiden ofte var et uttrykk for antiimperialisme og antikolonialisme, slik historiker Shulamit Volkov har hevdet.³³¹ Denne argumentasjonen var unik i en norsk-jødisk sammenheng, og skilte seg markant fra Israel-kritikken fra for eksempel Betsy Heen, Michael Melchior og Berthold Grünfeld, som kritiserte med kjærlighet.

De jødiske medlemmene i JMS og min ene informant var de eneste antisjonistiske stemmene jeg har kommet over i kildemateriellet mitt. Det later også til å ha vært de eneste, som i lys av hendelsene under Libanon-krigen, ikke lenger greide å identifisere seg med Israel. Ingen av dem tilhørte det etablerte jødiske miljøet i Norge. Hvorvidt det kan ha vært en sammenheng mellom jødiske holdninger til Israel i og utenfor det etablerte er usikkert, men det er mulig de ikke var like preget eller bundet av narrativ og opplevelser jødene i menighets- og foreningslivet var. Ut fra hva vi tidligere har sett tyder det på at det ikke var rom for antisjonistiske holdninger innad i DMT. Dette vil jeg diskutere nærmere i neste kapittel.

«Det forsterket min identitet som jøde»

Libanon-krigen representerte, som vi har sett, et brudd i det norsk-jødiske forholdet til Israel på noen områder. Aldri tidligere hadde kritikk av Israel vært uttrykt på den måten den gjorde i etterkant av invasjonen av Libanon. Dette gjaldt både offentlig og internt i det etablerte jødiske miljøet. Videre har vi sett at enkelte gikk så langt at de distanserte seg fra Israel ved å innta et antisjonistisk standpunkt.

Jeg vil likevel ikke hevde at det fant sted et vendepunkt i det norsk-jødiske forholdet til Israel. Ut fra det kildene mine viser, later det til at Israels betydning for majoriteten av jøder i Norge forholdt seg uendret. Det var i tillegg flere som opplevde en sterkere tilknytning til Israel i perioden under og etter Libanon-krigen. Pia Kahn fra Trondheim var en av dem, og ga uttrykk for

³³⁰ Samtale med informant nr. 3, 21.11.2013.

³³¹ Volkov, «Readjusting Cultural Codes», 41-42.

dette i et intervju med *A-magasinet*:

Mine følelser for, tanker om og tilhørsforhold til Israel er blitt enda sterke etter de siste måneders hendelser – invasjonen av Libanon og den etterfølgende antisemittisme i Europa. Jeg føler lettelse ved tanken på at Israel eksisterer, og det finnes et jødisk land – hvis antisemittismen skulle utarte.³³²

Kahn var ikke alene. Flere av informantene mine ga også uttrykk for samme holdning. Den ene utdypet det slik: «Ettersom Norge ble mer anti-Israel ble jeg mer bevisst på at jeg var jøde og ble mer pro-Israel. Det forsterket min identitet som jøde.»³³³

Informanten min var, i motsetning til Kahn, ikke en del av det etablerte jødiske miljøet på tidspunktet. Dette vitner om at Israels svekkede omdømme i storsamfunnet vekket sterke følelser også blant jøder som til daglig sto langt utenfor det jødiske. En annen informant fortalte meg at siden hun ikke var religiøs, var landet Israel grunnsteinen i hennes jødiske identitet. Hun sto også utenfor det etablerte, og i likhet med Kahn og den andre informanten, følte hun et sterkere behov for å støtte Israel på bakgrunn av antisemittiske tendenser i storsamfunnet og dets holdningsendring til Israel.³³⁴ Vi kan anta at det fantes flere jøder i Norge som kunne ha blitt mer bevisst på sin jødiske identitet som en konsekvens av et stadig mer Israel-kritisk storsamfunn. Vi kan se lignende trender internasjonalt.³³⁵ Bernard Wasserstein viser og til at antisemittiske hendelser etter 1982 gjorde at alt fra antisionistiske til ikke-religiøse jøder startet å revurdere sitt forhold til jødedommen og Israel.³³⁶

Selv om Wasserstein vektla antisemittismen som bakgrunn for en forsterket tilknytning til Israel, later det til at opinionsendringen i storsamfunnet var en vel så viktig faktor i en norsk-jødisk sammenheng. Vi har sett hvordan enkelte jøder følte seg tråkket på at massemedias beskrivelse av Israel samt enkelte jøders tolkning av Israel-kritiske utsagn som antisionistiske og antisemittiske. Dette kan ha befestet idéen om Israel som et fristed.

Sammenfatning

Jeg vil hevde at majoriteten av jøder i Norge fikk et mer nyansert syn på Israel som en konsekvens av Libanon-krigen. Flere uttalte seg for første gang kritisk til og tok avstand fra

³³² «Jøder i Norge: Men vår drøm er like levende», *A-magasinet*, 04.12.1982.

³³³ Samtale med informant nr. 2, 30.10.2013.

³³⁴ Samtale med informant nr. 8, 14.11.2013.

³³⁵ Danny Ben-Moshe, «The New Anti-Semitism, Jewish Identity and the Question of Zionism», i *Israel the Diaspora and Jewish Identity*, red. Danny Ben-Moshe & Zohar Segev (Brighton, Portland: Sussex Academic Press, 2010), 19-20.

³³⁶ Wasserstein, *Vanishing Diaspora*, 235.

Israels politikk. Noen tok et antisjonistisk standpunkt, mens andre fikk en sterkere tilknytning til den jødiske staten. Vi kan med andre ord spore både kontinuitet og brudd. Likevel kan vi ikke karakterisere dette som et vendepunkt hos majoriteten av norske jøder.

For det første var det ikke et vendepunkt fordi solidaritetsarbeidet for Israel fortsatte og 1982 ble et rekordår for innsamlede penger til Fellesinnsamlingen for Israel. Mye på grunn av nødinnsamlingen for Israel. Trusselen mot den jødiske stats eksistens bidro til økt engasjement. Pengeinnsamlinger for Israel kunne også tolkes som en form for livsforsikring. Det var en måte å vise solidaritet og tilhørighet til et land hvor flere hadde familie, men også et land en kanskje måtte emigrere til dersom man følte seg truet av antisemittisme.

For det andre fortsatte det norsk-jødiske forsvaret av Israel i norske medier. Hovedinnvendingene var massemedias dekning av Midtøsten-konflikten. Ben London mente at Israel ble tråkket ned i sølen av media, rabbiner Michael Melchior hevdet media forskjellsbehandlet Israel sammenlignet med beskrivelsene av andre land, mens Imre Hercz følte seg, som jøde, regelrett forfulgt og uthengt av NRK. Det ble også rettet sterk kritikk mot Palestina-komiteéns holdning til PLO og antisjonisme. Jan Benjamin Rødner hevdet blant annet at det ikke var noen forskjell på Palestina-komiteéns antisjonisme og den klassiske antisemittismen.

Det fant heller ikke sted noe vendepunkt selv om flere jøder i Norge ble uttalt kritiske til Israels politikk og mange opplevde at de befant seg i en konfliktsituasjon under og etter Libanon-krigen. Konfliktsituasjonen var en konsekvens av Likud-regjeringens politikk. En politikk majoriteten av jøder i Norge sannsynligvis ikke støttet. I Norge satte flere jøder, blant dem Leo Eitinger, Michael Melchior, Betsy Heen, Vera Komissar og Berthold Grünfeldt, ord på dette. Likevel vil jeg hevde at uttalelsen fra redaksjonen i *Midtøsten i Fokus* var dekkende for majoriteten av jødene i Norge, støtten til Israel sto like sterkt som før. Dette tyder på at Israels eksistens var viktigere enn hvilken politikk landet førte.

Vi kan derimot spore holdningsendringer blant noen. Endringene hadde to ytterpunkter. Den ene representert ved organisasjonen JMS som inngikk et samarbeid med Palestina-komiteén. Den andre representert ved jøder som fikk større sympati for, og følte en sterkere tilknytning til Israel som en konsekvens av massemedias dekning og antisemittiske tendenser i deler av det internasjonale storsamfunnet. I mitt kildemateriale representerte den siste gruppen både jøder i og utenfor det etablerte jødiske miljøet i Norge. Den første gruppen hadde bare representanter utenfor det etablerte. Det kan være at det var enklere for dem å stille seg i opposisjon til Israel og

sionismen, enn dem som var en del av det etablerte miljøet. De var sannsynligvis ikke preget eller like bundet av narrativ og opplevelser jødene i menighets- og foreningslivet var. JMS utgjorde likevel en minoritet i minoriteten og selv om de fikk delta i noen debatter i samfunnshuset i Bergstien, var det lite som tydet på at det var rom for deres antisjonistiske holdninger i det etablerte jødiske miljøet.

4. Konsolidering og solidaritet: Tiden etter Libanon

Innledning

I det følgende vil jeg undersøke hvordan norske jøders forhold til Israel utviklet seg i perioden etter Libanon-krigen og frem til den første *intifada* i 1987. Dette var en periode det norske storsamfunnets holdning til den jødiske staten for alvor var i endring. Libanon-krigen og dens konsekvenser hadde medført et stort omdømmetap for Israel i Norge, og bidro til at det positive synet den norske befolkningen en gang hadde på landet gradvis ble svekket. I tillegg ble toneangivende politikere på både høyre- og venstresiden påvirket av at PLO beveget seg fra terrorhandlinger mot diplomati og dialog. Denne forandringen fikk norske politikere til å revurdere det diplomatiske forholdet Norge hadde til organisasjonen. Selv om PLO var splittet og grupperinger innenfor organisasjonen fremdeles sverget til terror, ble Arafat sett på som moderat og mulig å forhandle med av flere i Vesten.³³⁷ Dette påvirket også resten av storsamfunnets holdninger til palestinerne og PLO.

Vi har i de foregående kapitlene sett at kritikk av Israel noen ganger ble oppfattet som antisjonisme og antisemittisme av norske jøder. Med utgangspunkt i redegjørelsen for sentrale begreper i innledningskapittelet vil jeg undersøke hvor jøder i Norge trakk grensen mellom fenomenene. Jeg skal også undersøke om ulike erfaringer rundt Israel-kritikk, antisemittisme og antisjonisme kunne forsterke enkeltpersoners tilknytning til Israel. Jeg viste i forrige kapittel at nettopp dette forekom blant enkelte, men ble det mer utbredt i denne perioden? Det norsk-jødiske synet på PLO vil også bli diskutert. Endret dette seg da deler av organisasjonen fremsto mer moderat og gradvis beveget seg i retning diplomati? Og påvirket dette synet på palestinerne? I lys av Israels omdømmetap internasjonalt vil jeg til slutt undersøke hvordan solidaritetsarbeidet for Israel utviklet seg i perioden frem til 1987. Hvordan var engasjementet? Og hva slags retorikk ble brukt i forbindelse med pengeinnsamlingene for Israel? Jeg vil hovedsakelig ta utgangspunkt i Fellesinnsamlingen for Israel - Magbit-komitéen. Ved å undersøke det norsk-jødiske engasjementet i perioden, vil jeg kunne spore tendenser som kan si meg noe om kontinuitet og

³³⁷ Shlaim, *Iron Wall*, 431-434; Shindler, *The Land Beyond Promise*, 208-209, 217.

brudd i sympatien for og tilknytning til Israel.

Negative fremstillinger av Israel. Antisionisme eller antisemittisme?

Midtøsten-debatten i det internasjonale storsamfunnet i kjølvannet av Libanon-krigen bidro for alvor til å aktualisere diskusjonen om forholdet mellom antisionisme og antisemittisme. Ifølge historiker Bernhard Wasserstein, ble flere jødiske samfunn i Europa, inklusive det norske, utsatt for antisemittisme ofte fordekt som antisionisme ved at synagoger og jødiske forretninger ble vandalisert.³³⁸ Grensene mellom antisionisme og antisemittisme ble opplevd som uklare av både storsamfunnet og av de jødiske samfunnene i Europa, noe som også medførte at massemedia ofte ble beskyldt for å spre antisemittiske holdninger av jøder og Israel-sympatisører. Det spente debatt-klimaet i forbindelse med Israel-Palestina-konflikten, kombinert med antisemittiske hendelser i Norge og Europa, førte til at norske jøder i større grad problematiserte forholdet mellom de to fenomenene.

Norske jøders tolkning av forholdet mellom antisionisme og antisemittisme

Leo Eitinger gjorde rede for sine tanker om dette forholdet i boken, *Mennesker blant mennesker* fra 1985. Der hevder han at antisionister er jødefiendtlige fordi de fornekter jødene å betrakte seg selv som folk eller nasjon på samme måte og med samme rettigheter, som andre folk eller nasjoner.³³⁹ Eitinger la videre til at enhver politisk bevegelse eller aksjon som var rettet mot selve eksistensen av staten Israels jødiske karakter var jødefiendtlig og antisemittisk.³⁴⁰ Han utdypet ikke forskjeller og likheter ved antisionisme og antisemittisme, men for Eitinger var ikke dette viktig. Han mente en differensiering kan være av «akademisk interesse», men at det for jøder i bunn og grunn er «fullstendig likegyldig», fordi både antisionister og antisemitter nekter jødene retten til å overleve.³⁴¹ I tillegg til å bli nektet retten til selvbestemmelse, begrunnet Eitinger sitt syn med at jøder følte seg forfulgt av antisionister på lik linje med antisemitter, og at uten en egen stat ville ikke jødene overleve.

Eitingers syn lå tett inntil historiker Yehuda Bauer syn på de to fenomenene, redegjort for i innledningskapittelet. Begge trakk et likhetstrekk mellom antisionisme og antisemittisme og

³³⁸ Wasserstein, *Vanishing Diaspora*, 232.

³³⁹ Leo Eitinger, *Mennesker blant mennesker: En bok om antisemittisme og fremmedhat* (Oslo: Cappelen, 1985), 117.

³⁴⁰ Eitinger, *Mennesker blant mennesker*, 118-119.

³⁴¹ Eitinger, *Mennesker blant mennesker*, 120.

begge mente antisjonisme truet både jødernes og Israels eksistens.³⁴² Et interessant moment er imidlertid at Eitinger mente det var legitimt å diskutere om hvorvidt en jødisk stat var hensiktsmessig eller politisk klokt før 1948, men at dette ikke lenger kunne diskuteres etter etableringen av Israel fordi sikkerheten til millioner av jøder var avhengig av Israels eksistens.³⁴³ På denne måten erkjente Eitinger jødiske antisjonisters standpunkt før andre verdenskrig, uten å kommentere det ytterligere.

Eitinger nevnte det ikke, men Holocaust utgjorde den store forskjellen på hvordan man diskuterte antisjonisme i jødiske kretser før og etter 1948. Historiker David N. Myers har vist hvordan både antisjonistiske og ikke-sjonistiske jødiske organisasjoner i kjølvannet av andre verdenskrig gradvis mistet oppslutning eller inntok en annen posisjon til sionismen enn tidligere.³⁴⁴ Sionismens mål om en jødisk stat ble mer akseptabelt, og sett på som den eneste løsning for det jødiske folk av en stor majoritet. Det later til at dette også var underliggende for Eitingers tanker om sionismen kontra antisjonismen etter 1948. Det er usikkert hvilke syn Eitinger hadde til jødiske antisjonister etter 1948, men vi skal ikke utelukke at han delte holdningene til andre norske jøder. Dette vil bli belyst nærmere nedenfor.

Også rabbiner Michael Melchior satt også ord på hvordan han tolket forholdet mellom antisemittisme og antisjonisme. Han hevdet i likhet med Eitinger og Bauer at antisjonismen ville frata det jødiske folk retten til selvbestemmelse. Men Melchior vekta religiøse aspekter tydeligere enn de to og hevdet at

Det sjonistiske motiv er viktig ikke bare for de fleste jøder, men også for ethvert aspekt av den jødiske religion. Ved å mistenkeliggjøre og drive hets mot denne del av jødedommen, og ved å ville frata det jødiske folk en rett som man forøvrig mener tilkommer andre folkeslag, nærmer man seg i uhyggelig grad det man kan betegnes som nasjonal antisemittisme.³⁴⁵

Det later til at Melchior tolket antisjonismen som et direkte angrep på jødedommen og det jødiske folket. Det siste hevdet også Eitinger, men uten religiøse argumenter slik Melchior benyttet. Hvorvidt Eitinger satte likhetstegn mellom det å være sionist og det å være jøde er usikkert, men ut ifra hans argumentasjon later det til at han, i likhet med Melchior, mente antisjonismen var et angrep på både jødedommen og det jødiske folket. Noe av det samme hevdet Kai Feinberg da han i et intervju med NRK-radio understreket at sionismen var «innebygget i den jødiske religion».³⁴⁶ I den forbindelse ville det være umulig å kalle seg antisjonist uten samtidig å være antisemitt.

³⁴² Bauer, «Antisemitism and Anti-Zionism – New and Old», 207.

³⁴³ Eitinger, *Mennesker blant mennesker*, 118.

³⁴⁴ Myers, «Can There Be a Principled Anti-Zionism?», 22-23.

³⁴⁵ «Antisemittismen i dagens Norge», *Aftenposten*, 16.09.1982.

³⁴⁶ NB, Radioarkivet, NRK-radio, «I søkelyset: Antisemittismen igjen på fremmarsj?», 30.10.1986.

Dette er det godt eksempel på filosofen Judith Butlers påstand om sionismen øver en hegemonisk definisjonsmakt over det å være jøde.³⁴⁷

Melchior hevdet at enkelte antisjonistiske kretser hadde en så negativ innstilling til Israel at de bar på en hel del tradisjonell antisemittisme ved at de tillat sionisten de samme egenskapene man tidligere hadde tillagt jøden.³⁴⁸ Sionisten ble roten til alt ondt og man gikk bort fra å kritisere Israel på et saklig grunnlag. Han underbygget denne påstanden med referanser til ulike leserinnlegg i aviser. Blant annet et sitat fra Palestina-komiteén, der sionismen blir sammenlignet med en «pest», og et fra AKP-er og palestinaforkjemper Finn Sjøe som hevdet at Israel fungerte som en «livsfarlig bombe» det ikke var mulig å leve i fredelig sameksistens med.³⁴⁹ De konkrete eksemplene Melchior viste til hadde tydelige hint til tradisjonelle antisemittiske stereotypier som at jøder var en «pest» og «vår ulykke».³⁵⁰

Mye tyder på at holdningene til Eitinger og Melchior var utbredt i det jødiske miljøet. Jan Benjamin Rødner delte oppfatningen om at det i praksis ikke var forskjell på antisjonister og antisemitter, men gikk et skritt lenger i sin formulering:

Den som går imot zionismen [sic], søker samtidig å undertrykke det eneste håp det jødiske folk har til å overleve med sin kulturelle egenart i behold. Derfor vil anti-sionismen i sin ytterste konsekvens gå over fra politicide til genocide, - fra utryddelsen av den jødiske politiske bevegelse til utryddelse av den blotte jødiske eksistens.³⁵¹

For Rødner representerte antisjonismen en trussel mot hele det jødiske folks eksistens. En påstand han ofte brukte da han forsvarte Israel. Selv om ingen andre satt ord på det er det sannsynlig at flere delte denne oppfatningen.

Også blant den yngre generasjonen finner man tilsvarende synspunkter. Den unge jøden Anita Fuksmann uttrykte seg slik i et intervju med *A-magasinet*: «[J]eg kan ikke skjønne at det er mulig å sonde mellom begrepene. Idéen bak sionismen er opprettelsen av en jødisk hjemstat. Er man mot denne stats eksistens, er man imot jøder. Da er man antisemitt.»³⁵² Dette er interessant

³⁴⁷ Butler, *Parting Ways*, 4.

³⁴⁸ «Antisemittismen i dagens Norge», *Aftenposten*, 16.09.1982.

³⁴⁹ «Antisemittismen i dagens Norge», *Aftenposten*, 16.09.1982.

³⁵⁰ Se Håkon Harket, «Berlin: Fremveksten av «den moderne antisemittismen», i *Jødehat: Antisemitismens historie fra antikken til i dag*, red. Trond Berg Eriksen, Håkon Harket, Einhart Lorenz (Oslo: Cappelen Damm, 2009), 287-323; David Cesarani, «Anti-Zionism in Britain, 1922 – 2002: Continuities and Discontinuities», i *Anti-Semitism and Anti-Zionism in Historical Perspective: Convergence and Divergence*, red. Jeffrey Herf (London: Routledge, 2007), 131.

³⁵¹ Jan Benjamin Rødner, *Løgnere iblant oss: En analyse av den antisjonistiske propagandaen*, (Oslo: Exodus, 1976), 124.

³⁵² «Jøder i Norge: Men vår drøm er like levende», *A-magasinet*, 04.12.1982.

fordi Fuksmann og de overnevnte jødene representerer tre generasjoner, noe som viser at det fantes en kontinuitet i synet på antisjonisme. Blant informantene mine var det heller ikke mange som hadde forståelse for antisjonistiske standpunkt. To personer utdypet det. Den ene mente antisjonismen var en arv fra antisemittismen og at slike holdninger bunnet i historieløshet.³⁵³ Den andre mente antisjonisme gikk over til å bli antisemittisme om en fornektet det jødiske folk de samme nasjonale rettighetene andre folk har.³⁵⁴

Boikott av israelske varer ble også oppfattet som antisemittisk. I forbindelse med Studentsamskipnaden i Oslo (SiO) sin beslutning om å boikotte salg av frukt og grønnsaker fra Israel, angivelig dyrket på okkupert land, anklaget Harry Rødner boikotten for å være antisemittisk. Rødner begrunnet det med at SiO hadde valgt seg ut Israel, fremfor «en rekke andre land» som også okkuperte eller oppførte seg verre enn Israel.³⁵⁵ Valget av den jødiske staten til syndebukk var derfor, ifølge Rødner, det som gjorde SiOs boikott antisemittisk. Denne oppfatningen ble delt av flere jøder i Norge. Dette kom frem av DMT-Oslo sin pressemelding der det blant annet sto: «Vi føler dette som en antisemittisk tendens som minner oss om nazistens metoder.»³⁵⁶ DMT-Oslo koblet med andre ord SiO sin boikott med de tyske nasjonalsosialistenes boikott av jødiske varer fra 1930-tallet. Den norsk-jødiske reaksjonen var svært kraftig, og viste at jøder i det etablerte miljøet hadde en annen oppfatning enn deler av storsamfunnet om forholdet mellom antisjonisme og antisemittisme.

Utenfor det det jødiske miljøet rundt menigheten og foreningene, var det imidlertid vanskelig å spore norsk-jødiske uttalelser. Et unntak var en kommentar fra Johanna Schwarz, en aktiv samfunnsdebattant på ytterste venstreside, i *Klassekampen*. Hun mente den negative holdningen til staten Israel neppe ville utvikle seg til antisemittisme.³⁵⁷ Videre la hun til at hun som jøde aldri hadde blitt utsatt for antisemittisme fra «progressive», men fått slengt etter seg «jøde» og «kommunist» fra Israel-venner og kristne.³⁵⁸ Ved å hevde dette kan det tyde på at Schwarz skilte antisemittisme fra antisjonisme og Israel-kritikk. Schwarz var en del av ml-bevegelsen, og det er ikke umulig at hun delte andre ml-ere sitt syn på sjonisme og antisjonisme. Hun var en aktiv palestinaforkjemper og en av hovedtalerene under en solidaritetsmarkering for palestinerne i regi av Palestina-komitéen i 1983, der JMS og en representant fra PLO også

³⁵³ Samtale med informant nr. 5, 20.01.2014.

³⁵⁴ Samtale med informant nr. 1, 29.10.2013.

³⁵⁵ «Boikott av Israel», *Aftenposten*, 09.04.1984

³⁵⁶ «Presseklipp», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1984, 47; «Forbuden frukt på Blindern», *Aftenposten*, 06.03.1984.

³⁵⁷ «Klassekampens antisjonisme», *Klassekampen*, 02.09.1982.

³⁵⁸ «Klassekampens antisjonisme», *Klassekampen*, 02.09.1982.

talte.³⁵⁹

Det er vanskelig å si hvor Warren Brodey la seg i debatten, men han hadde en annen tilnærming til skillet mellom antisemittisme og antisjonisme. I den tidligere nevnte kronikken i *Aftenposten* fortalte han om egne erfaringer med antisemittisme og årsaken til at han ble antisjonist. Han var klar over at Israel hadde gitt «jøder en identitet [...] mange satte stor pris på», men han klarte ikke å identifisere seg med et sionistisk Israel fordi han «så hvordan palestinerne var blitt jaget ut av landet, og hvordan de som var tilbake ble diskriminert.»³⁶⁰ Brodey ønsket en ikke-sionistisk stat der alle borgere hadde like rettigheter, uavhengig av religion og etnisitet. Videre uttrykte han sympati med de jødiske ultra-ortodokse antisjonistene i Israel som begrunnet sin motstand mot sionismen med Toraen. Det fantes altså ulike oppfatninger blant jøder i Norge om skillet mellom antisemittisme og antisjonisme. Det må imidlertid understrekes at Brodey og Schwarz representerte en minoritet i minoriteten. Det er derfor lite som tilsier at deres synpunkter var representative for jøder i Norge.

Jeg har ikke funnet noe dokumentasjon på hva som ble diskutert internt i menigheten om dette temaet. Det eneste jeg har funnet er et 25 siders referat i *Jødisk menighetsblad* fra en internasjonal konferanse om antisemittisme holdt i Oslo i 1983.³⁶¹ Referatet viser at temaet var av stor interesse for jøder i Norge. Det var imidlertid ikke overraskende, men i forhold til at det hadde vært skrevet lite om dette i menighetsbladet tidligere var det bemerkelsesverdig.

Synet på jødiske antisjonister

Sammenlignet med antall jøder som sympatiserte med sionismen og Israel, fantes det svært få jødiske antisjonister. Likevel representerte Warren Brodeys gruppe JMS en større trend internasjonalt. Det var på ytterste venstreside en kunne finne de fleste sekulære jødiske antisjonistene. I Israel eksisterte organisasjonen Mazpen, som talte for en «dezionization of Israeli society and culture».³⁶² Mazpen ønsket et Israel integrert i en politisk og økonomisk union med andre land i Midtøsten, basert på sosialisme. Gruppen fikk imidlertid meget liten oppslutning.

Andre Israel-kritiske sekulære jødiske grupper var australske Australian Jewish

³⁵⁹ Det har ikke lyktes meg å spore opp referater eller lignende fra dette arrangement, ei heller hvilke PLO-representant det ble referert til. «Solidaritetskonsert», *Dagbladet*, 02.12.1983; «Solidaritetskonsert», *Klassekampen*, 03.12.1983.

³⁶⁰ «Nei til et sionistisk Israel», *Aftenposten*, 04.11.1982

³⁶¹ «Internasjonal høring om antisemittismen», *Jødisk menighetsblad*, nr. 2, 1983, 3-28;

³⁶² Laurence J. Silberstein, *The Postzionism Debates: Knowledge and Power in Israeli Culture* (New York & London: Routledge, 1999), 85.

Democratic Society (AJDS) og britiske Jewish Socialist Group (JSG). AJDS var aldri en antisjonistisk organisasjon, men hadde medlemmer som var det.³⁶³ JSG var i utgangspunktet en ikke-sjonistisk organisasjon som først og fremst tok avstand fra idéen om Israels sentrale plass i et jødisk liv. Organisasjonen ble etter hvert antisjonistisk.³⁶⁴ Begge disse gruppene var plassert på ytterste venstreside, i likhet med Mazpen og JMS, og ingen av dem var en del av det etablerte jødiske miljøet i sine hjemland.

Det fantes også flere religiøse jødiske antisjonister. Den mest kjente gruppen var ultra-ortodokse Neturei Karta, «byens voktere» fra Israel. Gruppen var prinsipielt imot den sjonistiske bevegelse og etableringen staten Israel av religiøse grunner. De mente det ikke skulle opprettes en jødisk stat før Messias' komme. De så på sjonismen som «the essence of evil, inspired by Statan to temp the unwary from the path of righteousness.»³⁶⁵ Til tross for sin motstand mot sjonismen og staten Israel mener Yehuda Bauer at jødiske ultra-ortodokse antisjonister egentlig er sjonister fordi de også anser Israel som jødernes hjem.³⁶⁶ Sekulære antisjonistiske jøder var derimot assimilerte jøder som forsøkte å tilpasse seg antisjonistiske holdninger i «vertslandet», ifølge Bauer.³⁶⁷

I forrige kapittel så vi hvordan Warren Brodey og hans organisasjon Jøder mot Sjonismen ble møtt av det etablerte jødiske miljøet i Norge. Mye tydet på at det var lite rom for antisjonistiske holdninger. Mine kilder kan i liten grad si noe om forhold internt i menigheten, men det virker som om det var en gjennomgående negativ holdning til jødiske antisjonister. Jan Benjamin Rødner betegnet for eksempel jødiske motstandere av Israel som «brudne kar» og mente deres holdning hadde sin årsak i at storsamfunnets holdningsendring førte til usikkerhet.³⁶⁸ Rødners argumentasjon ligner den til Yehuda Bauer når han hevder at antisjonisters jødiske identitet var definert av storsamfunnet. En av mine informanter delte Rødners oppfatning. Hun kunne forstå at jøder mistet sympati med Israel fordi det eneste som kom frem i media var negativt.³⁶⁹ Slik min informant fremstilte jødiske kritikere av Israel, virket det som om jøder i utgangspunktet bare var positive til Israel, men at media ødela en angivelig konsensus. Det var få rom for nyanser og, i likhet med Rødner, mente hun at det var storsamfunnet som bidro til at jøder ble motstandere av Israel. En annen informant hadde derimot ingen forståelse for jødisk

³⁶³ Philip Mendes, «The Jewish Left, Jewish Identity, Zionism and Israel: Attitudes to the Palestinian Intifada, 2000 – 2005», i *Israel the Diaspora and Jewish Identity*, red. Danny Ben-Moshe & Zohar Segev (Brighton, Portland: Sussex Academic Press, 2010), 107.

³⁶⁴ Mendes, «The Jewish Left, Jewish Identity, Zionism and Israel», 110.

³⁶⁵ Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 136.

³⁶⁶ Bauer, «Antisemitism and Anti-Zionism – New and Old», 200.

³⁶⁷ Bauer, «Antisemitism and Anti-Zionism – New and Old», 200.

³⁶⁸ Rødner, *Løgnere iblant oss*, 26.

³⁶⁹ Samtale med informant nr. 8, 14.11.2013.

antisionisme, og hevdet det ikke ga noen mening.³⁷⁰ Dette stemmer overens med holdningene til Betsy Heen presentert i forrige kapittel, der hun ikke kunne forstå at en jøde kunne være motstander av en ideologi som ga jødene sin egen stat.³⁷¹

Med tanke på flertallet av norske jøders negative syn på antisionisme, kan vi gå ut fra at Rødners beskrivelse av jødiske antisionister fikk oppslutning fra flere. Om alle ville gå god for betegnelsen «brudne kar» er derimot usikkert. Imre Hercz gikk et skritt lenger i sitt åpne brev til kringkastingssjefen nevnt i forrige kapittel: «At det blant jøder også finnes Quislinger, det har NRK ennå ikke skjønt eller villet oppdage. Hvis NRK er virkelig interessert i spørsmålet hva er en jøde, eller hvor hører en jøde til, hvorfor måtte NRK gå til en antisionistisk jøde fra Holland?»³⁷²

Ved å omtale jødiske antisionister som quislinger tok Hercz i bruk et illustrerende virkemiddel for å understreke sin forakt for jøder som var motstandere av sionismen og staten Israel. Dette tyder på at Hercz satt et likhetstegn mellom det å være sionist, og det å være jøde. I alle fall en god jøde. Kombinert med det norsk-jødiske synet på antisionister generelt, virker det som om dette var en utbredt oppfatning, som igjen bekrefter Judith Butlers påstand vist til tidligere.

Utslag av antisemittisme

Jøder i Norge uttrykte også bekymring for antisemittiske hendelser i Europa. I forbindelse med et attentat mot en jødisk butikk i Paris i 1982 der flere mistet livet, uttalte Kai Feinberg til *Dagbladet* at mange jøder i menigheten fryktet for fremtiden og var engstelige for at noe tilsvarende skulle finne sted i Norge.³⁷³ Sigurd Kahn fra Trondheim delte denne frykten og mente at massemedia hadde et ansvar for ikke å nøre opp under hat mot jøder og Israel.³⁷⁴ En økt frykt blant norske jøder kan også ha bidratt til raske konklusjoner i debatten om antisionisme og antisemittisme.

Det mest illustrerende eksempelet på antisemittisme rettet mot det jødiske samfunnet i Norge var skjendingen av synagogen i Oslo i november 1982. Slagord som «Jødesvin», «Zionisme er folkemord» og «Svina skal dø. Husk Libanon-massakrene» var malt på og rundt

³⁷⁰ Samtale med informant nr. 4, 21.03.2013.

³⁷¹ «Åpent brev fra en jøde til en jøde», *Verdens Gang*, 04.10.1982.

³⁷² JMO, lilla mappe etter Meszansky, åpent brev til Torolf Elster, signert Imre Hercz, 20.04.1981.

³⁷³ «Frykt også blant norske jøder», *Dagbladet*, 11.08.1982.

³⁷⁴ «Jøder i Norge: Men vår drøm er like levende», *A-magasinet*, 04.12.1982.

synagogen.³⁷⁵ Sammen med slagordene var det også malt hakekors og nynazistiske symboler. I et intervju med *Dagbladet* uttalte Melchior at dette var et ledd i en internasjonal bølge der antisjonisme og antisemittisme gikk i ett, og at hendelsen hadde sammenheng med «den ensidige anti-israelske og generaliserende massemediadekningen [sic] av Libanon-krigen.»³⁷⁶ Men Melchior la samtidig til at han ikke ville overdrive betydningen av hendelsen, og mente slagordene ikke var representative for den norske befolkningen.

Det var medlemmer av det nynazistiske Norsk Folkeparti (NF), tidligere Norsk Front, som ble mistenkt for å ha stått bak synagogeskjendingen. Partiledelsen i NF hadde på starten av 80-tallet begynt å uttrykke solidaritet med PLO i kampen mot den israelske okkupasjonen.³⁷⁷ Enkelte karakteriserte også Arafat som «en av vår tids mest beundringsverdige [...] personligheter.»³⁷⁸ Ifølge historiker Lars Preus ble ordskiftet rundt Midtøsten-konflikten en arena der partiet kunne spre jødehat.³⁷⁹ Vi må derfor se enkelte av de antisemittiske handlingene i Norge i lys av den nynazistiske bevegelsen i Norge. Synagogen i Oslo ble på ny utsatt for hærverk i Oslo i 1985. I likhet med i 1982 ble fasaden tilgriset med antisemittiske slagord, men denne gangen uten referanser til sionismen eller Israel. I motsetning til hendelsen i 1982 ble gjerningsmannen tatt. Det viste seg at han tilhørte NF.³⁸⁰

I tillegg til synagoge-skjendinger og nazistiske antisemittiske handlinger mot jøder i Norge, kan det spores flere tilfeller av antisemittisme rettet mot enkeltpersoner som en direkte reaksjon på Israels politikk. Anita Fuksmann fortalte til *A-magasinet* at uttrykket «jævla jøde» hadde blitt mer vanlig i etterkant av Libanon-krigen.³⁸¹ Videre fortalte en anonym ung norsk jøde om mobbing på skolen og tilrop som «det er synd at ikke Hitler drepte deg også!». ³⁸² De antisemittiske hendelsene forekom på forskjellige nivåer uavhengig av ideologi og situasjon, slik Helen Fein har bemerket.³⁸³ Forfatteren av reportasjen i *A-magasinet* kunne også fortelle at mange jøder de hadde vært i kontakt med ikke turte å stå frem med navn eller bilde, og at noen de hadde avtalt intervju med trakk seg etter en viss betenkningstid.³⁸⁴ Dette bidrar til å underbygge

³⁷⁵ «Synagoge skjendet av nazi-slagord», *Dagbladet*, 22.11.1982.

³⁷⁶ «Synagoge skjendet av nazi-slagord», *Dagbladet*, 22.11.1982.

³⁷⁷ Lars Preus, «Bakover mot det nye Norge: Ideologisk utvikling innen norsk nynazisme 1967 – 1985». (Masteroppgave i historie, Universitet i Oslo, 2014), 54.

³⁷⁸ «Yasser Arafat: Palestinsk patriot», *Nasjonalisten*, nr. 8-9, 1982, 16. Sitert i Preus, «Bakover mot det nye Norge», 55.

³⁷⁹ Det fantes også «Israel-venner» innen for NF, men ledelsen lot ikke forsvar av Israel komme på trykk i partiavisen. Preus, «Bakover mot det nye Norge», 88.

³⁸⁰ «Synagogeskjending i mai 1985», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1986, 16.

³⁸¹ «Jøder i Norge: Men vår drøm er like levende», *A-magasinet*, 04.12.1982.

³⁸² Han er omtalt som Kim i artikkelen uten at etternavnet blir oppgitt noe sted. «Jøder i Norge: Men vår drøm er like levende», *A-magasinet*, 04.12.1982.

³⁸³ Fein, «Dimensions of Antisemitism: Attitudes, Collectiv Accusations, and Actions», 67.

³⁸⁴ «Jøder i Norge: Men vår drøm er like levende», *A-magasinet*, 04.12.1982.

Feinbergs påstand om at det eksisterte frykt blant mange norske jøder. Det var heller ikke sjelden at menigheten i Oslo fikk politibeskyttelse under høytider og gudstjenester.³⁸⁵

Antisemittiske hendelser vekket til live gammel frykt blant flere jøder. Betsy Heen mente det var en felles erkjennelse blant jøder i Norge at ingenting var som før, etter Libanon-krigen.³⁸⁶ Videre fortalte Heen om jøder som ikke turte å vise seg offentlig og eldre jøder som trakk sammenligninger til «den mørke perioden», tiden forut for andre verdenskrig.³⁸⁷ Heen viste også til unge jøder på venstresiden som ikke ble ansett som meningsberettiget i spørsmål knyttet til konflikten i Midtøsten av politisk likesinnede fordi de var jøder, og derfor «påvirket».³⁸⁸ Dette kan tyde på at norske jøders lojalitet ble satt i tvil og at det kunne være vanskelig å være lojal overfor og føle tilknytning til både Norge og Israel. Dette kunne virke ekskluderende og oppfattes som antisemittisme. Om Betsy Heen personlig mente det var blitt vanskeligere å være jøde i Norge ga hun imidlertid ikke uttrykk for.

Det gjorde derimot Holocaust-overlevende, Julius Paltiel. I forbindelse med at Paltiel hadde mottatt trusselbrev fra nynazister ble han spurt om han ikke følte det var blitt vanskeligere å være jøde i Norge etter Libanon-krigen. Han sa seg enig i dette, og mente, i likhet med Sigurd Kahn, at massemediene gjennom sin nyhetsformidling kunne bidra med negative holdninger overfor jøder.³⁸⁹ Videre kan intervjuet av Fuksmann og den andre unge jøden i *A-magasinet* tyde på de også syntes situasjonen var blitt vanskeligere.

I forbindelse med et bombeattentat mot synagogen i København i 1985 kunne *Dagbladet* fortelle at det hadde spred seg en alvorlig frykt blant norske jøder. Både Feinberg og Melchior ble intervjuet, og sistnevnte uttalte at det hadde vært en økning av trusler og sjikaner mot jøder i Norge og la til at «[v]i må nå grundig overveie hvordan vi skal forholde oss til samfunnet utenfor synagogen.»³⁹⁰ Selv om det kan virke som Melchior følte situasjonen for jøder i Norge var blitt mer utfordrende, uttalte han ved flere anledninger at antisemittismen bare var begrenset til få fanatiske kretser, og at en ikke kunne tale om store antisemittiske utsalg i Norge.³⁹¹ Men talen til Melchior i anledning Israels 35 årsdag viste at han også mente situasjonen var blitt vanskeligere

³⁸⁵ «Jøder i Norge: Men vår drøm er like levende», *A-magasinet*, 04.12.1982; «Antisemittiske anslag. Solidaritetserklæring overfor jøder», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1985, 20.

³⁸⁶ «Om synagoge-skjending», *Dagbladet*, 23.12.1982.

³⁸⁷ «Om synagoge-skjending», *Dagbladet*, 23.12.1982.

³⁸⁸ «Om synagoge-skjending», *Dagbladet*, 23.12.1982.

³⁸⁹ «Ariere i Trondheim løfter Hitler-arven», *Adresseavisen*, 22.09.1982.

³⁹⁰ «Frykt blant norske jøder», *Dagbladet*, 23.07.1985.

³⁹¹ Se «Ariere i Trondheim løfter Hitler-arven», *Adresseavisen*, 22.09.1982; «Synagoge skjendet av nazi-slagord», *Dagbladet*, 22.11.1982; «Antisemittiske anslag. Solidaritetserklæring overfor jøder», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1985, 24.

som en konsekvens av den endrede innstillingen til Israel i storsamfunnet.³⁹² Han nevnte ikke antisemittisme som en årsak, men hevdet at mange tidligere venner av Israel var blitt «likegyldige overfor Israels skjebne.»³⁹³

Feinberg og Eitinger delte denne oppfatningen. Under en samtale gjengitt i *Jødisk menighetsblad* og et intervju med NRK-radio, hevdet Feinberg at antisemittismen som bevegelse ikke eksisterte i Norge, men at antisemitter fantes.³⁹⁴ Eitinger sa seg enig i dette, og mente at det fantes en antisemittisk understrøm i hele Vest-Europa.³⁹⁵ Hva Eitinger la i begrepet «understrøm» utdypet han ikke, men det kan tyde på at de mente at situasjonen for jøder generelt var utfordrende med tanke på de antijødiske hendelsene i Europa. På den måten la de seg på en balansert linje mellom å ikke anklage det norske storsamfunnet for antisemittiske holdninger, men samtidig gi uttrykk for sitt syn på urovekkende tendenser i både Norge og Europa. Slik unngikk de en åpen konfrontasjon med storsamfunnet, en måte å forholde seg på som hadde vært utbredt blant jøder i Norge siden mellomkrigstiden.³⁹⁶

Blant informantene mine var det bortimot unison enighet om at det aldri hadde vært vanskelig å være jøde i Norge. Den norske jøden Charles Philipson ga uttrykk for det samme i et intervju med *Vårt Land*.³⁹⁷ Selv om informantene var klar over at det fantes antisemittisme i det norske storsamfunnet, var det bare én som hadde blitt utsatt for det.³⁹⁸ Philipson understreket at han personlig mente situasjonen ikke var blitt vanskeligere, men han viste om andre som følte det slik.³⁹⁹ Dette nevnte også flere informanter. En erindret at flere meldte seg ut av menigheten på bakgrunn av trusler mot synagogen på 80-tallet som igjen bidro til en utbredt frykt.⁴⁰⁰

Selv om mine informanter ikke ga uttrykk for at de syntes det var vanskelig å være jøde i Norge på 80-tallet, opplevde mange andre perioden som en tid det var utfordrende. Blant annet på grunn av storsamfunnets endrede syn på Israel og antisemittiske hendelser i Europa. Det likevel viktig å understreke at ingen i mitt kildemateriale hevdet at antisemittismen var utbredt i det norske samfunnet. Men som nevnt, er det mulig dette hadde sammenheng med at mange jøder

³⁹² «Israel 35 år», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1983, 36.

³⁹³ «Israel 35 år», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1983, 36.

³⁹⁴ «Antisemittiske anslag. Solidaritetserklæring overfor jøder», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1985, 29; NB, Radioarkivet, NRK-radio, «I søkelyset: Antisemittismen igjen på fremmarsj?», 30.10.1986.

³⁹⁵ «Antisemittiske anslag. Solidaritetserklæring overfor jøder», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1985, 29; NB, Radioarkivet, NRK-radio, «I søkelyset: Antisemittismen igjen på fremmarsj?», 30.10.1986.

³⁹⁶ Marta Gjernes, «Jødar i Kristiania. Dei fyrste innvandrane si geografiske og sosioøkonomiske plassering i samfunnet frå 1851 til 1942» (Hovedfagsoppgave i historie ved Universitet i Oslo, 2002), 258.

³⁹⁷ Philipson var daværende prisdirektør i Statens Prisdirektorat som i dag går under navnet Konkurransetilsynet. Han ble i 1984 høyesterettsdommer. «Vanskeligere å være jøde i Norge», *Vårt Land*, 10.08.1982.

³⁹⁸ Samtale med informant nr. 8, 14.11.13.

³⁹⁹ «Vanskeligere å være jøde i Norge», *Vårt Land*, 10.08.1982.

⁴⁰⁰ Samtale med informant nr. 6, 24.03.2014.

ikke ønsket å stå frem offentlig eller anklage det norske storsamfunnet for antisemittisme.

Et endret syn på PLO?

Etter Libanon-krigen i 1982 hadde PLO-ledelsen flyttet til Tunis, mens den palestinske hæren (PLA) var blitt spredt utover hele den arabiske verden. Som en konsekvens av dette var PLO etter 1982 splittet i tre forskjellige fraksjoner. Den ene var et meget svekket PLO under Arafats ledelse, den andre var den Syria-dominerte «Palestine National Alliance» og den tredje var den Irak-kontrollerte «Democratic Alliance».⁴⁰¹ De to sistnevnte var såkalte «refusniker» som motsatte seg Arafats forsøkt på å gå diplomatiets vei for å oppnå målet om en selvstendig palestinsk stat. Det var hovedsakelig grupperinger innenfor disse fraksjonene av PLO som utover 80-tallet gjennomførte de fleste terroraksjoner.⁴⁰² Grovt sett var PLO splittet mellom de moderate rundt Arafat og de radikale som fremdeles sverget til terrorisme og det endelige mål om å tilintetgjøre Israel, slik det sto i deres charter.

Til tross for splittelser var Arafat lederen det internasjonale samfunnet forholdt seg til. Arafat hadde hatt flere møter med kong Hussein av Jordan om en eventuelt samlet delegasjon som kunne forhandle med Egypt, Israel og USA om fremtidig palestinsk selvstyre. Arafat måtte gå gjennom Hussein fordi USA og Israel ikke ønsket direkte samtaler med PLO før de anerkjente FN-resolusjon 242, som *de facto* anerkjente Israels eksistens.⁴⁰³ Selv om Arafat flere ganger hadde akseptert FN-resolusjon 181 og stadfestet sin fordømmelse av terrorisme fra 1974, hjalp det lite da deler av organisasjonen fortsatte å gjennomføre terroraksjoner.⁴⁰⁴

Dette var bakteppet for PLOs forsøk på å opprette et informasjonskontor i Oslo og den virkeligheten jøder og det norske storsamfunnet måtte forholde seg til. I Norge hadde stadig flere fått sympati med palestinernes sak og flere politiske partier var i endring i synet på PLO. Arbeiderpartiet hadde siden 1981 anerkjent PLO som en representant for det palestinske folk, og i desember 1982 sendte partiet en delegasjon til Tunis for å prate med Yasir Arafat.⁴⁰⁵ Unge Høyre og enkelte stortingsrepresentanter fra Høyre gikk også inn for dialog med PLO, og anså organisasjonen som palestinerne mest representative organ.⁴⁰⁶ Kan denne gryende holdningsendringen til PLO ha endret norske jøders syn på PLO? Deres holdning til PLO kan gi

⁴⁰¹ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 208-209.

⁴⁰² Shindler, *The Land Beyond Promise*, 213.

⁴⁰³ Shlaim, *The Iron Wall*, 431.

⁴⁰⁴ Shindler, *A History of Modern Israel*, 202.

⁴⁰⁵ Waage, *Norwegians? Who Needs Norwegians?*, 54.

⁴⁰⁶ Solberg, «Stor sprang. Små steg», 73.

en indikator på Israels betydning for dem, særlig fordi forsvar av Israel ofte manifesterte seg som kritikk av PLO.

«Den staten skal være judenrein»

Nyhetene om at personer i Arbeiderpartiet ønsket å invitere Yasir Arafat til Norge etter møtet i Tunis, samt oppfordringen til samtaler med PLO fra flere ungdomspartier i Norge, fikk Jan Benjamin Rødner til å skrive flere krasse innlegg i *Midtøsten i Fokus*. Der angrep han PLO og de grupper som ønsket dialog med Arafat:

Det blir ofte sagt at dersom man hadde lest Hitlers 'Mein Kampf' måtte man forstå hvor det bar. Det er sikkert en del riktig i det. Men jeg vil hevde at det er betydelig klarere ut fra PLOs skrifter og taler at det endelige mål er en palestinsk stat på Israels ruiner. Den staten skal være 'judenrein'. Man må være blind eller døv for ikke forstå at dette er Arafats mål, uansett hvor 'moderat' han måtte virke i samtaler med velmenende vestlige politikere.⁴⁰⁷

Rødners kobling mellom PLO og nazistenes behandling av jødene under andre verdenskrig var oppsiktsvekkende, men ikke overraskende. Allerede i 1981 sammenlignet han PLOs mål med nazistenes.⁴⁰⁸ Vi har også tidligere sett at PLOs holdninger ble tolket som antisemittisme og at Jerzy Skrobak-Kaczynski sammenlignet arabere med nazister.⁴⁰⁹ En trend som også eksisterte blant noen jøder internasjonalt.⁴¹⁰

For Rødner var PLO og Arafat elementer som måtte bekjempes på lik linje med nazistene før 1945.⁴¹¹ Han så aldri på PLO som en forhandlingspartner for fred fordi han mente at Arafats moderate holdning var en bløff og at PLO ønsket krig og utslettelse av staten Israel, uansett hvor liten den måtte være.⁴¹² Det gradvis skiftet som skjedde blant politiske partier i Norge kunne derfor bli tolket som første steg i tilintetgjørelsen av staten Israel.

Rødner var ikke den eneste som reagerte med avsky på den endrende holdningen til PLO og Arafat. I et leserinnlegg i *Dagbladet* anklaget Imre Hercz arbeiderpartipolitikerne Gro Harlem Brundtland, Reiulf Steen, Knut Frydenlund og Torvald Stoltenberg for å ha forrådt det jødiske folk og humanismen ved å ha invitert Yasir Arafat til Norge.⁴¹³ Hercz mente «det norske arbeidersamfunn» føyet seg i rekken med andre arbeidersamfunn som hadde forrådt jøder, og viste blant annet til deler av det tyske arbeidersamfunnet som var organisert i det

⁴⁰⁷ «Brev fra formannen», *Midtøsten i Fokus*, nr. 1, 1983, 4.

⁴⁰⁸ «Brev fra formannen», *Midtøsten i Fokus*, nr. 2, 1981, 5.

⁴⁰⁹ «Sadat og aksemaktene», *Aftenposten*, 26.01.1979.

⁴¹⁰ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 145-147; Novick, *The Holocaust in American Life*, 156-161.

⁴¹¹ «Brev fra formannen», *Midtøsten i Fokus*, nr. 1, 1984, 4.

⁴¹² «Brev fra formannen», *Midtøsten i Fokus*, nr. 1, 1984, 4.

⁴¹³ «Skammer dere dere ikke?», *Dagbladet*, 01.02.1983.

nasjonalsosialistiske partiet i Tyskland før og under andre verdenskrig.⁴¹⁴ Ved å anklage norske politikere for å forråde jøder viste Hercz hvilken dypt antipati han hadde mot PLO og Arafat, samtidig som han indirekte formidlet en beskjed til storsamfunnet om at Norges største parti og Israels tidligere «beste venn» holdt gal kurs.

Mye tyder på at Rødner og Hercz holdninger ble delt av flere jøder i Norge, selv om de ikke var villige til å gå like langt i karakteristikkene av norske politikere. Essie Isaksen og Renée Levi uttalte følgende på vegne av Mosaisk kvinneforening etter nyhetene om at Arafat var invitert til Norge: «Vi norske jødiske kvinner protesterer og finner det uforståelig og bittært at DNA kan gå til det skrittet å invitere terroristlederen Yasir Arafat til landet.»⁴¹⁵ Videre mente de at Arafat ikke hadde skiftet syn på Israel, det vil si at PLOs mål fortsatt var «tilintetgjørelsen av staten Israel».⁴¹⁶ Selv om Isaksen og Levi ordla seg forskjellig fra Rødner og Hercz skal vi ikke utelukke at essensen i holdningene deres var utbredt blant jøder i Norge. De fryktet for Israels eksistens og trodde ikke på Arafats diplomatiske fremskritt. Mosaisk kvinneforenings protest viser i tillegg at motstanden mot PLO var utbredt på tvers av kjønn og at det var noe som opptok store deler av det etablerte jødiske miljøet.

Mye tyder altså at majoriteten av jøder i Norge opplevde at PLOs mer moderate linje truet Israels eksistens. At deler av storsamfunnet ikke forsto dette, bidro til at det ble tatt i bruk sterke virkemidler, slik som sammenligninger med og referanser til andre verdenskrig og nazismen. Motstanden var også en måte å vise solidaritet med Israel på og vi skal ikke utelukke at flere jøder i Norge befestet sin støtte til Israel etter hvert som støttet til PLO økte i storsamfunnet.

Motstand mot PLO-kontor i Oslo

Som resultat av sin nye politikk hadde PLO åpnet informasjonskontorer i flere vestlige land i løpet av 70-tallet, blant annet i Belgia og Sverige. Kontoret i Belgia hadde fått diplomatisk status. I 1981 luftet organisasjonen et ønske om å opprette kontor i Oslo, men fikk bare tillatelse til å opprette et kontor uten formel tilknytning til Utenriksdepartementet. Dette takket PLO ja til, men fulgte ikke opp saken.⁴¹⁷

Først i oktober 1984 sendte PLO en formell søknad til regjeringen i Norge om å få etablere et informasjonskontor i Oslo. Regjeringen, bestående av Høyre, KrF og Senterpartiet, var

⁴¹⁴ «Skammer dere dere ikke?», *Dagbladet*, 01.02.1983.

⁴¹⁵ «Invitasjonen av Arafat et hån», *Dagbladet*, 17.02.1983.

⁴¹⁶ «Invitasjonen av Arafat et hån», *Dagbladet*, 17.02.1983.

⁴¹⁷ Tveit, *Krig og diplomati*, 185; Waage, *Norwegians? Who Needs Norwegians?*, 52-53.

delt i synet på etableringen av et slikt kontor, mens venstresiden, inkludert Arbeiderpartiet, var positive. Av de politiske partiene var det FrP og KrF som protesterte mest.⁴¹⁸ I den norske befolkningen var det også delte meninger. I en meningsmåling foretatt av TNS-gallup i desember 1984 var 39,3 prosent for, mens 60,7 prosent var mot etableringen av et informasjonskontor.⁴¹⁹ På bakgrunn av statistikken fantes det rom for uttalt motstand fra norsk-jødisk hold. Majoritetssamfunnet og jødene var enige i spørsmålet om PLO-kontoret.

På en pressekonferanse i forbindelse med lanseringen av boken *The Antisemitism in our time*, redigert av Leo Eitinger høsten 1984, benyttet både Michael Melchior og Eitinger anledningen til å uttrykke sin motstand mot et PLO-kontor i Oslo. Begge mente en slik etablering ville føre til frykt og medvirke til en økende antisemittisme.⁴²⁰ De henviste til at lignende kontorer i andre land hadde blitt brukt til å planlegge terroraksjoner, spionasje og våpensmugling. Norske myndigheter var også oppmerksom på dette, og det norske overvåkningspolitiet fulgte nøye med på situasjonen.⁴²¹

Ben London trakk også frem PLOs terroraksjoner i andre land i sin argumentasjon mot PLO-kontoret, og la til at et informasjonskontor dessuten ville desinformere nordmenn om situasjonen i Midtøsten.⁴²² Jo Benkow uttalte seg mer direkte under et arrangement i regi av MIFF: «Et slikt kontor ville ikke drive informasjon, men ren propaganda.»⁴²³ Han understreket at han talte for egen regning. Det virker som om London og Benkow så Israels anseelse i det norske storsamfunnet som vel så viktig som faren for terrorisme i sin protest. Et informasjonskontor kunne lett føre til økt sympati med PLO.

Det var likevel frykten for antisemittisme og terrorisme som førte til at DMT-Oslo, ved forstander Kai Feinberg, sendte ut en pressemelding i forbindelse med debatten omkring PLO-kontoret:

På bakgrunn av erfaring som man har gjort med PLOs terrorvirksomhet i Europa og i Midt-Østen [sic], uttrykker Det Mosaiske Trossamfunds styre sin dype bekymring over muligheten at PLO skulle åpne kontor i vårt land. PLO-kontorene har skapt heftige antisemittiske reaksjoner, og vår menighet er redd for de konsekvenser et slikt kontor vil utløse for norske jøder. Vi håper derfor at våre ansvarlige myndigheter vil forstå alvoret i denne reaksjon før den endelige avgjørelse om opprettelsen av PLO-kontoret treffes.⁴²⁴

⁴¹⁸ Tveit, *Krig og diplomati*, 185; Waage, *Norwegians? Who Needs Norwegians?*, 52-53.

⁴¹⁹ NSD, meningsmålingsarkivet, «Datasett: TNS-Gallup, 1984, desember».

⁴²⁰ «PLO-kontor i Oslo?», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1984, 27; Leo Eitinger, red., *The Antisemitism in our time: A Threat Against us all* (Oslo: Nansen komiteen, 1984).

⁴²¹ Tveit, *Krig og diplomati*, 185.

⁴²² «PLO-kontor i Oslo?», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1984, 27.

⁴²³ «Vellykket Israel-matiné», *Midtøsten i Fokus*, nr. 5, 1984, 15.

⁴²⁴ «PLO-kontor i Oslo?», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1984, 29; «Redd for PLO-kontor», *Adresseavisen*, 20.11.1984.

I tillegg til å beskrive norske jøders frykt oppfordret man i pressemeldingen norske myndigheter om å ta denne frykten på alvor. Pressemeldingen kan også sees på som en avvisning av påstanden om at PLO hadde moderert seg. Imre Hercz gikk et skritt lenger da han uttalte at verken han eller andre jøder i Norge stolte på norske myndigheters forsikring om at antisemittisme og terror ikke ville forekomme i Norge. Hercz viste til sin far, som under andre verdenskrig hevdet jødeforfølgelsen aldri ville nå Ungarn.⁴²⁵ Hercz så altså på etableringen av et PLO-kontor, med Holocaust som bakgrunnsteppe, som en trussel mot norsk-jødisk eksistens.

Bekymringen kan ha blitt ytterligere forsterket etter menigheten i Trondheim ble utsatt for hærverk høsten 1984, blant annet ved at slagordene «Støtt PLO» ble malt på synagogen. Jakob Komissar uttalte til *Adresseavisen* at hans trosfeller i menigheten fryktet dette bare var begynnelsen på mer alvorlige provokasjoner og koblet hendelsen til diskusjonen rundt PLO-kontoret.⁴²⁶ Selv om vi kan anta at pressemeldingen fra DMT-Oslo også representerte jødene i Trondheim, bidrar Komissar sin uttalelse til å bekrefte at DMT-Trondheim også var motstandere av et PLO-kontor.

Ifølge journalisten Odd Karsten Tveit hadde Høyre-representantene som var for PLO-kontoret støtte blant embetsmennene i Utenriksdepartementet. Statssekretær Thorbjørn Frøysnes fra Høyre hadde 11. januar 1985 konkludert med at det ikke fantes noe avgjørende hinder for å opprette et informasjonskontor i Norge.⁴²⁷ Likevel vedtok regjeringen, 15. januar 1985, at PLO ikke skulle få opprette kontor i Oslo. Ifølge Tveit hadde Willoch-regjeringen gitt etter for de Israel-vennlige kreftene i regjeringen med KrFs Kåre Kristiansen og Jo Benkow i spissen.⁴²⁸ Høyre-politikeren Arne Skauge, som tidligere hadde vært positiv til et informasjonskontor, opplyste under en pressekonferanse at regjeringen hadde fått opplysninger om at PLO-kontorer i andre land hadde kontakt med terrorister og medvirket til illegal innvandring, og at det var av hensyn til terrorfrykt at søknaden ble avslått.⁴²⁹ Høyre første viseformann Kaci Kullmann Five hevdet imidlertid at regjeringen tok hensyn til protester fra norske jøder og uttalte til *Aftenposten* at «jødiske familier reagerte fordi de var redde for sine barn. Følelsene har nok stukket dypere enn vi først var klar over.»⁴³⁰ Det kan derfor tyde på at de norsk-jødiske protestene var en av årsakene til Willoch-regjeringens beslutning.

⁴²⁵ «PLO-kontor i Norge?», *Adresseavisen*, 08.12.1984.

⁴²⁶ «Ny sjikane mot jøder i Trondheim», *Adresseavisen*, 05.01.1985.

⁴²⁷ Tveit, *Krig og diplomati*, 188.

⁴²⁸ Tveit, *Krig og diplomati*, 189.

⁴²⁹ «Derfor sa Justisdepartementet nei: Terrorist kontakt ved PLO-kontor», *Aftenposten*, 18.01.1985; «Ingen hestehandel om PLO: Fastholder terrorfrykt», *Verdens Gang*, 19.01.1985.

⁴³⁰ «Skarp opposisjonskritikk», *Aftenposten*, 16.01.1985.

I *Jødisk menighetsblad* kan vi lese at de norske jødene var lettet over regjeringens beslutning. Likevel var de svært urolige for at PLO-representanten Abdul Rahman Alawi oppholdt seg i Norge på turistvisum, til tross for at Alawi, som PLO hadde tenkt skulle drive PLO-kontoret, hadde blitt nektet oppholdstillatelse. Nyheten om at Alawi skulle tale på 1.mai arrangementet på Youngstorget førte igjen til en offentlig uttalelse fra DMT-Oslo, signert Feinberg og Melchior: «Å plassere en PLO-representant på en sentral talerstol er en sjokkerende provokasjon i en måned hvor det norske folk markerer befrielsen fra det nazistiske herrevelde samt minnes de nazistiske jødeforfølgelser.»⁴³¹

Ved offentlig å koble Alawi og PLO til nazistene later det til at DMT-Oslo i likhet med Hercz så på PLOs tilstedeværelse i Norge som en trussel mot norsk-jødiske eksistens. For Øyvind Bernatek, daværende redaktør for *Midtøsten i Fokus*, førte misnøyen til at han indirekte anbefalte ikke å stemme på Arbeiderpartiet ved stortingsvalget i 1986: «[M]an må undres på hva som har skjedd i Arbeiderpartiet, et parti som tradisjonelt har stått på en anstendig linje i Midtøsten-konflikten. Velgere bør nå besinne seg ved å vise DNA og Gro i særdeleshet at de er ute på ville veier.»⁴³²

Bernatek tok imidlertid avstand fra å ha forsøkt å blande seg inn i valget i det neste nummeret av *Midtøsten i Fokus*, men understreket at redaksjonen var dypt bekymret for den utvikling en kunne spore i Arbeiderpartiets meget nære forbindelser med PLO.⁴³³ Hvorvidt det bare var en glipp fra Bernateks side eller om han faktisk prøvde å formidle noe mellom linjene er vanskelig å si. Men dersom det lå en hensikt bak, tyder det på at Bernatek syntes situasjonen var så alvorlig at han måtte trosse *Midtøsten i Fokus* og MIFF sin partipolitisk uavhengige profil for å formidle sin engstelse.

Til tross for den norsk-jødiske motstanden ble det til slutt etablert et PLO-kontor i Oslo. Regjeringen kunne ikke nekte et informasjonskontor drevet av en norsk statsborger og den norsk-palestinske Omar Kitmitto etablerte kontoret i 1986.⁴³⁴ Den eneste norsk-jødiske reaksjonene jeg har funnet i forbindelse med opprettelsen av kontoret var Bernateks leder i *Midtøsten i Fokus*. Der uttrykte han bekymring for hvilke konsekvenser dette ville få og oppfordret alle til å slutte «mannsterke opp om Israel i den desinformasjons tidsalder vi nå er på vei inni.»⁴³⁵ Sympatien med Israel forholdt seg med andre ord bunnsolid og motstanden mot PLO tilsvarende.

I lys av de antisemittiske anslagene i Norge og Europa og den gradvise aksepten av PLO i

⁴³¹ «PLO representant i Oslo», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1985, 27-28.

⁴³² «Nei Gro», *Midtøsten i Fokus*, nr. 2, 1985, 3.

⁴³³ «MØIF beklager», *Midtøsten i Fokus*, nr. 3, 1985, 2.

⁴³⁴ Tveit, *Krig og Diplomati*, 203.

⁴³⁵ «PLO-kontoret», *Midtøsten i Fokus*, nr. 5, 1985, 3.

politiske kretser, kan vi anta at flere jøder fikk en sterkere tilknytning til Israel. Særlig blant jøder som var preget av frykt, kan Israel som et fristed ha fått en større betydning. En kontinuitet i forsvaret av Israel i media og foreningsblader, kombinert med et fravær av kritikk av landet kan indikere at støtten til Israel forholdt seg uendret eller ble befestet.

Synet på palestinerne kontra PLO

Ut ifra det vi tidligere har sett omtalte jøder i Norge sjelden situasjonen til palestinerne. Det betyr ikke at temaet ikke ble diskuterte internt. Banik viser at det skjedde ved flere anledninger i perioden frem til 1975.⁴³⁶ Omtale av PLO var ofte det nærmeste en kom uttalelser om palestinerne som et folk i store deler av perioden før 1987. Vi har imidlertid sett at Rødner konsekvent brukte betegnelsen «palestina-araberne» og mente at de, i motsetning til jødene, hadde flere stater de kunne bosette seg, mens jødene bare hadde én. I diverse innlegg i *Midtøsten i Fokus* fortsatte han med dette.⁴³⁷ I andre kapittel så vi hvordan Henry Cohen og Vera Hirsch forholdt seg til palestinerne og jeg viste at det kunne spores en kontinuitet i det norsk-jødiske synet på palestinerne og PLO fra perioden Banik undersøkte. Fra 1982 representerte imidlertid Johanna Schwarz, Warren Brodey og JMS det motsatte synet, nemlig at palestinerne var et undertrykket folk med rett til en egen stat. Slike synspunkter eksisterte tilsynelatende ikke i perioden før 1977, men jeg har vist til at enkelte, med forbehold, var sympatiske til palestinsk selvstyre.

Dersom vi tar utgangspunkt i holdningene til personene overfor, eksisterte det uenighet om hvorvidt palestinerne utgjorde et egent folk med rett til en egen palestinsk stat. Dette kom også til uttrykk i en debatt om Midtøsten i samfunnshuset i Bergstien i 1984. Der hevdet Charles Philipson at det var uinteressant å diskutere om palestinerne utgjorde et folk fordi den realistiske saken var at palestinerne selv mente det.⁴³⁸ Dette kan tolkes som en anerkjennelse av det palestinske folk. Ramek Goldstein ga uttrykk for at Jordan var Palestina og la seg dermed på linje med Rødner. Michael Melchior hadde imidlertid ikke tro på en palestinsk stat på Vestbredden og Gaza fordi han mente fire millioner palestinerne ikke ville få plass på områdene, og la til at det allerede fantes en palestinsk stat, og refererte til Jordan.⁴³⁹ Imre Hercz delte dette synet og forslo å løse det palestinske flykningsproblemet ved at palestinerne kunne bosette seg i «det palestinske

⁴³⁶ Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 219-226.

⁴³⁷ Se for eksempel «Brev fra formannen», *Midtøsten i Fokus*, nr. 1, 1984, 4.

⁴³⁸ «Åpent hus i Bergstien», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1984, 36.

⁴³⁹ «Antisemittisk bølge i vest», *Adresseavisen*, 30.10.1982.

Jordan».⁴⁴⁰

Oppfatningen om at Jordan var Palestina var svært utbredt i Israel blant dem som mente det ikke eksisterte noe palestinsk folk. Ifølge historiker Colin Shindler var det Golda Meir som la grunnlaget for denne påstanden, men det var først på 80-tallet det ble brukt som et «propaganda»-verktøy.⁴⁴¹ I perioden etter Libanon hadde representanter fra Likud utformet en ny informasjonsmetode kalt, *hasbara*. *Hasbara*, som på hebraisk betyr forklaring, ble en måte å forsyne jøder i diasporaen med enkle forklaringer på kompliserte hendelser. Et eksempel var påstanden om at «Jordan er Palestina». Det ble arrangert store *hasbara*-konferanser i Israel og USA og det ble dannet egne *hasbara*-komiteer i flere diasporasamfunn som ble støttet økonomisk av Israel og skulle fungere som en motvekt til negative omtalelser av Israel.⁴⁴² I Norge var MIFF en del *hasbara*-nettverket og vi skal ikke utelukke at jøder i Norge ble påvirket av informasjonsstrømmen fra Israel i synet på palestinerne og en palestinsk stat.⁴⁴³ At flere i det etablerte miljøet, deriblant Hercz og Melchior, delte oppfatningen om at «Jordan er Palestina» kan tyde på dette.

På en side kan det virke som mange norske jøder var imot en selvstendig palestinsk stat ved siden av Israel og støttet opp om Likuds visjon om et stor-Israel som inkluderte Vestbredden. På en annen side kan det ha vært vanskelig å skille de sivile palestinernes ønske om en selvstendig stat fra PLOs nasjonale aspirasjoner, siden PLO hevdet de representerte palestinerne. Det kan også ha vært en grunn til at så få norske jøder uttalte seg om de sivile palestinernes situasjon. Det ble oppfattet som et vanskelig tema. Det kan også ha vært vanskelig å se for seg en palestinsk stat slik PLO ønsket fordi det da ikke ville eksistere noe Israel. Vi må også ta i betraktning at mange jøder i og utenfor Israel la vekt på at Israel var omringet av fiendtlige stater og at etableringen av en ny arabisk stat ikke ville gjøre jødernes situasjon enklere. Det kan virke som om det er noe slikt som lå bak argumentene til blant annet Rødner, Hercz og Melchior.

Det var vanskelig for jøder i Norge å skulle forholdet seg til PLOs fremtidige mål om en palestinsk stat, palestinernes humanitære situasjon og den jødiske stats levedyktighet. Rita Abrahamsen formulerte dilemmaet slik: «Det er helt opplagt at det nå må finnes frem til ordninger slik at palestinerne kommer seg ut av de store flyktningeleirene, men det må ikke samtidig bety at staten Israel blir utslettet.»⁴⁴⁴

Abrahamsens uttalelse kan ha vært dekkende for flere jøder i Norge. Det fantes sympati

⁴⁴⁰ «Dobbeltmoralen gjentar seg», *Aftenposten*, 21.06.1982.

⁴⁴¹ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 221.

⁴⁴² Shindler, *The Land Beyond Promise*, 220-234.

⁴⁴³ «Det var en gang...», *Midtøsten i Fokus*, nr. 4, 1991, 2.

⁴⁴⁴ «Hvorfor lammes vi i krisesituasjoner», *Adresseavisen*, 01.10.1982.

for den palestinske sivilbefolkningens situasjon, noe også Melchior og Hercz ga uttrykk for, men dersom en fremtidig palestinsk stat ville true Israels eksistens, var en slik stat uaktuell. «Jordan er Palestina»-argumentet kunne i dette tilfelle ha vært en måte for å løse dilemmaet. Det kan imidlertid ikke spores noen holdningsendringer blant majoriteten av jødene i Norge overfor palestinerne i perioden frem til 1987.

Solidariteten består

Kontinuiteten i støtten til Israel blant majoriteten av jødene i Norge viser at landets anseelse ikke ble svekket med Israels omdømmetap. Jeg skal i det følgende undersøke om retorikken brukt i forbindelse med solidaritetsarbeid for Israel kan si oss noe mer om solidaritet og tilhørighet til landet og om det kan spores en økt giverglede blant jøder i Norge.

Katastroferetorikk for Israel

I 1984 overtok Dan Meszansky lederskapet i Fellesinnsamlingen for Israel – Magbit etter Ben London. Siden 1978 hadde donasjonene til Israel via Magbit-komitéen holdt seg tilnærmet uendret, med unntak av en øking i forbindelse med Libanon-krigen i 1982. Hovedorganisasjonen, KH, hadde jevnlig kontakt med ledelsen i Magbit-komitéen og ønsket stadig større ytelser.⁴⁴⁵ Da Meszansky overtok ønsket han å engasjere enda flere til solidaritetsarbeidet for Israel. I lys av antisemittiske anslag i Europa var et av hovedargumentene for at jøder i Norge skulle donere penger til Israel, ifølge Meszansky, faren for en gjentakelse av det som skjedde under ander verdenskrig. Han ordla seg slik:

Støtter vi egentlig bare Israel? Nei, mine damer og herrer – Vi styrker festningen rundt oss selv og våre barn. Jeg nekter at mine barn eller barnebarn skal oppleve det jeg gjorde da min far ble hentet hjemme på vårt kjøkken i 1942 og sto og så på. Derfor arbeider jeg for Magbit – og derfor må vi i dag støtte Israel mer enn noensinne.⁴⁴⁶

Meszansky viser at det eksisterte en genuin frykt for at et nytt Holocaust skulle oppstå om ikke en støttet Israel økonomisk. På en annen side kan argumentasjonen hans utelukkende ha vært en måte å forsterke følelsen for behovet for et fristed ved å spille på Holocaust. Den type argumentasjon kunne føre til skamfølelse dersom man ikke bidro økonomisk. Ben London pleide også å trekke frem jødene skjebe under Holocaust for å underbygge argumentet for å gi penger

⁴⁴⁵ JMO, JMO D00390 - Magbit-bladet (1966-1998), referater fra møter 1977-1990.

⁴⁴⁶ «Kjære venner av Israel!» *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, 1984, 5.

til Israel,⁴⁴⁷ men under Meszansky ble denne retorikken mer utbredt. Som vi så overfor benyttet han seg mer av aktuelle hendelser for å underbygge argumentet for å gi penger.

I *Magbit-bladet* i 1986 fortsatte han denne trenden og hevdet situasjonen «i dag» var slik at jøder i Norge ikke lenger kunne si «dette vedkommer ikke meg», og viste til antisemittiske hendelser i Europa og vaktholdet rundt synagogen og den israelske ambassaden i Oslo.⁴⁴⁸ I lys av dette mente Meszansky at jøder i Norge måtte stå sammen for Israel og «yte i fellesskap».⁴⁴⁹

Hvorvidt retorikken virket, er vanskelig å si. Vi vet allerede at majoriteten av norske jøder ga penger til Magbit-komitéen, og Meszanskys ønske om å «gi mer», kan ha blitt oppfattet som pågående av noen. Samtidig kan oppfordringene og begrunnelsene hans ha bidratt til å vekke følelsene han var ute etter hos andre. Det kan likevel ikke spores en økt giverglede blant jøder i Norge. Samlet beløp sendt til Israel fra Magbit-komitéen holdt seg relativt stabilt frem til 1989 og lå rundt 650 000 kr hvert år, med unntak av 1985 da det fant sted en ekstrainnsamling for etiopiske jøder.⁴⁵⁰

I tillegg til at Meszansky ønsket at norske jøder skulle «gi mer», uttrykte han bekymring for at ungdommen i liten grad var med på å støtte økonomisk. Årsaken var, ifølge Meszansky, at ungdommen hadde «vanskelig for å forstå alvoret».⁴⁵¹ Dette kan tyde på at det fant sted et generasjonsskifte. Den nye generasjonen hadde ikke opplevd Holocaust og kan ha sett på pengeinnsamlinger for Israel som en utgått tradisjon, ment at andre saker var viktigere, eller ikke interessert seg i det hele tatt. Samtidig kan de ha funnet andre identifikasjonsmarkører og andre måter å vise solidaritet med Israel på. Mange ungdommer var blant annet engasjert i BA, som hadde egen ungdomsleir, seminarer og arrangerte turer til og opphold i Israel.⁴⁵² Fra 1984 ble det imidlertid tatt grep for å engasjere ungdommen i Norge. I forbindelse med en konferanse med andre nordiske Magbit-organisasjoner, kunne Samuel Steinmann, i *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, fortelle at Magbit-komitéen i Norge var i ferd med å etablere en «Young Leadership»-gruppe (YL).⁴⁵³ Ifølge Steinmann var motivasjon for Israel og jødisk identitet de primære oppgavene for en YL-gruppe.

I 1986 fikk Magbit-komitéen sin første YL-gruppe bestående av Harald Korn og Yvonne Steinmann.⁴⁵⁴ I likhet med Meszansky benyttet gruppen seg av katastroferetorikk. Med brev som

⁴⁴⁷ Se blant annet «Føler du ansvaret?», *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, 1981, 3-4.

⁴⁴⁸ «Kjære venner av Israel», *Magbit-bladet*, 1986, 13.

⁴⁴⁹ «Kjære venner av Israel», *Magbit-bladet*, 1986, 13.

⁴⁵⁰ JMO, JMO. D00390 – *Magbit-bladet* (1966 – 1998), referat fra møte 15.1.86.

⁴⁵¹ «Kjære venner av Israel!», *Fellesinnsamling for Israel-bladet*, 1984, 5.

⁴⁵² «Bnei Akiva i Oslo: Til alle medlemmer av D.M.T», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1985, 47-48.

⁴⁵³ Young Leadership var/er den internasjonale ungdomsforeningen til Keren Hayesod. «Nordisk Magbit-konferanse i Oslo», *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, 22-23.

⁴⁵⁴ «Fellesinnsamlingen for Israel», *Jødiskmenighetsblad*, nr. 3, 1985.

innledet slik: «Hvis ikke DU hjelper jøder i og utenfor Israel, hvem skal gjøre det da???» og «For Anne Frank og lille David eksisterte ikke Israel. En dag behøver kanskje DU Israel!!!», forsøkte Korn og Steinmann å gjøre unge jøder oppmerksom på betydningen av å støtte Israel.⁴⁵⁵

Om det bidro til å øke engasjementet blant unge er imidlertid usikkert. Ut ifra kildemateriellet mitt kom de unges stemme hovedsakelig frem gjennom JUF og den norsk-jødiske sportsklubben Maccabi sine spalter i *Jødisk menighetsblad*. Det later til at spill-kvelder, hytteturer, debattkvelder og sportsarrangementer interesserte unge norske jøder i lang større grad enn pengeinnsamling til Israel. Dette var imidlertid ikke overraskende og Banik har vist til at ikke-Israel relaterte aktiviteter dominerte blant jødisk ungdom også før perioden jeg har analysert.⁴⁵⁶ De som ønsket en nærmere tilknytning til Israel engasjerte seg kanskje i BA. Hos BA ble kontakten med Israel mer konkret enn det å gi penger til landet. De arrangert, som tidligere nevnt, leirer, og turer til andre BA-grupper i Skandinavia. BA i Norge fristet også medlemmer med et opphold på kibbutz i Israel.⁴⁵⁷ Den tilsynelatende beskjedne oppslutningen YL hadde blant norsk-jødisk ungdom kan på en side ha hatt sammenheng med et generasjonsskifte, men også det at det allerede eksisterte en sionistisk ungdomsgruppe, BA.

Israels krav

Under den tidligere nevnte konferansen for Nordens Magbit-komitéeer var også Mendel Kaplan, KHS høyeste internasjonale sjef, tilstede.⁴⁵⁸ I en tale gjorde han rede for tre hovedpilarer for Magbit-innsamlingen. Ved siden av å være en solidaritetskampanje som skulle bidra til sterkere tilhørighet til Israel og en kampanje for å engasjere unge, var det også en «skattekampanje».⁴⁵⁹ Ifølge Kaplan gikk den ut på at «[d]u må yte ditt bidrag til Israel på samme måte som du plikter å betale skatt der du bor.»⁴⁶⁰ Det ble med andre ord formidlet fra øverste hold at det var enhver jødes «plikt» å støtte opp om Israel økonomisk. En holdning Dan Meszansky delte, og formidlet videre.

Ifølge Meszansky hadde Israel rett til å «kreve» økonomiske bidrag fra jøder i Norge og at

⁴⁵⁵ JMO, lillamappe etter Linda Meszansky.

⁴⁵⁶ Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 173-179.

⁴⁵⁷ «Bnei Akiva i Oslo: Til alle medlemmer av D.M.T», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1985, 47-48.

⁴⁵⁸ «Nordisk Magbit-konferanse i Oslo», *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, 1985, 22; Avi Pazner, «The Jewish world loses a giant: Remembering Mendel Kaplan», 21.12.2009. <http://www.kh-uia.org.il/En/Newsandevents/KHnewsblog/Post.aspx?id=72> (lestedato: 10.10.14.).

⁴⁵⁹ «Nordisk Magbit-konferanse i Oslo», *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, 1985, 22.

⁴⁶⁰ «Nordisk Magbit-konferanse i Oslo», *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, 1985, 22.

jøder i Norge var «forpliktet» til å yte sitt bidrag.⁴⁶¹ Han oppfordret også jøder til å bøye seg for Israels politiske ledere sine valg, fordi de visste hva som var best for landet.⁴⁶² Ved å gjøre dette anbefalte han en ukritisk tilnærming til Israels politikk. En nærliggende årsak kan ha vært at det ville være enklere for eventuelle givere å se bort fra politikk siden det trolig fantes delte meninger, noe Meszansky antydte i *Magbit-bladet*: «Vi kan ikke svikte Israel med vårt bidrag selv om vi er uenige med en demokratisk valgt regjering.»⁴⁶³ Det kan derfor hende at Magbit-komiteén mistet givere på bakgrunn av Israels politikk, selv om dette ikke blir reflektert ved det stabile beløpet sendt til Israel.

I tillegg til at KH «krevde» økonomisk støtte av jøder i Norge, oppfordret også den israelske ambassadøren til dette i samtlige utgaver av *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, og senere *Magbit-bladet*. Der ga de ulike ambassadørene uttrykk for hvor viktig norske jøders bidrag var og at det bidro til at Israel kunne forbli en frihavn for forfulgte jøder.⁴⁶⁴ Den ene av dem, Judith Huebner, fortalte blant annet at norske jøder var med på å redde jødiske liv.⁴⁶⁵ Ved siden av å fungere som en oppmuntring for ytterligere bidrag, kan ambassadørens faste spalte i foreningsbladet ha fungert som en påminnelse fra de israelske myndighetene om diasporajøders forpliktelser overfor landet. Også JNF og WIZO i Norge hadde god kontakt med hovedorganisasjonene sine og beskjeder herfra ble ofte formidlet via organisasjonenes spalter i *Jødisk menighetsblad*.⁴⁶⁶ Ved at det ble opprettholdt en nær kontakt med det offisielle Israel via ambassaden og internasjonale sionistiske organisasjoner, fant det sted en kontinuitet fra perioden Banik tok for seg i sin avhandling.⁴⁶⁷ Videre viser den samlede summen sendt til Israel via Magbit-komiteén at givergleden holdt seg stabil frem til 90-tallet. Noe som igjen kan tyde på at solidaritetsarbeidet for Israel blant jøder i Norge forholdt seg tilnærmet uendret.

Sammenfatning

Den negativ omtalen av Israel i kjølvannet av Libanon-krigen bidro til at jøder i Norge for alvor problematiserte forholdet mellom antisemittisme og antisionisme. En gjennomgående oppfatning var at antisionisme var jødefiendtlig fordi den fornektet det jødiske folk rett til selvbestemmelse.

⁴⁶¹ «Kjære venner av Israel!», *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, 1984, 3; «Kjære venner av Israel», *Magbit-bladet*, 1986, 13; «Vår plikt å støtte Israel», *Dagen*, 08.05.1992.

⁴⁶² «Kjære venner av Israel», *Magbit-bladet*, 1986, 13.

⁴⁶³ «Kjære venner av Israel!», *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, 1984, 3.

⁴⁶⁴ Se blant annet «Kjære venner!», *Magbit-bladet*, 1986, 5; «Kjære venner!», *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, 1984, 13.

⁴⁶⁵ «Kjære venner!», *Fellesinnsamlingen for Israel-bladet*, 1984, 13.

⁴⁶⁶ Se Keren Kajemet-spaltene i *Jødisk menighetsblad* i perioden 1984 – 1989 og Mosaik kvinneforening og WIZO sine spalter i samme blad i samme periode.

⁴⁶⁷ Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 166-172.

Videre later det til at jøder i det etablerte miljøet trakk et likhetstegn mellom det å være sionist og det å være jøde. Dette kom frem av Michael Melchiors syn på antisionismen som et direkte angrep på jødedommen og det jødiske folk, samt norske jøders syn på jødiske antisionister. For sistnevnte fantes det liten forståelse og de ble omtalt som «brudne kar» og «jødiske quislinger» av fremtreden jødiske personer i Norge. Tatt i betraktning den gjennomgående negative holdningen til antisionismen kan vi anta at deres holdninger var utbredt. Selv om det fantes enkelte jøder som ikke delte dette synet, utgjorde en minoritet i minoriteten.

En synlig økning av antisemittiske anslag i Norge på 1980-tallet og diskusjonen om etableringen av et PLO-kontor i Oslo, bidro til å vekke til live en underliggende frykt hos flere jøder. Kombinert med Israels omdømmetap i deler av storsamfunnet og enkelte norske politiske partiers nye innstilling til PLO, kan dette ha bidratt til å befeste idéen om Israel som en frihavn og forsterke støtten til landet. Majoriteten av jøder i Norge hadde ingen tiltro til PLOs moderate fremtoning, noe som kom frem i omtalen av organisasjonen. For dem var PLO utelukkende en terroristorganisasjon som ønsket å tilintetgjøre den jødiske staten. Da PLO søkte om og etablerte et informasjonskontor i Oslo ble trusselen fra PLO lokal. En frykt for norsk-jødisk eksistens kan ha funnet sted. Dette førte til protester fra både DMT i Oslo og Trondheim. Det ble noe som angikk hele det etablerte jødiske miljøet. Videre later det til at den negative innstillingen overfor PLO blant jøder i Norge økte i takt med deres moderate fremtoning samt ulike politiske partiers endrede innstilling til organisasjonen.

Synet på palestinerne kontra PLO later til å ha vært komplisert. Selv om det var delte meninger om hvorvidt palestinerne utgjorde et folk, sympatiserte jøder i Norge med den palestinske flykningssituasjonen. Likevel ble palestinernes ønske om en selvstendig palestinsk stat avvist, ved at flere argumenterte for at Jordan var Palestina og frykten for at en fremtidig palestinsk stat ville kunne true Israels eksistens. Det faktum at PLO hevdet de representerte det palestinske folk kan ha gjort det ytterligere komplisert å støtte en palestinsk stat.

Gjennom undersøkelse av Magbit-komiteéns arbeid kan det spores en konkretisering av en katastroferetorikk som en konsekvens av de antisemittiske anslagene i Norge. Hensikten med retorikken var få jøder i Norge til å «gi mer» til Israel ved blant annet å spille på samvittigheten deres. Ledelsen i Magbit-komiteén formidlet hovedorganisasjonen i Israel sine krav til norske jøder, og understreket at det var deres plikt å støtte opp om Israel. Alltid. Uansett. Det fantes antydninger til at enkelte givere hadde falt fra som en konsekvens av Israels politikk, noe som gjorde at Magbit-ledelsen anbefalte en ukritisk tilnærming til Israel. Den samlede summen sendt

til Israel fra Magbit-komitéen holdt seg stabil frem til slutten av 80-tallet, og kombinert med motstanden mot PLO, holdningen til antisjonister, jøder og ikke-jøder, samt synet på en selvstendig palestinsk stat, tyder på at majoriteten av jøder i Norge befestet sin tilknytning og støtte til Israel i perioden frem til 1987.

5. Frustrasjon og fortvilelse: Intifadaen, 1987 – 1992

Innledning

9. desember 1987 startet det palestinske opprøret, eller *intifadaen*, i de okkuperte områdene på Vestbredden, Øst-Jerusalem og Gaza som skulle vare i nærmere fem år. Intifadaen ble utløst av at fire palestinere mistet livet i en kollisjon med et israelsk militærkjøretøy. Palestinerne var arbeidere fra Jabaliya, den største flykningsleiren lengst nord på Gazastripen. Umiddelbart etter kollisjonen begynte det å gå rykter om at hendelsen var en bevisst handling. En hevn fordi en israelsk bosetter to dager tidligere var blitt drept i Gaza. Neste dag tok tusenvis av sinte og sørgende palestinere i Jabaliya til gatene, og plutselig brøt det ut opptøyer. Da det israelske militæret kom for å bryte opp urolighetene startet palestinerne å kaste steiner og flasker på soldatene.⁴⁶⁸

Intifadaen spredte seg raskt til de andre okkuperte palestinske områdene og palestinere i alle aldre deltok i massedemonstrasjoner og sporadisk steinkasting på den israelske hæren. Intifadaen startet som et folkelig opprør med røtter i fattigdom, dårlig levekår i flykningsleirene og livet under okkupasjon. Det ble etter hvert mer organisert og lokale ledere og komitéer i de okkuperte områdene satte klare mål for intifadaen; selvbestemmelse og etablering av en uavhengig palestinsk stat. For å oppnå dette presset de PLO-ledelsen til å imøtekomme kravene Israel hadde satt for å inngå forhandlinger. Dette førte igjen til PLOs *de facto* anerkjennelse av Israel i november 1988.⁴⁶⁹

Den israelske responsen på intifadaen var brutal og ble fordømt av det internasjonale storsamfunnet. I likhet med hva som skjedde under Libanon-krigen, oppsto det motstridende fronter i den jødiske verden. Jøder i Israel og diasporaen ytret både støtte og motstand til det palestinske opprøret, okkupasjonen og den israelske responsen på intifadaen. Intifadaen gjorde også verdenssamfunnet langt mer oppmerksom på konsekvensene av den israelske okkupasjonen og misforholdet mellom okkupant og den okkuperte, enn tidligere. For første gang i Midtøstens historie hadde palestinerne som bodde under Israels okkupasjon, gjort opprør.⁴⁷⁰

Dette kapittelet vil undersøke hvordan den første intifadaen, og dens konsekvenser,

⁴⁶⁸ Shlaim, *The Iron Wall*, 450-460; Smith, *Palestine and the Arab-Israeli Conflict*, 399; Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 95.

⁴⁶⁹ Shlaim, *The Iron Wall*, 450-460; Smith, *Palestine and the Arab-Israeli Conflict*, 399.

⁴⁷⁰ Shlaim, *The Iron Wall*, 450-460; Shindler, *Ploughshares into Swords?*, 124.

påvirket forholdet til Israel blant jøder i Norge. Kan det spores en kontinuitet i forsvaret av Israel og fordømmelsen av PLO, eller markerte den første intifadaen et brudd? I tredje kapittel så vi at uttalt kritikk av israelske myndigheters politikk fant sted, men at landet Israel beholdt en sentral plass i det norsk-jødiske livet. Samtidig intensiverte motstanden mot PLO seg som en konsekvens av at det ble mer gangbart å støtte dialog med organisasjonen, slik jeg viste i fjerde kapittel. Endret den første intifadaen noen av disse holdningene blant jøder i Norge? Eller ble støtten til Israel befestet da Israel på nytt ble utsatt for kritikk og fordømmelse av det internasjonale storsamfunnet?

For å sette norsk-jødiske reaksjoner og holdninger i et større perspektiv, vil jeg først gjøre rede for hvordan det norske storsamfunnet og den jødiske verden reagerte på intifadaen og dens konsekvenser. Deretter vil jeg undersøke holdninger blant jøder i Norge, og diskutere spørsmålene redegjort for over.

Intifada og endret PLO-politikk

De israelske myndighetene var ikke forberedt på et palestinsk opprør og gjorde alt de kunne for å håndtere den palestinske motstanden. Det israelske militæret forsøkte å slå ned opprøret med massearrestasjoner, deportasjoner og attentat på politiske aktivister, portforbud, stenging av skoler og universiteter og økonomiske sanksjoner. Selv om tusenvis av palestinere ble arrestert, fortsatte opprøret.⁴⁷¹

Intifadaen kom like overraskende på PLO, som på de israelske myndighetene. PLO-ledelsen, som fremdeles befant seg i Tunis, følte seg både utfordret og marginalisert av det folkelige opprøret i de okkuperte områdene. I tillegg hadde Hamas, en islamsk motstandsbevegelse, etablert seg i Gaza og representerte et politisk alternativ til PLO.⁴⁷² Yasir Arafat og ledelsen i PLO ble for alvor presset fra alle kanter. I løpet av noen uker inn i intifadaen var det etablert flere lokale komitéer i de palestinske flykningsleirene, som sammen med representanter fra ulike politiske fraksjoner hadde slått seg sammen under paraplyorganisasjonen, United National Leadership, (UNL). UNL, med to palestinske brødre i spissen, greide å engasjere palestinerne til å ta til gatene og trykket løpesedler med slagord. PLO fikk først kontroll over opprøret 18. januar 1988. Da anerkjente de UNL og godkjente deres hovedkrav; slutt på den

⁴⁷¹ Shlaim, *The Iron Wall*, 453; Shindler, *A History of Modern Israel*, 206-207.

⁴⁷² Hamas ble, i motsetning til de sekulære palestinere i PLO, mer radikale på bakgrunn av intifadaen. Der PLO etterhvert ble presset av lokale ledere og komitéer til å innfri kravene Israel hadde satt for forhandlinger, begynte Hamas med målrettede angrep mot sivile israelere. Shlaim, *The Iron Wall*, 459.

israelske okkupasjonen og etablering av en selvstendig palestinsk stat.⁴⁷³

Under Palestinian National Councils (PNC) kongress i november 1988 presenterte PLO sin endrede politikk.⁴⁷⁴ Til tross for indre splittelser greide Arafat å få PNC til å anerkjenne de tre viktige FN-resolusjonene 181, 242 og 338.⁴⁷⁵ Ved å godkjenne resolusjonene anerkjente PLO Israels rett til å eksistere i en del av Palestina. Videre proklamerte PNC en uavhengig palestinsk stat på Vestbredden og Gaza med Jerusalem som hovedstad. Arafat klargjorde den nye politiske linjen til PLO i Genève 14. desember 1988, der han talte for fred og fordømte terrorisme. Dette medførte at USA anerkjente PLO som en forhandlingspart for fred. PLOs endrede politikk, USAs anerkjennelse av PLO kombinert med den israelske responsen på intifadaen, førte til et ytterligere omdømmetap for den jødiske staten.⁴⁷⁶

Reaksjoner i det norske storsamfunnet

Da Arbeiderpartiet overtok regjeringsmakten i 1986 lå mye til rette for en ny Midtøsten-politikk. Partiet hadde i opposisjon talt for en ny tilnærming til PLO og flere representanter hadde møtt Yasir Arafat i Tunis og støttet etableringen av et PLO-kontor i Oslo. Samtidig hadde deler av partiet blitt langt mer kritisk til Israels politikk enn i perioden etter Libanon-krigen, i likhet med store deler av den norske befolkningen. Intifadaen i 1987 og dens konsekvenser skulle for alvor befestet den norske holdningsendringen til Israel. Særlig synet på palestinerne og PLO endret seg betydelig etter PLOs anerkjennelse av Israel i 1988.⁴⁷⁷

Intifadaen fikk bred dekning i norske medier. Samtlige av de største avisene i Norge hadde en Israel-kritisk vinkling på det palestinske opprøret. Og flere aviser uttrykte forståelse for palestinernes reaksjon. *Aftenposten* skrev blant annet på lederplass at

En tilværelse i fattigdom for de fleste av dem under kummerlige boforhold i flyktningeleirer og med begrensede borgerlige rettigheter, fyller dem med hat til israelerne. De ser ingen mulighet for

⁴⁷³ Shlaim, *The Iron Wall*, 459; Smith, *Palestine and the Arab-Israeli Conflict*, 406.

⁴⁷⁴ PNC ble dannet samtidig med PLO i Jerusalem i 1964. Det var et slags parlament, en lovgivende forsamling, som skulle være den høyeste autoriteten i PLO. Dens oppgaver skulle være å iverksette politikken til PLO. Hilde Henriksen Waage, *Konflikt og stormaktspolitikk i Midtøsten* (Kristiansand: Cappelen Damm Akademisk, 2013), 435.

⁴⁷⁵ FN-resolusjon 181 var delingsresolusjonen fra 1947 som delte Palestina inn i en jødisk og en arabisk stat. FN-resolusjon 242 ble vedtatt etter Seksdagerskrigen i 1967 og oppfordrer til en rettferdig og varig fred i Midtøsten og tilbaketrekningen av Israels væpnede styrker fra okkuperte territorier. FN-resolusjon 338 var våpenhvileavtalen etter Jom Kippur-krigen. Til tross for at PLOs charter ikke var endret, betydde PLOs anerkjennelse av resolusjonene en *de facto* anerkjennelse av Israel innenfor grensene av 1949. For resolusjon 181 se <http://unispal.un.org/unispal.nsf/0/7F0AF2BD897689B785256C330061D253>, for resolusjon 242 se <http://unispal.un.org/unispal.nsf/0/7D35E1F729DF491C85256EE700686136>, for resolusjon 338 se <http://unispal.un.org/unispal.nsf/0/7FB7C26FCBE80A31852560C50065F878>, (lesedato for samtlige resolusjoner 19.04.15).

⁴⁷⁶ Shlaim, *The Iron Wall*, 466; Shindler, *The Land Beyond Promise*, 240-242.

⁴⁷⁷ Waage, *Norwegians? Who needs Norwegians?*, 55-56.

en politisk løsning som kan love dem en bedre fremtid. Det er forståelig at de av og til eksploderer i sinne og fortvilelse.⁴⁷⁸

Det palestinske folkets liv under okkupasjon ble igjen belyst av norske medier og TV-bilder av Israels militæres behandling av palestinske demonstranter bidro til å øke sympatien for palestinerne. *Arbeiderbladet*, tradisjonelt en proisraelsk avis, mente blant annet at opprøret på Vestbredden og i Gaza hadde vist en annen side av Israel, nemlig «okkupantens ansikt» og «brutalitetsens umoral».⁴⁷⁹ Den økte sympatien med palestinerne kom også til syne i meningsmålinger. To meningsmålinger utført av OPINION A/S i februar og april 1988 viser hvordan den norske befolkningen i løpet av intifadaen befestet sin negative holdning til Israels fremgangsmåte. I februar mente 59 prosent av de spurte at fremgangsmåten til Israel var for hard, mens 72 prosent mente det samme i april. Bare henholdsvis fem og seks prosent mente Israels opptrådte forsvarlig i de respektive målingene.⁴⁸⁰ I samme meningsmåling kom det også frem at stadig flere mente Israel burde ut av de okkuperte område. 47 prosent mente dette i februar, mot 60 prosent i april. I en annen måling kom det frem at sympatien med palestinerne blant de spurte i en meningsmåling hadde økt fra 17 prosent i 1983 til 24 prosent i 1988. Målingen viste også at sympatien med Israel hadde sunket fra 19 prosent i 1983 til 12 prosent i 1988.⁴⁸¹ Selv om flere av de spurte i de ulike meningsmålingene ikke ønsket å ta stilling, eller sympatiserte like mye med begge parter, illustrerer meningsmålingene Israels gradvise omdømmetap og den gryende sympatien for palestinerne i det norske storsamfunnet.

Det fant også sted holdningsendringer blant norske politikere i kjølvannet av intifadaen. I 1988 skrev Knut Vollebæk, diplomat og KrF-politiker, på vegne av Utenriksdepartementet (UD) at «[v]i har med rette måttet kritisere Israel for bruddene på menneskerettighetene i disse områdene og Israels krenkelser av sine folkerettslige forpliktelser som okkupasjonsmakt.»⁴⁸² Videre understreket Vollebæk at «PLO har kommet Israel i møte på viktige punkter og det må være i alles gode krefters interesse å binde partene opp i forpliktende forhandlinger.»⁴⁸³ Kåre Willoch hadde også fått et nytt syn på PLO etter dens anerkjennelse av Israel og talte for dialog med organisasjonen i Stortinget like etter Arafats tale i Genève.⁴⁸⁴ Videre hadde høyrepolitikeren

⁴⁷⁸ «Palestinere i opprør», *Aftenposten*, 16.12.1987.

⁴⁷⁹ «Gratulerer Israel», *Arbeiderbladet*, 21.04.1988.

⁴⁸⁰ I februar var det 16 prosent som ikke tok standpunkt og 20 prosent som svarte «vet ikke». I april var det 13 prosent som ikke tok standpunkt og 9 prosent som svarte «vet ikke». Galtung, «Krig, fred og forsvar», 79.

⁴⁸¹ Galtung, «Krig, fred og forsvar», 79.

⁴⁸² Waage, *Norwegians? Who needs Norwegians?*, 62.

⁴⁸³ Waage, *Norwegians? Who needs Norwegians?*, 62.

⁴⁸⁴ «PNC-kommentar fra K.Willoch og K.Kristiansen», NTB-tekst, 15.11.1988.

Harald Lied besluttet å nedlegge organisasjonen «Israels venner på Stortinget». Lied uttalte at nedleggelsen skyldtes at det ikke var grobunn for å opptre særlig aktivt i nasjonalforsamlingen slik situasjonen hadde utviklet seg.⁴⁸⁵

Arbeiderpartiet befestet sitt syn på dialog med PLO etter Arafats tale i Genève og Torvald Stoltenberg ble den første norske utenriksministeren til å dra på et offisielt besøk til Arafat i Tunis.⁴⁸⁶ Under møtet ønsket Arafat at Stoltenberg skulle formidle til Israel at «the PLO was ready to enter into direct bilateral talks with Israel on whatever level the Israelis might want.»⁴⁸⁷ Til tross for holdningsendringene til PLO og Arafat, samt flere kritiske bemerkninger om Israels politikk, understreket Stoltenberg overfor Israel at «Norway always has felt close to Israel [...]. This has not changed.»⁴⁸⁸ Selv om Israels regjering ikke ønsket å lytte til Stoltenbergs beskjed fra Arafat under et besøk i Israel noen måneder etter reisen til Tunis, hadde Norges holdningsendring overfor PLO åpnet opp for at Norge kunne fungere som bindeledd mellom PLO og Israel. En holdningsendring vi senere skal se ikke nødvendigvis falt i smak hos den jødiske minoriteten i Norge.

Reaksjoner i den jødiske diasporaen og Israel

I den jødiske verden bidro intifadaen til å fremheve den indre splittelsen overfor Israels politikk som hadde eksistert siden Libanon-krigen i 1982. Både det israelske samfunnet og ulike diasporasamfunn hadde i perioden frem til 1987 opplevd en eskalering av terrorangrep fra palestinske ekstremister. I Israel hadde dette skjøvet hele samfunnet ytterligere til det politiske høyre, og da intifadaen brøt ut var den utbredte oppfatningen at opprøret måtte knuses. Ifølge historikeren Colin Shindler ble den israelske samlingsregjeringen, bestående av Likud og det israelske arbeiderpartiet, hyllet av majoriteten av befolkningen for sin håndtering av det palestinske opprøret i startfasen av *intifadaen*.⁴⁸⁹

Samtidig begynte den israelske fredsbevegelsen, som nærmest hadde ligget brakk siden Libanon-krigen, for alvor å røre på seg igjen. I tillegg til den toneangivende fredsorganisasjonen Peace Now, økte antall freds- og protest organisasjoner i Israel betraktelig som en konsekvens av intifadaen. Det israelske arbeiderpartiets passive holdning til håndteringen av intifadaen var en av årsakene til etableringene av de nye organisasjonene, men også Peace Now sin tilbakeholdende fordømmelse av den israelske hærens fremtreden i de okkuperte områdene bidro til å danne nye

⁴⁸⁵ «Israels venner i Stortinget oppgitt», *Aftenposten*, 13.03.1988.

⁴⁸⁶ Waage, *Norwegians? Who needs Norwegians?*, 63.

⁴⁸⁷ Waage, *Norwegians? Who needs Norwegians?*, 64.

⁴⁸⁸ Waage, *Norwegians? Who needs Norwegians?*, 66.

⁴⁸⁹ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 235.

fraksjoner. 8.april 1988 publiserte den israelske avisen *Ha'aretz* en liste over 46 ulike israelske freds- og protestorganisasjoner. De nye organisasjonene skilte seg fra Peace Now ved at de ikke favnet like bredt, særlig da det kom til politisk tilhørighet og ideologi. De sto likevel samlet under de største fredsdemonstrasjonene.⁴⁹⁰

Der fredsbevegelsen skilte seg fra store deler av den israelske befolkningen, var ønsket om dialog med palestinerne og PLO. Fredsaktivister hadde i perioden frem til 1987 vært under konstant press fra høyreorienterte politikere, særlig fordi enkelte israelere hadde deltatt på møter med representanter for PLO og åpent talte for dialog. Flere politikere innad i Likud så på dette som en trussel, fordi et moderat og kompromissvillig PLO ikke ville tjene politikken til partiet, et stor-Israel fra Middelhavet til Jordanelven. I et forsøk på å hindre utbredelsen av samtaler med PLO, som igjen kunne føre til forhandlinger med organisasjonen, fikk Likud støtte fra det israelske arbeiderpartiet for et lovforslag i 1986 som straffeforfulgte israelere som gikk i dialog med PLO. Det israelske arbeiderpartiet støttet forslaget mot at Likud gikk med på et «anti-rasistisk»-lovforslag som hadde til hensikt å svekke Kach, det høyreekstreme partiet til rabbiner Meir Kahane.⁴⁹¹

Da PLO endret sin offisielle politikk i november 1988 lød den umiddelbare reaksjonen fra den israelske samlingsregjeringen slik: «The PNC declaration is an additional attempt at disinformation, a jumble of illusions, meant to mislead world public opinion. The PLO has not changed its covenant, its policy, its path of terrorism or its character.»⁴⁹² USAs endrede holdning til PLO førte også til sterke reaksjoner blant ledende israelske politikere. Statsminister Yitzhak Shamir omtalte USAs holdning som «a grave error», mens visestatsminister Shimon Peres beskrev det som «a sad day for all of us».⁴⁹³ Flere israelske politikere, primært innen Likud, viste også stor misnøye med at den jødiske diasporaen i USA ikke hadde fordømt de amerikanske myndighetene for å åpne for dialog med PLO.⁴⁹⁴ Samtidig viste meningsmålinger i Israel fra 1988 til 1989 at stadig flere israelere mente PLO burde få sjansen til å vise at de mente alvor.⁴⁹⁵ De israelske holdningene, kombinert med George H. W. Bush, USAs nye president fra 1989, mer kompromissløse linje overfor Israel bidro til at Shamir i 1989 lanserte sin egen fredsplan på

⁴⁹⁰ Shindler, *Ploughshares into Swords?*, 207-216.

⁴⁹¹ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 217, 239, 230.

⁴⁹² Shlaim, *The Iron Wall*, 466.

⁴⁹³ Shlaim, *The Iron Wall*, 467.

⁴⁹⁴ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 244.

⁴⁹⁵ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 249.

Israels premisser.⁴⁹⁶

I likhet med i Israel var de store jødiske samfunnene i diasporaen delt i synet på intifadaen og Israels respons. Historiker Steven Rosenthal har beskrevet situasjonen for de amerikanske jødene i etterkant av intifadaen som «the nightmare of being caught in the middle between Israeli actions and America and world criticism».⁴⁹⁷ Denne beskrivelsen var sannsynlig dekkende for de fleste jødiske diasporasamfunn i verden. Videre har statsviter Jonathan Rynhold påpekt at konservative og ortodokse jøder i diasporaen i større grad identifiserte seg med politikken ført av Israel under intifadaen enn liberale og venstreorienterte, fordi de så på intifadaen som «attacks on Israel as an expression of age-old anti-Semitism that demanded Jewish solidarity.»⁴⁹⁸ Liberale og venstreorienterte jøder følte seg imidlertid fremmedgjort av Israels politikk i de okkuperte områdene fordi det, ifølge Rynhold, stred mot deres kjerneverdier.⁴⁹⁹ Dette sammenfaller også med hvilke grupper som støttet eller protesterte mot politikken ført av Likud i Israel.

I den jødiske diasporaen førte disse skillene til en ytterligere splittelse i ulike jødiske miljøer. I England signerte flere jødiske forfattere et opprop publisert i tidsskriftet *Jewish Chronicle* med tittelen: «Jews for a Just Israel».⁵⁰⁰ Teksten kritiserte den israelske regjeringens bruk av «might, force and beatings» mot palestinske opprørere og skapte en intern debatt om hva som var «a just Israel».⁵⁰¹ I Australia ble organisasjonen Australian Jewish Democratic Society (AJDS) nektet å knytte seg til den største paraplyorganisasjonen for jøder i Australia, Jewish Community Council of Victoria, på bakgrunn av deres uttalte kritikk av israelske bosettinger og Israels reaksjon på intifadaen.⁵⁰² Den ledende reformrabbineren i USA, Alexander Schindler, gikk et skritt lenger. I et telegram til Israels president, Chaim Herzog, skrev han blant annet at «the indiscriminate beating of Arabs [...] was an offence to the Jewish spirit [...] Israel's present policy was morally wrong.»⁵⁰³

Samtlige av gruppene overfor var liberale eller venstreorienterte og deres hovedargumentasjon mot Israels håndtering av intifadaen hadde en moralsk karakter. Det

⁴⁹⁶ Shamir hadde utformet en plan for å sikre at PLO ikke ble part i en fredsprosess, og at det heller ikke skulle bli noen diskusjon om en fremtidig palestinsk stat. Planen gikk inn for valg i de okkuperte områdene på Vestbredden og Gaza der innbyggerne ikke kunne stemme på PLO-representanter. De som ble valg skulle fungere som den palestinske delegasjonen i en fremtidig forhandling om en permanent avtale, uten at det var sagt noe om hva den skulle inneholde. Planen stranden da verken Bush-administrasjonen eller Shamir hadde tiltro til den. Shlaim, *The Iron Wall*, 468-470; Smith, *Palestine and the Arab-Israeli Conflict*, 412-413.

⁴⁹⁷ Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 97.

⁴⁹⁸ Rynhold, «Israel's Foreign and Defence Policy and Diaspora Jewish Identity», 147.

⁴⁹⁹ Rynhold, «Israel's Foreign and Defence Policy and Diaspora Jewish Identity», 147.

⁵⁰⁰ Schindler, *Ploughshares into Swords?*, 124.

⁵⁰¹ Schindler, *Ploughshares into Swords?*, 124.

⁵⁰² Rutland, «Identity with Israel from Afar: The Australian Story», 263; Mendes, «The Jewish Left, Jewish Identity, Zionism, and Israel», 107.

⁵⁰³ Schindler, *A History of Modern Israel*, 194.

eksisterte grupper der kritikken enten var mer politisk eller mer religiøs, men innvendingene var primært moralske.⁵⁰⁴ Videre hevder historiker Colin Shindler at det var langt flere jøder som tok til orde mot Israels politikk i kjølvannet av intifadaen enn etter Libanon-krigen, fordi de ikke ønsket å «repeat the explanations which emanated for Jerusalem.»⁵⁰⁵ AJDS var et eksempel på dette, men også andre jøder i diasporaen hadde sett seg lei på de israelske myndighetenes krav om en ubetinget støtte til den jødiske staten. Det vokste derfor stadig frem større grupper jøder som sto i en lojal opposisjon til Israel, nemlig ved at deres positive grunnholdning til Israel var den samme, men at uttalt kritikk og fordømmelse av statens politikk ble mer utbredt. Den daværende lederen for «Union of American Hebrew Congregations», Albert Vorspan formulerte det slik: «We in the field of Jewish Community relations have lost sight of our role. We have ceased to be champions of social justice and become cheer leaders for failed Israeli policies.»⁵⁰⁶

Til tross for at Rynhold hevder at konservative diasporajøder i større grad støttet Israels politikk under intifadaen tyder det på at denne støtten minket etter hvert. I september 1988 karakteriserte Ismar Schorsch, kansler ved konservative Jewish Theological Seminary i USA, Israel motvilje mot å bytte land for fred, en katastrofe og mente Israel gjorde feil ved sin «refusal to address the Palestinian problem» i forbindelse med intifadaen.⁵⁰⁷ Samtidig var 84 prosent av de konservative rabbinerne i USA også villige til å gi opp land for fred, selv om mange fremdeles ikke ønsket å kritisere Israel offentlig, slik Schorsch gjorde.⁵⁰⁸

Det ble mer vanlig med uttalt kritikk av Israel blant jøder i og utenfor Israel, men det var også flere som uforbeholdent støttet opp om staten. Store jødiske organisasjoner i ulike diasporasamfunn videreformidlet de israelske myndighetens beskjeder og hevdet ofte at de talte på vegne av alle jøder. I USA var det særlig American Israel Public Affairs Committee (AIPAC) og Anti-Defamation League (ADL) som aksepterte og fulgte de israelske myndighetenes ønsker. Abe Foxman fra ADL begrunnet den ukritiske holdningen slik: «If I dissent, it won't affect my children. That's why I believe that public criticism by American Jews of Israeli security politics is arrogant and irresponsible.»⁵⁰⁹ Denne argumentasjonen var ikke uvanlig for diasporajøder, og i samtlige av de foregående kapitlene har jeg gitt eksempler på lignende argumenter fra norske

⁵⁰⁴ Eksempel på politisk kritikk var blant annet Jewish Socialist Group i Storbritannia. Eksempel på religiøs kritikk var blant annet Tikkun-fellesskapet i USA. Mendes, «The Jewish Left, Jewish Identity, Zionism, and Israel», 110-112.

⁵⁰⁵ Shindler, *Ploughshares into Swords?*, 124.

⁵⁰⁶ Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 104.

⁵⁰⁷ Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 106.

⁵⁰⁸ Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 106.

⁵⁰⁹ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 231.

jøder.

Mange i diasporaen delte også Elie Wiesels holdning, nemlig at jøder som ikke hadde vært uttalte støttespillere for Israel før *intifadaen*, ikke hadde rett til å kritisere landet under *intifadaen*.⁵¹⁰ Likevel ble misnøyen med Israel langt mer utbredt jo lenger *intifadaen* varte. I oktober 1988 gikk lederne for de tre største jødiske organisasjonene i USA, American Jewish Committee, American Jewish Congress og B'nai B'rith ut mot AIPACs ukritiske holdning til Shamir-regjeringen og hevdet at organisasjonen «was out of step with the consensus of the organized Jewish community.»⁵¹¹ Påstanden fra de store jødiske organisasjonene overfor ble også reflekterte i en meningsmåling foretatt av American Jewish Comittee, der over halvparten av respondentene mente Israel hadde «acted wrongly» i sin respons til *intifadaen*, mens en tredjedel mente det var bra at USA hadde åpnet for dialog med PLO.⁵¹²

PLOs anerkjennelse av Israel bidro ytterligere til splittelser mellom ulike jødiske grupper i Israel og i store deler av den jødiske diasporaen. Ledelsen i de store jødiske samfunnene i diasporaen hadde vansker for å støtte statsminister Shamir sin bastante påstand om at PLO, uansett hva de gjorde, var en terrororganisasjon. En slik holdning var særlig utbredt blant jødiske fredsaktivister. De ønsket direkte kontakt med PLO. Og siden israelere ble straffeforfulgt for å prate med PLO-representanter, måtte de selv ta ansvar. Dette førte til at flere jødiske fredsaktivister gikk i dialog med organisasjonen. Eksempler på dette var blant annet amerikanske jøders samtaler med Yasir Arafat i Stockholm i 1988, i forkant av uttalelsen hans i Genève. Og Arafats møte med gruppene Jewish Socialist Group i London 1988 og International Jewish Peace Union i Paris i 1989.⁵¹³ *Intifadaen* og dens konsekvenser førte på en side frem til ytterligere splittelser innad i den jødiske verden, men også til et skifte i holdningene til palestinerne og PLO. Det var derfor langt færre som støttet ukritisk opp om Israel enn tidligere, noe som også ble klart for en israelsk korrespondent for *Jerusalem Post* i USA da han i en artikkel konkluderte med at «[t]he days of Diaspora Jewish subservience are over.»⁵¹⁴

Norsk-jødiske reaksjoner på *intifadaen*

Det var også sprikende syn på hvordan en skulle forholde seg til den jødiske staten, palestinerne og PLO i etterkant av *intifadaen* blant jøder i Norge. Flere tok til avisspaltene, noen uttalte seg via foreningsblader, mens andre ytret sitt syn under arrangementer internt i DMT. I likhet med

⁵¹⁰ Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 102.

⁵¹¹ Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 106.

⁵¹² Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 111.

⁵¹³ Shindler, *Ploughshares into Swords?*, 214; Shindler, *The Land Beyond Promise*, 242.

⁵¹⁴ *Jerusalem Post*, 17.05.1990. Sitert i Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 112.

Libanon-krigen og motstanden mot PLO-kontoret, var intifadaen og dens konsekvenser noe som berørte hele det etablerte jødiske miljøet i Norge. Flere balanserte mellom forsvar og kritikk i et forsøk på å vise lojalitet og sympati med Israel og samtidig uttrykke sin bekymring for Israels politiske veivalg. Noen uttalte seg kritisk og talte for en ny tilnærming til Israel og palestinerne. Mens andre hadde en ukritisk holdning til Israel og befestet det negative synet på PLO som hadde forsterket seg fra midten av 80-tallet.

Frustrasjon og fortvilelse

De første offentlige reaksjonene på intifadaen blant jøder i Norge kom i begynnelsen av februar 1988. I et intervju med *Aftenposten* uttalte forstander for DMT-Oslo, Kai Feinberg, at den generelle «sinnsstemning» blant norske jøder var frustrasjon og fortvilelse.⁵¹⁵ En fortvilelse over de blodige sammenstøtene på Vestbredden og i Gaza, og en frustrasjon over de norske medienes dekning av det som skjedde i de okkuperte områdene. Feinberg karakteriserte medias dekning av opprøret som en «ensidig fremstilling» preget av «historieløshet».⁵¹⁶ Han mente at bakgrunnen for intifadaen i liten grad ble belyst og hevdet Israel hadde gjort alt de kunne for å bedre forholdene til palestinerne. Videre spurte han retorisk hvorfor det ble forventet så mye mer av Israel enn av andre land. En påstand vi tidligere ofte har sett ble ytret fra jødisk hold, både i Norge og internasjonalt og som noen forskere mener er antisemittisk.⁵¹⁷

Flere jøder i Norge delte Feinbergs innvendinger. Bare noen uker etter uttalelsen i *Aftenposten* hadde Feinberg, Leo Eitinger, Michael Melchior, Jo Benkow, Robert Levin samt noen fremtredende ikke-jødiske Israel-venner, underskrevet en appell som uttrykte at de var «sterk foruroliget av den ubalanserte fremstilling av uroen som er gitt, og for de urimelige og hatske utfall mot Israel og jødene i sin alminnelighet».⁵¹⁸ Det ble også understreket at «det [igjen] stilles større krav til Israel og til jødene enn noe annet land og folk».⁵¹⁹ Dette vitnet på én side om at det fantes en utbredt holdning blant flere jøder om at Israel ble utsatt for urettferdig kritikk. Det tyder også på at kritikken rettet mot Israel i stor grad ble sett på som illegitim, fordi Israel ble vurdert mot en høyere standard enn andre land.

Appellen uttrykte også bekymring for «det voldelige uttrykk Palestina-araberne har valgt

⁵¹⁵ «Jødisk fortvilelse», *Aftenposten*, 12.02.1988.

⁵¹⁶ «Jødisk fortvilelse», *Aftenposten*, 12.02.1988.

⁵¹⁷ Myers, «Can there be a Principled Anti-Zionism?», 22; Laqueur, *The Changing Face of Antisemitism*, 6-10.

⁵¹⁸ Ikke-jødene var blant annet Kåre Kristiansen, Kjell Mange Bondevik og Knut Hansson. «Innstendig bønn om sindighet», *Aftenposten*, 18.02.1988.

⁵¹⁹ «Innstendig bønn om sindighet», *Aftenposten*, 18.02.1988.

for sin frustrasjon og misnøye og også for den motvold som forsøkene på å få uroen under kontroll fører meg seg.»⁵²⁰ Det kan tyde på at det fantes forståelse for palestinerne situasjon, men ikke for opprøret, samtidig som Israels «motvold» indirekte ble legitimert fordi de forsøkte å få «uroen under kontroll».

Noen av mine informanter later til å ha delt dette synet. Én uttrykte stor forståelse for palestinerne situasjon, men mente den også var litt selvforskyldt siden «de hadde valgt å gå til angrep på jødene».⁵²¹ Han mente videre at Israel måtte ha rett til å forsvare seg, men at responsen på palestinerne steinkasting var brutal. En annen uttrykte også forståelse, men hevdet opprøret kunne ha vært unngått om palestinerne hadde hatt «skikkelige folk» til å lede seg, og la til at Israels respons var forståelig med tanke på at den jødiske staten var omgitt av fiender på alle klanter.⁵²² De gjennomgående innvendingene fra de av informantene som utdypet sine holdninger var at omtalen og dekningen av intifadaen var preget av unyanserte fremstillinger, et ensidig fokus på Israels overgrep, samt neglisjering av «palestinerne antisemittisme».⁵²³ Begrepet «palestinsk antisemittisme» viste i denne sammenhengen til illustrasjoner og annet propagandamaterialet fra ulike palestinske grupperinger med antisemittiske undertoner.⁵²⁴

Det var ingen, verken i aviser eller blant informantene mine, som konkret ga uttrykk for hva som var «riktig» fremstilling av intifadaen, men ut fra det som ble sagt later det til at de ønsket mer fokus på palestinerne metoder og ansvar under intifadaen og ikke at all skyld ble lagt på Israel. Mange hadde forståelse for årsakene til palestinerne opprør, uten at de støttet deres metoder. På samme måte som «riktig» fremstilling av intifadaen, er det vanskelig å si hva jøder i Norge mente var «riktig» måte for palestinerne å uttrykke sin misnøye. Vi skal imidlertid ikke se bort ifra at situasjonen de amerikanske jødene befant seg i, beskrevet av historiker Rosenthal også gjaldt for majoriteten av jøder i Norge.⁵²⁵ Det var med andre ord utfordrende å stå i en posisjon der man som jøde måtte forholde seg til Israels handlinger, reaksjoner i Norge og det internasjonale storsamfunnets kritikk.

Daværende stortingspresident Jo Benkow ga uttrykk for noe lignende. I et intervju med nyhetsbyrået NTB mente Benkow at situasjonen for palestinerne var vanskelig, men at det var «helt galt å fremstille den ulykkelige situasjonen i Gaza og på Vestbredden utelukkende som et resultat av Israels politikk.»⁵²⁶ Palestinerne hadde, ifølge Benkow, «gjennomført bevisste

⁵²⁰ «Innstendig bønn om sindighet», *Aftenposten*, 18.02.1988.

⁵²¹ Samtale med informant, nr. 4, 21.03.2013.

⁵²² Samtale med informant nr. 1, 29.10.2013.

⁵²³ Samtale med informant nr. 5, 20.01.2014; informant nr. 1, 29.10.2013; informant nr. 4, 21.03.2013.

⁵²⁴ For eksempler se Judith Vogt, *Billedet som politisk våben*, (Oslo: J.W. Cappelens Forlag A/S, 1988).

⁵²⁵ Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 97.

⁵²⁶ «Benkow: Vemmelig kritikk av Israel», NTB-tekst, 12.02.1988.

provokasjoner mot den israelske hæren». ⁵²⁷ Og selv om han erkjente at soldater hadde overreagert, noe han kritiserte, uttrykket han «vemmelse» over den «ensidige og historieløse» fordømmelsen av Israel i det norske storsamfunnet. ⁵²⁸ Hva Benkow la i begrepet «historieløs» ble ikke utdypet, men han refererte blant annet til at flykningene i Gaza hadde det langt verre under Egypt. ⁵²⁹

Benkows synspunkter kom ytterligere til uttrykk under feiringen av Israels 40-års jubileum i Trondheim i 1988. ⁵³⁰ I tillegg til å adressere den «urettferdige kritikken» av Israel, samt «skepsis» til Shamirs retorikk overfor palestinerne, ga Benkow igjen uttrykk for sin fortvilelse overfor situasjonen på Vestbredden og i Gaza: «Jeg er enig i at en skal si sine venner sannheten. Men vennskap tåler ikke hvilke som helst åpenhjertighet. Jeg gråter sammen med andre for dem som dør i Palestina. Men hva skal man gjøre? La seg stene og drive fra skanse til skanse?» ⁵³¹

Her uttrykket Benkow i større grad enn i intervjuet med NTB, sympati med palestinerne. Samtidig så han ikke andre utveier enn at Israel måtte forsvare seg mot de palestinske angrepene. Vi kan også tolke uttalelsen fra Benkow som en indirekte anbefaling til jøder i Norge om å avstå fra direkte kritikk av Israel. Ifølge Benkow ville ikke den jødiske staten tjene på en slik «åpenhjertighet». Den tilbakeholdende kritikken kan tolkes som et uttrykk for lojalitet overfor Israel. Han mente landet ikke fortjente mer negativ omtale, særlig ikke fra «venner». Vi kan anta at dette var en utbredt holdning. Særlig fordi de andre jødene jeg har vist til tidligere også later til å ha balansert mellom forsvar og kritikk av Israel.

Den negative omtalen av Israel i medier under intifadaen bidro også til at Johanna Schwarz tok til motmæle. Schwarz reagerte kraftig på en illustrasjon av Davidstjernen flettet av piggråder med påskriften «40 år» tegnet av illustratøren Hallvard Skauge, publisert i *Klassekampen*. Hun forsto at illustrasjonen var en kritikk av Israels rolle som «undertrykker» av det palestinske folket, men mente den var preget av «historieløshet og mangel på kunnskaper». ⁵³² Videre betegnet hun tegningen som misbruk av Davidstjernen, og la til at det såret mennesker av jødisk avstamning. ⁵³³ Schwarz viste deretter til de mange assosiasjonene Davidstjernen kunne

⁵²⁷ «Benkow: Vemmelig kritikk av Israel», NTB-tekst, 12.02.1988.

⁵²⁸ «Benkow: Vemmelig kritikk av Israel», NTB-tekst, 12.02.1988.

⁵²⁹ Egypt okkuperte Gaza frem til 1967. Se fotnote 158.

⁵³⁰ Det var Trondheimsavdelingene for DMT, WIZO og MIFF som sto bak arrangementet. Benkow var invitert som hovedtaler.

⁵³¹ «Israels 40-års frihetsdag feiret i Trondheim», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1988, 40.

⁵³² «Misbruk av Davidstjernen», *Klassekampen*, 16.04.1988.

⁵³³ «Misbruk av Davidstjernen», *Klassekampen*, 16.04.1988.

bringe og klargjorde at stjernen representerte mer enn staten Israel.

Schwarz innvendinger vitnet om at selv svært Israel-kritiske jøder følte et ubehag ved deler av kritikken rettet mot Israel, selv om de delte grunnholdningene til kritikerne. I Schwarz tilfelle ble bruken av Davidstjernen opplevd som et angrep på jøder, heller enn på staten Israel. Og i den sammenheng kan hennes reaksjon på illustrasjonen ha vitnet om et oppgjør med politiske likesinnede da det kom til legitime og illegitime måter å kritisere den jødiske staten. Schwarz antydte videre en likhet mellom Skauges misbruk av Davidstjernen, og nazistenes misbruk av stjernen for å merke jøder under andre verdenskrig. Hun fortalte at hun selv kunne ha vært tvunget til å bære «den gule stjernen» om hun ikke hadde flyktet fra Østerrike.⁵³⁴ Vi kan derfor anta at Schwarz mente at Skauges illustrasjon grenset mot antisemittisme, selv om hun ikke ga direkte uttrykk for det.

I motsetning til de andre norsk-jødiske reaksjonene vist til tidligere, vil jeg ikke betegne Schwarz reaksjoner som forsvar av Israel, men heller forsvar av jøder. Hun delte imidlertid det kritiske synet på den negative omtalen av Israel i deler av media, men hun var mer nyansert da det kom til å skille jøder fra staten Israel. Der andre norske jødene vektla Israel som den utsatte part, ga Schwarz tydelig uttrykk for at hun delte Skauges oppfatning om at palestinerne ble undertrykket av Israel. Deretter rettet hun sin kritikk mot Skauges illustrasjon, hans forveksling mellom jødedom og staten Israel. I så måte balanserte også Schwarz mellom forsvar og kritikk.

«Israel må ut av Vestbredden»

Rabbiner Michael Melchior uttalte seg mer direkte om intifadaen og Israels politikk. Han hadde emigrert til Israel i 1986, men fortsatte å virke som rabbiner i Norge og pendlet mellom Jerusalem og Oslo. I sin tid i Israel hadde han fått førstehånds erfaring med intifadaen og deltatt i et forskningsprosjekt blant palestinerne på Vestbredden og i Gaza.⁵³⁵ Melchiors opphold i de palestinske områdene later til å ha påvirket hans holdninger til palestinerne og Israels politikk. Dette kom særlig til uttrykk under to intervjuer med *Aftenposten* etter at Melchior hadde returnert til Norge. Under det første intervjuet i slutten av februar 1988 slo Melchior fast at «Israel må trekke seg ut av store deler av de områder som ble okkupert i 1967» og understreket at «[s]å lenge okkupasjonen varer ved, vil det fortsette mer eller mindre på samme måten som i dag.»⁵³⁶ Videre mente han at israelske styresmakter hadde gått over streket da det kom til metodene brukt i de okkuperte områdene. Han uttalte at han støttet direkte forhandlinger med palestinerne, hvis

⁵³⁴ «Misbruk av Davidstjernen», *Klassekampen*, 16.04.1988.

⁵³⁵ «Jom Ha'atzmaut. Israels 40-årsdag», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1988, 46; «Ukens portrett: Michael Melchior – Vi skal bekjempe hatet», *Aftenposten*, 24.03.1990.

⁵³⁶ «Norsk rabbiner vil forhandle med palestinerne», *Aftenposten*, 24.02.1988.

de var villige til å anerkjenne Israels eksistens.

Den samme beskjeden ble formidlet av Melchior under det andre intervjuet med *Aftenposten* i begynnelsen av mars 1988. Der ga han i tillegg uttrykk for sitt syn på hvordan Israel burde håndtere situasjonen: «Rent kortsiktig vil det være klokt av Israel å slutte med arrestasjoner og forvisning av palestinere. Det bør ikke etableres nye bosetninger på Vestbredden. Man bør satse på samtaler og dialog i stedet for køller.»⁵³⁷ Melchior la samtidig til at Israel-debatten i Norge var preget av en «total ensidighet» og betegnet mediernes dekning fra Israel for «opprørende».⁵³⁸

Melchiors nye tilnærming til den jødiske staten og palestinerens nasjonale aspirasjoner i lys av intifadaen markerte et klart brudd med hva han tidligere hadde hevdet. Forrige kapittel viste at Melchior støttet en palestinsk stat i Jordan og talte indirekte for en annektering av de okkuperte områdene. Han startet også å formidle sin nye tilnærming internt i det jødiske miljøet. Under et åpent møte i samfunnshuset i Bergstien 29. februar 1988 uttalte Melchior at «[i]ntet demokrati kan i lengden holde et område okkupert med tvang i lengre tid.»⁵³⁹ Han redegjorde deretter for tre mulige løsninger. Den første var en annektering av Vestbredden og Gaza og dannelsen av en bi-nasjonalstat. En løsning Melchior så på som en trussel mot sionismen fordi Israel ikke lenger ville ha en jødisk karakter. Den andre løsningen var *status quo*. En situasjon Melchior mente ville gi «sørafrikanske tilstander» og liten rettsbeskyttelse til den palestinske befolkningen, som ifølge Melchior ville bryte med vanlige jødiske holdninger. En siste løsning var å oppgi store deler av områdene.⁵⁴⁰

Av de tre alternativene for ble det siste foretrukket, slik han ga uttrykk for til *Aftenposten*. Et interessant moment var imidlertid at han advarte mot «sørafrikanske tilstander» dersom okkupasjonen vedvarte. Dette tyder på at Melchior erkjente at Israel på sikt kunne komme til bli en apartheid-lignende stat. En innvending ofte ytret fra svært Israel-kritisk hold og som tidligere hadde blitt avfeid og fordømt av flere jøder i Norge.⁵⁴¹ Sammenligningen med Sør-Afrika ble imidlertid aldri nevnte offentlig, noe som igjen vitnet om at debatten intern i menigheten ofte kunne ha en annen karakter enn det som ble ytret offentlig, slik uttalelsen til Benkow tidligere i kapitlet også viste. Melchiors uttalelser vitner om at han i større grad enn under Libanon-krigen

⁵³⁷ «Israel må ut av Vestbredden», *Aftenposten*, 04.03.1988.

⁵³⁸ «Israel må ut av Vestbredden», *Aftenposten*, 04.03.1988.

⁵³⁹ «Åpent hus», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1988, 43.

⁵⁴⁰ «Åpent hus», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1988, 43.

⁵⁴¹ Se blant annet «Israels venner gikk amok i DNS: Men måtte innrømme rasisme», *Klassekampen*, 01.10.1979; «Palestina- komitéens propaganda er farlig!», *Aftenposten*, 06.09.1982.

sto i opposisjon til den israelske regjeringen, og han la seg tett opp til argumentasjonen til den israelske fredsbevegelsen og dens mange avleggere i den jødiske diasporaen. Det kan også spores en viss likhet mellom argumentasjonen til Melchior og rabbiner Alexander Schindler og de konservative rabbinerne i USA jeg tidligere har vist til.

Vi har sett at Melchior hadde stor påvirkningskraft i det jødiske miljøet og vi skal ikke se bort ifra at hans holdningsendringer kan ha bidratt til å påvirke jøder i Norge sitt syn på situasjonen i Israel og de okkuperte områdene, og deres syn på palestinerne og PLO. Melchior «nye» retorikk kan på en annen side ha bidratt til å skape indre stridigheter. Under Libanon-krigen så vi blant annet hvordan Melchiors kritikk av Israels under en gudstjeneste i synagogen i Oslo møtte motstand. Vi kan se antydninger til dette også under intifadaen.

Den umiddelbare reaksjonen på Melchiors nye tilnærming kom fra Israels ambassadør i Oslo, Yehiel Yativ. Han ga klart uttrykk for at han var helt uenig med Melchior i synet på tilbaketrekning fra de okkuperte områdene og stans i den jødiske bosettingen i *Adresseavisen*, *Aftenposten* og *Vårt Land*.⁵⁴² I samtlige aviser la han Israels sikkerhet til grunn for sitt standpunkt og antydte indirekte at Melchior ikke hadde forstått hvilke trusler Israel sto overfor. Det faktum at Yativ offentlig uttrykte motstand mot synspunktene til Melchior tre ganger vitner om at hans kritikk av Israel ble sett på som uheldig for landets omdømme av de israelske myndighetene. Så vidt jeg kan slå fast var dette første gangen en representant for de israelske myndighetene i Norge offentlig protesterte mot holdninger ytret fra en representant i det etablerte jødiske miljøet. Den offentlige meningsutvekslingen mellom Melchior og Yativ fikk også Leo Eitinger til å uttale seg. Han støttet Melchiors synspunkt og uttalte følgende til *Vårt Land*: «Den demokratiske, nasjonale og religiøse karakteren av staten Israel vil bli øydelagt om Israel held fast på dei okkuperte områda.»⁵⁴³ Eitinger la til at han inntok synspunktet «i kjærleik til staten Israel», men mente det var «svært farleg for ein stat å beherska ei folkegruppe som ikkje får alle demokratiske rettar.»⁵⁴⁴

Eitingers støtte til Melchior viser at flere jøder i Norge begynte å få øynene opp for konsekvensen av den israelske okkupasjonen. Det tyder også på at begge sto i opposisjon til den israelske regjeringens politikk. Yativ var talsperson for. Både *Aftenposten* og *Dagbladet* omtalte Melchiors nye synspunkter i en leder og begge aviser skrev positivt om hans nye tilnærming til konflikten.⁵⁴⁵ Imre Hercz var imidlertid ikke fornøyd med Melchiors uttalelser i media og hevdet

⁵⁴² «Ensidig kritikk», *Adresseavisen*, 09.03.1988; «Israels grenser må kunne forsvares», *Aftenposten*, 17.03.1988; DMT-arkiv, Turkis perm, «Det Mosaiske Trossamfund – Diverse – Kass», avisutklipp fra *Vårt Land*, uten dato.

⁵⁴³ DMT-arkiv, Turkis perm, «Det Mosaiske Trossamfund – Diverse – Kass», avisutklipp fra *Vårt Land*, uten dato.

⁵⁴⁴ DMT-arkiv, Turkis perm, «Det Mosaiske Trossamfund – Diverse – Kass», avisutklipp fra *Vårt Land*, uten dato.

⁵⁴⁵ «Kloke ord av rabbineren», *Aftenposten*, 07.03.1988; «Israels tragedie», *Dagbladet*, 08.03.1988.

«innblanding i Israels partipolitikk bidro til å splitte menigheten.»⁵⁴⁶ Dette kom frem under en debatt 5. november 1988 i forbindelse med et «åpent hus»-foredrag av Michael Melchior om det israelske valget.⁵⁴⁷ Melchior svarte derimot at han hadde lagt seg på en linje som var i samsvar med synspunkter hos mange i menigheten. Dette tyder på at langt flere enn Eitinger støttet opp under Melchior nye tilnærming, som han utdypet i svaret til Hercz:

[V]i [må] ikke la være å uttale oss når det inntreffer en endring i regjeringen i Israel og i den linje denne vil føre. Skal vi tie til et ensidig utspill vi ikke er tilhengere av? Vi må holde på det vi mener er rett og etisk riktig. Jeg har uttalt at hvis ikke den israelske regjering ikke vil støtte forsøk som kan føre til fred, så risikerer vi krig. Vi må som jøder og mennesker gjøre alt for å unngå det som kan føre til noe vi anser være uforvarselig.⁵⁴⁸

Melchiors svar kan tolkes som en fortsettelse av kritikken mot politikken ført av den israelske regjeringen, men også en kritikk av det israelske partiet Likud som, i motsetning til det israelske arbeiderpartiet, hadde gått til valg på nøyaktig de samme prinsippene Melchior opponerte mot.⁵⁴⁹ Han mente likevel at den nye regjeringen «fortjente en sjanse», men ut fra svaret til Hercz later det til at han ikke var tilhenger av valgresultatet.⁵⁵⁰ Dersom mange i menigheten delte Melchiors synpunkter, slik han selv uttalte, er det rimelig å anta at Likuds anseelse blant jøder i Norge ytterligere var svekket. Dette vitner igjen om at mange jøder sto i en lojal opposisjon til Israel, en trend som var begynnende allerede under Libanon-krigen.

Herman Kahan later derimot til å ha vært av en annen oppfatning. Under samme debatt uttalte han at det var «vår plikt» å støtte opp om og forsvare Israels politikk.⁵⁵¹ Kahans syn på Israel ligner det som ble formidlet av Magbit-komitéen og andre store sionistiske organisasjoner som blant annet AIPAC i USA. Det var en oppfatning om at jøder i diasporaen var pliktig til å gi ubetingede støtte til Israel. Melchiors respons til Kahan tyder på at han ikke syntes en ubetinget støtte til Israel var fornuftig: «Vi skader zionismen [sic] og Israels sak hvis vi anser at vi må støtte opp under en politikk vi burde ta avstand fra, fordi den på enkelte punkter går imot jødedommens

⁵⁴⁶ «Åpent hus-møte om valgene i Israel», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1988, 30.

⁵⁴⁷ Under det israelske valget 1. november 1988 hadde Likud fått flest stemmer og Shamir fortsatte som statsminister. Regjeringens sammensetning var imidlertid ikke klar da arrangementet i samfunnshuset i Bergstien ble holdt.

⁵⁴⁸ «Åpent hus-møte om valgene i Israel», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1988, 31.

⁵⁴⁹ Likuds valgplattform før valget 1. november 1988: «Any plan that includes handing over parts of the western Land of Israel to foreign rule, as the Labour Alignment is proposing, undermines our right to the land, leads ineluctably to the establishment of a Palestinian state, compromises the security of the civilian population and ultimately jeopardizes the existence of the state of Israel and thwarts any prospect for peace. There shall be no negotiation with organizations of assassins who seek to destroy the state of Israel. The Arab nation already has self-determination through twenty-one nation state.» Sitert i Colin Shindler, *A History of Modern Israel*, 211.

⁵⁵⁰ «Åpent hus-møte om valgene i Israel», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1988, 30.

⁵⁵¹ «Åpent hus-møte om valgene i Israel», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1988, 31.

etikk.»⁵⁵²

Hvorvidt menigheten ble splittet, slik Hercz påsto er usikkert, men det kan tyde på at intifadaen bidro til å forsterke underliggende motsetninger internt i det jødiske miljøet da det kom til synet på Israels politikk. Både Hercz og Kahan var skeptiske til Melchiors uttalelser, mens Eitinger uttrykket sin støtte offentlig. I den sammenheng kunne en av mine informanter fortelle at hun følte den første intifadaen markerte starten på en indre splittelse i det jødiske miljøet. En splittelse hun mente hadde vedvart «til i dag».⁵⁵³ Deretter redegjorde hun kort for splittelsen og delte synspunktene inn i to grupper. Det ene gikk ut på at Israel ikke kunne fortsette på samme måte som før og måtte ta ansvar. Det andre fremstilte det som at palestinerne var «ute etter å ta oss» og at det derfor var nødvendig å fortsette å støtte og forsvare Israel.⁵⁵⁴

Ingen av de andre av mine informanter som deltok i forenings- og menighetslivet kunne huske om intifadaen bidro til splittelser. Men det er mulig å se konturer av dette internt i menigheten og det skal ikke utelukkes at den første intifadaen markerte starten på en indre splittelse, slik den ene informanten hevdet. Om vi sammenligner holdningen til Melchior og Eitinger med Kahan og andre jøder som ubetinget støttet Israel er det mulig å spore grunnleggende forskjeller.

Ubetinget støtte til Israel

Forrige kapittel omtalte hvordan Dan Meszansky, som formann i Magbit-komiteén, årlig oppfordret jøder i Norge til lojalt å støtte opp om Israel. Denne oppfatningen endret seg ikke under intifadaen. I *Magbit-bladet* fra 1989 ordla han seg slik: «På grunn av den kritikk Israel ofte utsettes for, både politisk og i media, er det av avgjørende betydning at verdens jøder støtter lojalt opp og at venner av Israel ikke snur landet ryggen på grunn av feilinformasjon.»⁵⁵⁵

Meszanskys oppfordring samt karakteristikken av medias kritikk av Israel som «feilinformasjon», kan ha vært et forsøk på å motvirke en eventuell negativ trend i forbindelse med norsk-jødisk lojalitet overfor Israel. I Meszanskys tilfelle later begrepet lojalitet til å ha vært synonymt med ubetinget støtte til Israel samtidig som norske jøder i økende grad inntok et mer kritisk standpunkt til Israel. Meszansky videreformidlet ofte, som vi har sett tidligere, israelske myndigheters holdning i *Magbit-bladet*. Måten han uttrykte seg på i denne sammenheng kan tolkes som israelsk krav om lojalitet blant jøder i diasporaen. Israels ambassadør i Norge, Yehiel Yativ, sin uttalelse i *Magbit-bladet* fra 1988 kan i den forbindelse ha bidratt til å forsterke

⁵⁵² «Åpent hus-møte om valgene i Israel», *Jødisk menighetsblad*, nr. 3, 1988, 32.

⁵⁵³ Samtale med informant nr.1, 29.10.13.

⁵⁵⁴ Samtale med informant nr.1, 29.10.13.

⁵⁵⁵ «Kjære venner av Israel!», *Magbit-bladet*, 1989, 3.

Meszanskys ukritiske tilnærming. Yativ hevdet at jødisk kritikk av Israel bidro til «å spille opp i hendene på Israels mest ondsinnede kritikere» og understreket at «våre venner burde støtte Israel selv om de kan ha noe å kritisere Israels politikk for [...] i virkelig vennskap burde ikke politiske synspunkter stå i veien for støtte og tillit til staten Israel og dets folk.»⁵⁵⁶

Ut fra Yativs uttalelser fantes det ikke rom for kritiske synspunkt i Israel-relaterte saker og han forsøkte indirekte å demme opp jødisk kritikk av Israel i Norge. Det er også mulig at Yativ viste hvor stor innflytelse Melchior hadde på menighetens medlemmer og ønsket derfor å forhindre at flere jøder uttalte seg kritisk om Israels politikk. Hvorvidt Mezsansky delte Yativs holdning er vanskelig å si, men han la seg nærmere Yativ enn Melchior gjorde. Slik sett representerte holdningene Meszansky uttrykket via *Magbit-bladet* en splittelse i det norsk-jødiske synet på Israel.

Redaktøren av *Magbit-bladet*, Jan Benjamin Rødner, delte Meszanskys syn og var en av de fremste norsk-jødiske forsvareren av Israel under intifadaen. Rødner overtok redaktøransvaret i 1986 og hadde i tillegg en fast spalte i bladet. Han kommenterte først intifadaen i redaktørspalten i *Magbit-bladet* i 1989. Der tok Rødner den jødiske staten i forsvar ved å hevde at det på ingen måte var Israels fremferd under intifadaen som var verst, men det at «palestina-araberne» «med viten og vilje sender sine barn ut for å bli skadet eller drept slik at de kan brukes i propagandaen mot Israel.»⁵⁵⁷ I motsetning til Benkow, Feinberg og andre jøder som kommenterte intifadaen, viste Rødner ingen forståelse for situasjonen til palestinerne. Han rettet derimot skyts mot den vestlige verden som lot seg «dupere» av «anti-israelsk propaganda» iscenesatt av PLO.⁵⁵⁸ Rødners synspunkter representerte i en norsk-jødisk sammenheng et ytterpunkt. Argumentasjonen hans lignet den israelske høyresidens forklaring på hva som skjedde i de okkuperte områdene under intifadaen.⁵⁵⁹

Rødner befestet ytterligere sin støtte til Israel og holdning til intifadaen etter at flere palestinere forsøkte å forhindre jødiske ekstremister i å legge den første grunnsteinen til gjenoppbygningen av det jødiske tempelet på Tempelhøyden i Jerusalem i 1990. Som en reaksjon på palestinernes protester og steinkasting på jøder i bønn ved Klagemuren tok israelsk politi i bruk tåregass, gummikuler og skarp ammunisjon. 21 personer ble drept. Dette ble fordømt av det internasjonale storsamfunnet, og i norske aviser ble ord som «blodbad» og «massakre» brukt for

⁵⁵⁶ «Israels ambassadør: Yehiel Yativ», *Magbit-bladet*, 1988. 9.

⁵⁵⁷ «Kjære leser!», *Magbit-bladet*, 1989, 1.

⁵⁵⁸ «Kjære leser!», *Magbit-bladet*, 1989, 1.

⁵⁵⁹ Shindler, *The Land Beyond Promise*, 243, 252

å beskrive hendelsen.⁵⁶⁰ Rødner var svært skeptisk til nyhetsformidlingen skrev i *Magbit-bladet* i 1990 at

[m]ed mindre det skulle dukke opp nye fakta som snur på saken, er ikke jeg villig til å reise kritikk mot Israel. Derimot er det all mulig grunn til å rette vår harme mot de fanatiske arabere som med viten og vilje satte i gang opptøyene og som ønsket at blod skulle flyte [...]. Jeg tror det er viktig å vise fanatikerne, uansett hvor de befinner seg, at vi ikke godtar blodsutgytelser som propaganda-show. Når Israel blir utsatt for den slags skamløs opptreden må vi svare med å støtte opp om landet, mer enn noen gang tidligere.⁵⁶¹

Rødners bastante holdninger til Israel og det palestinske opprøret tyder på at hans støtte til den jødiske staten forsterket seg desto mer kritisk storsamfunnet ble. Jeg viste i tredje kapittel at dette var en begynnende trend allerede etter Libanon-krigen og denne trenden later til å ha fortsatt etter hvert som sympatien med PLO fortsatte å øke utover 80-tallet. Vi har sett at blant annet Melchior og Eitinger brøt med denne trenden etter intifadaen, i motsetning til Kahan, Meszansky og Rødner som holdt fast ved sin ubetingede støtte til Israel. Samtidig er det mulig støtten til Israel blant de tre sistnevnte var like sterk, men at Israels omdømmetap gjorde at en måtte argumentere på en annen måte og bruke andre virkemidler for å få oppmerksomhet.

Hvorvidt Meszansky og Rødner synspunkter var påvirket av rollen som representanter for KH i Norge er usikkert. Men siden begge var engasjert i Magbit-komiéen og hadde som jobb å videreformidle informasjonen fra hovedkontoret i Israel, er det rimelig å anta at de i større grad enn andre ønsket tilfredsstille de israelske myndighetens krav.

Det eksisterte altså tydeligere motsetninger i synet på Israels politikk i kjølvannet av intifadaen, sammenlignet med politikken etter Likuds valgseier og Libanon-krigen. Uenighetene opphørte likevel da det gjaldt Israels betydning for verdens jøder, statens eksistens og dens behov for sikkerhet. Landet Israel mistet ikke anseelse hos majoriteten av jødene i Norge og medias fremstilling av Israel var fremdeles det området som oftest bidro til norsk-jødiske protester.

«Min ungdoms drøm er blitt min alderdoms mareritt»

Etter at organisasjonen Jøder mot Sionismen forsvant ut av kildematerialet mitt i 1983, var tilsvarende jødiske røster nesten fraværende i en norsk-jødisk sammenheng. Selv om det sannsynligvis fantes antisjonistiske- og svært Israel-kritiske jøder i Norge også etter 1983 ytret de holdningene sine svært sjeldent offentlig. Johanna Schwarz sitt innlegg i *Klassekampen* i forbindelse med Hallvard Skauges illustrasjon av Davidstjernen i 1988 var et unntak. Hennes

⁵⁶⁰ Johansen, *Jødefolket inntar en særstilling*, 143.

⁵⁶¹ «Kjære leser!», *Magbit-bladet*, 1990, 3.

karakterisering av Israel som «undertrykker av det palestinske folk» vitnet om at det fremdeles eksisterte radikale røster blant jøder i Norge under intifadaen.⁵⁶² Uten at Schwarz kommenterte intifadaen i innlegget er det nærliggende å anta at hun støttet det palestinske opprøret og fordømte Israels politikk.

En av mine informanter delte Schwarz sine holdninger. Hun ga også uttrykk for at intifadaen ytterligere forsterket hennes kritiske syn på Israel og innså at Israel aldri ville stoppe bosettingen av Vestbredden.⁵⁶³ Et interessant moment var imidlertid at hun følte Israel «på en merkelig måte» var blitt mer sentral i hennes jødiske identitet, siden det markerte hva slags jøde hun var, og ikke var.⁵⁶⁴ En jøde i opposisjon mot den jødiske staten. Ifølge historiker Danny Ben-Moshe var dette en trend blant jøder på den politiske venstresiden som var opprørt over Israels politikk overfor palestinerne.⁵⁶⁵

Berthold Grünfeld delte ikke Schwarz og informanten min sitt radikale syn på Israel, men under intifadaen ga han likevel uttrykk for en mer kritisk tilnærming enn den Melchior og Eitinger gjorde. Han var svært kritisk til Israels håndtering av situasjonen på Vestbredden og Gaza og understreket at det var «et tragisk paradoks at Israel har blitt en okkupasjonsmakt.»⁵⁶⁶ Han mente den jødiske filosofen Hans Jonas uttrykket situasjonen godt: «Min ungdoms drøm er blitt min alderdoms mareritt.»⁵⁶⁷

Sitatet fra Jonas var dekkende for Grünfelds syn på Israel. Fra ønsket om å bistå landet under Seksdagerskrigen i 1967, hadde han gradvis beveget seg i mer Israel-kritisk retning.⁵⁶⁸ Selv om han forsvarte Israel fra useriøs kritikk, hadde Grünfeld allerede fra 1982 gitt uttrykk for frustrasjon og misnøye over israelske myndigheter. Han sto likevel et stykke fra Schwarz og den ene informanten min som begge beveget seg mellom en antisjonistisk og ikke-sjonistisk tilnærming til Israel. Det virker som om Grünfelds kritikk var uttrykk for bekymring for Israels politiske utvikling. En bekymring han også delte med Melchior og Eitinger. Likevel var både Melchior og Eitinger tilbakeholden med å karakterisere den israelske okkupasjonen som «tragisk» eller Israels politiske utvikling som et «mareritt». Det er imidlertid mulig at slike holdninger i større grad ble luftet internt i menigheten, slik jeg har vist tidligere.

⁵⁶² «Misbruk av Davidstjerna», *Klassekampen*, 16.04.1988.

⁵⁶³ Samtale med informant nr. 3, 21.11.2013.

⁵⁶⁴ Samtale med informant nr. 3, 21.11.2013.

⁵⁶⁵ Ben-Moshe, «The New Anti-Semitism, Jewish Identity and the Question of Zionism», 19-20.

⁵⁶⁶ «Hva forstår vi nå?», *Dagbladet*, 21.02.1989.

⁵⁶⁷ «Hva forstår vi nå?», *Dagbladet*, 21.02.1989.

⁵⁶⁸ Berthold Grünfeld & Jan Otto Johansen, *Ettertanker: En samtale* (Oslo: Aschehoug, 2007), 159. Sitert i Banik, *Solidaritet og tilhørighet*, 209.

Hvorvidt Grünfelds synspunkter bidro til å forsterke en eventuell splittelse i det jødiske miljøet i Norge er usikkert. Det er mulig at synpunktene hans fikk gjenklang blant jøder uten at det kom til uttrykk i aviser eller menighets- og foreningsblader. Andre kan ha vært enige i kritikken rettet mot Israel fra det norske storsamfunnet og dermed tiet, noe som latet til å ha vært tilfellet etter valget av Likud og under Libanon-krigen. Om vi ser til andre jødiske diasporasamfunn finner vi tilsvarende delte meninger omkring Israels politikk som den vi har sett fantes i Norge.⁵⁶⁹ I likhet med under Libanon-krigen var de sterkeste kritikerne av Israel, jøder utenfor det etablerte miljøet. Vi har likevel sett at det eksisterte en gradvis motstand mot de israelske mandighetenes politikk blant fremtredende jøder i Norge. Holdningene var derimot mer sammensatt og kompliserte da det gjaldt til synet på palestinerne og PLO.

Endret syn på palestinerne og PLO?

I fjerde kapittel konkluderte jeg med at jøder i Norge sympatiserte med palestinerne flykningssituasjon, men at de syntes det uklare forholdet mellom palestinerne og PLO gjorde det vanskelig å støtte en selvstendig palestinsk stat. For flere var PLO synonymt med terrorisme og en palestinsk stat styrt av PLO var for mange utenkelig fordi det ville true Israels eksistens. Det kan likevel spores holdningsendringer overfor palestinerne og PLO blant noen jøder i Norge under intifadaen, men vi skal se at de fleste som talte for å revurdere synet på palestinerne nasjonale aspirasjoner, samtidig ønsket å forsikre at de var sionister, i den forstand at de støttet Israel.

Blant jøder i Norge var rabbiner Melchior den fremste talspersonen for et slikt revidert syn på en fremtidig palestinsk stat og forholdet til PLO. Vi har allerede sett at han like etter utbruddet av intifadaen talte for Israels tilbaketrekning fra de okkuperte palestinske områdene og direkte dialog med palestinerne. Under et «Åpent hus»-møte i 1988 ga han i tillegg uttrykk for at en forhandlingspartner i verste fall kunne bli PLO.⁵⁷⁰ Med dette åpnet Melchior opp for dialog med PLO selv før Arafats tale i Genève der PLO anerkjente Israels rett til å eksistere. Selv om Melchior beskrev et verst tenkelig scenario, vitnet det om at han var villig til å strekke seg langt for å oppnå fred.

Melchior fortsatte å fremme budskapet etter Arafats tale i Genève og fortalte *Aftenposten* i 1990 at det var viktig at Israel kom inn i en prosess hvor landet gikk inn for fred.⁵⁷¹ Samtidig understreket han at det ble sagt med «kjærlighet til Israel, for det er Israels interesse at det blir

⁵⁶⁹ Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 93-94. Buckser, Australia osv...England.

⁵⁷⁰ «Åpent hus», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1988, 43.

⁵⁷¹ «Vi skal bekjempe hatet», *Aftenposten*, 24.03.1990

full rettferdighet i det palestinske spørsmål.»⁵⁷² Han ga likevel ikke uttrykk for noen klare tanker omkring en eventuell palestinsk stat, men uttalte til *Dag og Tid* at «[v]ed en ekte fred må Israel vere villig til å gi frå seg størstedelen av dei okkuperte områda og godkjenne palestinernes rett til fridom og tryggleik.»⁵⁷³ Det er mulig å tolke uttalelsene til Melchior som en indirekte støtte til en palestinsk stat, men fordi han ved flere andre anledninger ikke hadde gitt uttrykk for noe slikt, er det vanskelig å si hvor han sto. En ting er i alle fall sikkert. Han hadde gått bort fra den tidligere oppfatningen om at «Jordan var Palestina» og karakteriserte den ytterste høyrefløyen i Israel sin idé om å få palestinerne til å forlate de okkuperte områdene som «fascistisk».⁵⁷⁴

Den norsk-israelske jøden Bjørn Dworsky var av en lignende oppfatning. Han var positiv til at PLO kunne representere palestinerne, men da uten Arafat, som Dworsky omtalte som en «svindler».⁵⁷⁵ Han kom imidlertid ikke med noen begrunnelse, men ga uttrykk for at Arafat delvis var ansvarlig for palestinernes ulykkelige situasjon. Dworsky var en del av den israelske arbeiderbevegelsen og omtalte statsminister Shamirs «kompromissløse politikk» som en «katastrofe».⁵⁷⁶ Videre mente Dworsky at Israel ikke kunne «fortsette å undertrykke 1,7 millioner palestinere» og talte for et opphør av okkupasjonen av Vestbredden og Gaza.⁵⁷⁷ Dworsky forente forståelse og sympati med palestinerens situasjon, med en understrekning av at Israels sikkerhet var viktigst. Han var blant annet motstander av at Israel skulle gi opp den okkuperte Golan-høyden og unngikk å nevne okkuperte Øst-Jerusalem. Dworsky hadde selv bodd i kibbutz under Golanfjellene og etter å ha blitt beskyttet ved flere anledninger hadde han blitt overbevist om at Israel ikke trekke seg tilbake. En av mine informanter hadde også bodd i kibbutz ved Golanfjellene og hadde kommet til samme konklusjon.⁵⁷⁸ Det er imidlertid uvisst hva Dworsky tenkte om Øst-Jerusalem. Verken han, Eitinger, Melchior eller andre som talte for at Israel burde trekke seg ut at okkuperte områder later til å ha nevnt Øst-Jerusalem. Det er derfor nærliggende å tro at de anså Jerusalem som Israel udelelige hovedstad, slik de israelske myndighetene hevdet og flere jøder støttet.⁵⁷⁹

I likhet med Melchior og Dworsky ønsket heller ikke Leo Eitinger å utelukke PLO som forhandlingspartner og mente palestinerne selv måtte avgjøre hvem som skulle representere

⁵⁷² «Vi skal bekjempe hatet», *Aftenposten*, 24.03.1990

⁵⁷³ «Rabbinaren i Oslo: Palestinerne må få fulle rettar», *Dag og Tid*, 07.11.1991.

⁵⁷⁴ «Rabbinaren i Oslo: Palestinerne må få fulle rettar», *Dag og Tid*, 07.11.1991.

⁵⁷⁵ «Vi må åpne porten for fred», *Adresseavisen*, 13.03.1991.

⁵⁷⁶ «Vi må åpne porten for fred», *Adresseavisen*, 13.03.1991.

⁵⁷⁷ «Vi må åpne porten for fred», *Adresseavisen*, 13.03.1991.

⁵⁷⁸ Samtale med informant nr. 7, 15.10.2013.

⁵⁷⁹ «Utenriksminister Thorvald Stoltenberg besøk i D.M.T.», *Jødisk menighetsblad*, nr. 2, 1989, 41.

dem.⁵⁸⁰ Uttalelsen kom i forbindelse med et intervju i *Klassekampen* i 1989. På spørsmål om han syntes det var riktig at det ble opprettet en palestinsk stat på Vestbredden og Gaza, svarte han: «Jeg tror ikke på ensidige patentløsninger, ikke minst i dette vanskelige området.»⁵⁸¹ Eitinger mente likevel at palestinerne hadde krav på selvbestemmelse, men utdypet ikke hva han la i begrepet annet enn at palestinerne selv måtte være med på å bestemme sin fremtid. Selv om han unngikk å gi et klart svar angående en mulig palestinsk stat, vitnet uttalelsene om en endret holdning til palestinerne. Vi kan anta at Eitingers nye tilnærming var påvirket av palestineres situasjon under intifadaen og Arafats tale i Genève, fordi kommentaren om palestinsk selvstyre først kom etter talen og to år inn i intifadaen. Han var likevel ikke overbevist om at Arafat hadde endret holdning til Israel og ga uttrykk for mistillit: «På den ene siden sier Arafat noe på engelsk til ett publikum, så sier han noe på arabisk til et annet publikum.»⁵⁸² Oppfatningen om at Arafat drev et dobbeltspill var også utbredt blant mine informanter, selv om ingen ønsket å utdype dette.

Jan Benjamin Rødner var imidlertid overbevist om at PLO drev et dobbeltspill og at Arafats anerkjennelsen av Israel var en bløff: «PLOs 'anerkjennelse' av Israel og avstandtagen fra terror er bløffmakeri. Det er tragikomisk at noen overhode kan falle for slikt. [...] For dem som følger med både i hva PLO sier til den vestlige verden og hva som blir sagt til deres egne, er det klart at PLO taler med to tunger.»⁵⁸³

Rødner fant ingen holdepunkter for å stole på PLO og mente det var et stort feilgrep å satse på organisasjonen som forhandlingspartner i de fredsforhandlingene som før eller senere måtte komme. Han antydte også at «det palestina-arabiske folket» hadde blitt truet til å støtte PLO og ordla seg slik: «PLOs representativitet for det det palestina-arabiske folket er noe de har skutt seg til.»⁵⁸⁴ Det var lite som tydet på at Rødner hadde endret holdning til palestinerne eller PLO. Han sa fremdeles «palestina-araber», i motsetning til Melchior, Eitinger, Grünfeld og andre som brukte «palestiner» og «palestinerne». Videre har vi tidligere sett at han mente den palestinske sivilbefolkningen «med viten og vilje» sendte sine barn ut for å bli skadet eller drept, slik at de kunne bli brukt i propagandaen mot Israel.⁵⁸⁵ Det virker som om Rødner slet med å skille mellom PLO og palestinerne. Det var heller ingenting som tydet at han støttet en fremtidig palestinsk stat. I motsetning til Melchior og Dworsky befestet Rødner sine negative holdninger til PLO. Dette bidrar ytterligere til å underbygge den ene informantens beskrivelse av splittelse i menigheten etter intifadaen.

⁵⁸⁰ «Palestinerne har krav på selvbestemmelse», *Klassekampen*, 12.06.1989.

⁵⁸¹ «Palestinerne har krav på selvbestemmelse», *Klassekampen*, 12.06.1989.

⁵⁸² «Palestinerne har krav på selvbestemmelse», *Klassekampen*, 12.06.1989.

⁵⁸³ «PLO avslører seg selv», *Magbit-bladet*, 1989, 35.

⁵⁸⁴ «PLO avslører seg selv», *Magbit-bladet*, 1989, 35.

⁵⁸⁵ «Kjære leser!», *Magbit-bladet*, 1989, 1.

Under et «Åpent hus-møte» i samfunnshuset i Bergstien i 1989 kom det flere norsk-jødiske innvendinger omkring Arafat og PLO.⁵⁸⁶ Flere av kommentarene under møtet bidro til å vise at Eitinger og Rødnér ikke var alene om å være skeptisk til Arafats nye tilnærming til Israel. Samtidig vitnet innvendingene om kompleksiteten i synet på det palestinske spørsmålet. Imre Hercz mente PLO fremdeles var en gruppe som ønsket å utslette Israel og viste til at PLO ikke hadde endret charteret sitt. Lennart Isaksen tok også opp spørsmålet om charteret, men hevdet Israel ville ha vanskelig for å la være å gå inn i forhandlinger med PLO hvis de forkastet charteret. Anna Bild mente at PLO ikke var til å stole på og at «deres ensidige mål er å jage israelerne ut i sjøen».⁵⁸⁷ Ut ifra et knippe av uttalelsene under «Åpent hus-møte» tyder det på at synet på PLO ikke hadde endret seg betraktelig etter Arafats tale i Genève. Faktumet at PLO fremdeles holdt fast ved charteret gjorde at flere jøder i Norge avfeide organisasjonens anerkjennelse av Israel.

PLOs charter sto også sentralt for en «Solidaritetskonferanse» i Jerusalem i regi av utenriksdepartementet i Israel der rundt 1600 jødiske ledere fra 41 land var til stede.⁵⁸⁸ De norske jødene var representert ved Dan Meszansky, Leon Bodd og Herman Kahan. Under et møte med daværende utenriksminister Thorvald Stoltenberg i menigheten etter konferansen, fortalte Meszansky om solidaritetserklæringen som ble gitt til Israel ved Klagemuren i Jerusalem: «Det var en massiv støtte til det israelske demokrati og at man ikke kunne forhandle med PLO så lenge de opprettholdt sitt charter.»⁵⁸⁹ Leon Bodd fortalte det samme, og la til at det også ble erklært at «Jerusalems status var definitiv; byen er udelelig og israelsk» og avsluttet med en appell om «aldri å svikte Israel».⁵⁹⁰ Det later derfor til at både Meszansky og Bodd støttet opp om solidaritetserklæringen til Israel. Erklæringen innebar at de ikke støttet samtaler med PLO eller en eventuell tilbaketrekning fra det okkuperte Øst-Jerusalem. Til tross for at Eitinger, Melchior og Dworskys talte for dialog med PLO og tilbaketrekning fra Vestbredden og Gaza, unnlot de å

⁵⁸⁶ Tema for møte var «Norske politiske partiers holdning til Midtøsten-konflikten». Representanter fra alle stortingspartiene var tilstede og kommentarene jeg viser til kom i sammenheng med en debatt som fulgte etter alle representantene hadde holdt en innledning. «Åpent hus-møte før stortingsvalget», *Jødisk menighetsblad*, nr. 2, 1989, 44-49.

⁵⁸⁷ «Åpent hus-møte før stortingsvalget», *Jødisk menighetsblad*, nr. 2, 1989, 49.

⁵⁸⁸ Israeli ministry of Foreign Affairs, Vol. 11 -12: 1988 – 1992, «27. Greetings by President Herzog to the Conference on Jewish Solidarity with Israel, 20 March 1989»; «28. Address by Prime Minister Shamir to the Conference on Jewish Solidarity with Israel, 21 March 1989»; «32. Jerusalem Declaration on Jewish Solidarity with Israel, 22. Mars 1989».
<http://www.mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook8/Pages/TABLE%20OF%20CONTENTS.asp>
 x (lesedato: 18.02.2015); «Utenriksminister Thorvald Stoltenberg besøk i D.M.T.», *Jødisk menighetsblad*, nr. 2, 1989, 41.

⁵⁸⁹ «Utenriksminister Thorvald Stoltenberg besøk i D.M.T.», *Jødisk menighetsblad*, nr. 2, 1989, 41.

⁵⁹⁰ «Utenriksminister Thorvald Stoltenberg besøk i D.M.T.», *Jødisk menighetsblad*, nr. 2, 1989, 42.

nevne Øst-Jerusalem. Det er derfor mulig at norske jøder var enige om at Jerusalem ikke kunne deles.

Under «Solidaritetskonferansen» hadde Kahan møtt statsminister Yitzhak Shamir og spurt hvorfor han ikke benyttet anledningen til å gå i forhandlinger med Arafat. Ifølge Kahan hadde Shamir gitt uttrykk for mange motforestillinger og mente «den vestlige mediepropaganda» bar mye av skylden for at han stilte et slikt spørsmål.⁵⁹¹ Selv om Kahans spørsmål ble avfeid av Shamir kan det tyde på at det reflekterte et ønske om at Israel måtte gripe sjansen til å gå i forhandlinger. Dette kan tyde på at Kahan ikke støttet solidaritetserklæringen til Israel i like stor grad som Bodd og Meszansky. Kahan var ikke den eneste av deltakerne på solidaritetskonferansen som konfronterte Shamir. En grunn til dette var, ifølge historiker Rosenthal, noen hemmelige dokumenter fra israelsk etterretning som hadde lekket til pressen samtidig som konferansen fant sted. I dokumentene anbefalte israelsk etterretning myndighetene til dialog med PLO fordi flere i organisasjonen «were truly ready to work for a real peace.»⁵⁹² Da deltakerne på konferansen fikk nyss om dette var det flere som anbefalte Shamir å revurdere sitt standpunkt. Kahan kan i denne sammenhengen ha vært en av disse. Avsløringen av de hemmelige dokumentene bidro videre til at den innflytelsesrike israelske avisen *Ha'aretz* ble den første i landet til å fremme direkte samtaler med PLO.⁵⁹³

I Norge eksisterte likevel en underliggende skepsis mot Arafat og PLO selv blant dem som talte for dialog med organisasjonen. Dette var imidlertid ingen overraskelse med tanke på hvordan representanter fra PLO hadde uttalt seg om jøder og Palestina samt deres mange terroraksjoner, slik jeg viste til i forrige kapittel. Selv om det eksisterte skepsis og mistillit er det likevel rimelig å hevde at synet på palestinerne og PLO endret seg under intifadaen. I perioden før intifadaen var det langt flere som delte holdningene til Rødner, Meszansky og Anna Bild, men etter Arafats anerkjennelse av Israel og avstandtagen fra terrorisme ser vi en gradvis aksept for PLO som palestinerne representant. Jøder i Norge ble mer oppmerksom på konsekvensene av Israels okkupasjon av det palestinske folk og stadig flere innså at Israel ikke lenger kunne administrere et folk som ønsket å være selvstendig.

Sammenfatning

Israels betydning for majoriteten av jøder i Norge endret seg ikke som en konsekvens av intifadaen. Det kan likevel spores både brudd og kontinuitet i forsvaret av Israel og holdningene

⁵⁹¹ Utenriksminister Thorvald Stoltenberg besøk i D.M.T.», *Jødisk menighetsblad*, nr. 2, 1989, 41.

⁵⁹² Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 109.

⁵⁹³ Rosenthal, *Irreconcilable Differences?*, 109.

til palestinerne og PLO. Den umiddelbare reaksjonen på intifadaen blant jøder i Norge var frustrasjon og fortvilelse. Frustrasjon overfor medias Israel-kritiske dekning av intifadaen og fortvilelse over skadede og drepte sivile palestinerne og israelerne. Likevel endret tonen seg blant enkelte noen måneder inn i intifadaen. Rabbiner Michael Melchior talte for at Israel måtte trekke seg ut av de okkuperte områdene på Vestbredden og Gaza, og fikk støtte av blant andre Leo Eitinger og Berthold Grünfeld. Dette markerte et brudd med tidligere synspunkter blant jøder i Norge.

Melchiors holdningsendring ble hyllet på lederplass av aviser, men sterkt kritisert av den israelske ambassadøren i Norge. Selv om Melchior hevdet han hadde støtte blant mange jøder i Norge var det fremdeles flere som var uenige. Flere av disse var tilknyttet Magbit-komiteén og hadde gode kontakter med det offisielle Israel. Meningsmotsetningene blant de toneangivende jødene tydet på at det eksisterte stor indre uenighet om Israel. Dette var uenighet som i liten grad hadde kommet til syne før 1987. Hvorvidt det i realiteten var snakk om at miljøet var splittet, slik en av mine informanter hevdet, er usikkert. I tillegg til grunnleggende uenigheter i synet på okkupasjonen av Vestbredden og Gaza, fantes det lignende motsetninger etter Arafats anerkjennelse av Israel og fordømmelse av terrorisme. Det var to hovedgrupperinger. Den ene gikk inn for Israels tilbaketrekning fra Vestbredden og Gaza samt dialog med PLO, mens den andre ga ubetinget støtte til Israel og delte myndighetenes synspunkter. Til tross for ulike syn på okkupasjonen og PLO var det ingen som stilte spørsmål ved staten Israels eksistens slik enkelte gjorde under Libanon-krigen. Til og med Johanna Schwarz tok til motmælte da en politisk likesinnet dro en parallell mellom Davidstjernen og Israel.

Intifadaen førte til endring i det norsk-jødisk synet på Israel-Palestina-konflikten. Mange fikk et mer kritisk syn på Israel og et mer nyansert syn på palestinerne og PLO. Intifadaen og de konsekvenser det fikk, førte til at mange jøder i Norge gikk fra å være ukritiske støttespillere til å stå i en «lojal opposisjon» til den jødiske staten. Støtten, solidariteten og tilknytningen til landet besto, men man forbeholdte seg retten til å kritisere israelsk politikk og israelske politikere i større grad enn tidligere.

6. Avslutning

Denne studien har hatt til hensikt å svare på følgende problemstilling: Hvordan utviklet forholdet til Israel seg blant jøder i Norge i perioden 1977 – 1992? Jeg har analysert temaet i lys av Likuds valgseier i 1977, Libanon-krigen i 1982 og den første *intifada* fra 1987. Videre har jeg undersøkt utviklingen av holdninger til Israel i det norske storsamfunnet med tilsvarende utvikling i andre diasporasamfunn og i Israel. Med dette har jeg vist hvilke rammevilkår norske jøder hadde for solidaritet, kritikk og distansering overfor majoritetssamfunnet og Israel. Det har gjort det mulig å peke på hvilke faktorer som bidro til eventuelle holdningsendringer, plassere holdningene blant jøder i Norge i en større kontekst samt peke på punkter der den jødiske minoriteten i Norge skilte seg fra andre diasporasamfunn. Tidsperioden ble valgt fordi det har gjort det mulig å peke på brudd og kontinuitet i norske jøders forhold til Israel, samtidig som flere forskere har omtalt denne perioden som en tid med store endringer i forholdet mellom den jødiske diasporaen og Israel.

Utgangspunktet mitt var en antakelse om at det skjedde et skifte i forholdet til Israel blant jøder i Norge i denne perioden slik det gjorde i andre jødiske diasporaer. Etter å ha studert kildematerialet har jeg kommet til den konklusjon at den overordnede støtten til og solidariteten med Israel besto blant majoriteten av jødene i Norge i hele perioden studien har tatt for seg. Staten Israel forble en identitetsmarkør og landet var fremdeles en kilde til stolthet blant norske jøder. Mange følte en nær tilknytning til landet samtidig som de la vekt på betydningen av Israel som en fristat for forfulgte jøder. Flere var av den oppfatning at Israel var deres sikkerhetsnett eller forsikring dersom de følte seg truet av antisemittisme. Både solidaritetsarbeidet for Israel og forsvar av landet i media fortsatte. Slik sett endret ikke forholdet til Israel seg blant jøder i Norge og vi kan spore en kontinuitet fra funnene i historikeren Vibeke Kieding Baniks avhandling til denne undersøkelsen. Jødernes drøm om landet Israel var like levende på tross av kritiske bemerkninger til de politiske endringene i Israel og landets internasjonale omdømmetap.

Dette betyr imidlertid ikke at det var konsensus blant norske jøder. Det kan nemlig spores en endringsprosess som gradvis startet etter Libanon-krigen i 1982 og fortsatte under den første *intifada* fra 1987. Derfor sammenfaller mine funn med statsviteren Gabriel Sheffers beskrivelse av perioden som «the periode of gradual transformation» og statsviteren Jonathan Rynholds

uttrykk «the collapse of consensus».⁵⁹⁴ Avslutningsvis skal jeg oppsummere hvordan en gradvis endring i forholdet til Israel skjedde, og på hvilken måte denne endringen manifesterte seg.

Konsensus og kontinuitet

Perioden frem til 1982 vil jeg beskrive som en periode med konsensus og kontinuitet i forholdet til Israel blant jøder i Norge. I motsetning til i andre jødiske diasporasamfunn fantes det tilsynelatende ingen spor av jødisk kritikk av Israel i kjølvannet av valget av Likud i 1977 og frem til Libanon-krigen i 1982. Tvert om er det snakk om en overveldende og solidarisk støtte. Selv om enkelte var skeptiske til valget av Likud og Menachem Begin, fant jeg få tegn til interne debatter eller meningsmotsetninger. Det betyr imidlertid ikke at slike debatter ikke fant sted, men de kan ikke spores i kildematerialet mitt. Debatten som fant sted i det norske storsamfunnet kan derimot ha vært dekkende for ulike holdninger blant jøder i Norge, uten at dette kom til uttrykk offentlig. Særlig avisdebatten mellom de to selverklærte Israel-vennene Per Faye-Hansen og Ragnar Kvam vekket interesse og ble kommentert i *Jødisk menighetsblad*. Der ble det hevdet at ikke alle delte Faye-Hansens begeistring for Begin, men at det ble sett på som uklokt at én venn av Israel gikk så hardt ut mot en annen fordi det ville gagne dem som ville Israel til livs. Det er derfor mulig at det eksisterte en udefinert indre justis mot å uttale seg kritisk om Israel. Det er også mulig at personer som eventuelt var kritiske, tiet for ikke å bli tatt til inntekt for holdninger de ikke delte.

Til tross for at det fantes ulike meninger om valget av Likud, virket det som om det var en utbedt enighet blant norske jøder om at Begin fortjente Nobels fredspris i 1978. Det later også til at flere i det jødiske miljøet fikk et bedre inntrykk av Begin, og mange uttrykte stolthet over hva han og Israel hadde oppnådd. Dette kom blant annet til uttrykk hos noen av mine informanter da de mintes menighetens festmiddag for Begin i det jødiske samfunnshuset. En forklarte at han ble stolt da jøder gjorde det bra internasjonalt og sammenlignet det med når en nordmann ble berømmet. I andre kapittel presenterte jeg dette som et eksempel på det statsviteren William Safran omtaler som «long-distance nationalism».⁵⁹⁵ Det er derfor mulig at Begins fredspris bidro til en viss konsensus i synet på Begin fordi man heller gledet seg over at jøder og Israel gjorde det bra. Noe som igjen viser at israelsk partipolitikk spilte en sekundær rolle i forholdet til Israel.

⁵⁹⁴ Sheffer, «Is the Jewish Diaspora Unique?», 26; Rynhold, «Israel's Foreign and Defence Policy and Diaspora Jewish Identity», 146-147.

⁵⁹⁵ Safran, «The Jewish Diaspora in a Comparative and Theoretical Perspective», 39.

Dette kommer også frem i form av solidaritetsarbeid for Israel. Et slikt arbeid hadde vært en integrert del av det etablerte jødiske miljøet i Norge over lang tid, men fikk tilsynelatende større plass etter at Michael Melchior begynte å virke som rabbiner i Oslo-menigheten fra slutten av 70-tallet. Melchiors oppfordring om økonomisk støtte til Magbit-komiteen i forbindelse med Kol-Nidre-bønnen under Jom Kippur var et eksempel på dette. Melchior engasjerte seg også i MIFF og oppfordret menighetens medlemmer om å støtte Israel gjennom å bli medlem i organisasjonen. Videre bidro Melchiors tilstedeværelse i Norge til økt engasjement i menighets- og foreningslivet. Han lyktes med andre ord med hva Sally Demborg, i arbeidet med å finne rabbiner til Oslo-menigheten, ønsket, nemlig «bring the spirit of Jewishness and of Israel to our children».⁵⁹⁶

En gradvis nyansering

Året 1982 markerer starten på en gradvis endring i og nyansering av synet på Israel. Årsaken var Libanon-krigen og dens konsekvenser. Mange jøder følte frustrasjon og maktesløshet og fant det utfordrende å støtte Israel i lys av politikken som ble ført under krigen. Endringene kan spores gradvis fra invasjonen sommeren 1982 og toppet seg i kjølvannet av massakrene i Sabra og Shatilla september 1982. Da tok fremtredende jøder i både Oslo og Trondheim offentlig avstand fra Israels handlinger og mange holdt den israelske regjeringen ansvarlig for det som skjedde. Slik kritikk hadde aldri tidligere blitt uttrykt offentlig og markerte et brudd i det norsk-jødiske forholdet til Israel. Berthold Grünfelds påstand om at Likud-regjeringen brøt med jødisk religion og tradisjon, Leo Eitingers harde kritikk av Begin og Melchiors utsagn om at Begins politikk var skadelig for Israel, var noe av det som ble ytret fra norsk-jødisk hold. Dette viser at en eventuell indre justis om ikke å kritisere Israel offentlig, bare fungerte delvis, eller kunne bli brutt når visse hendelser opptrådte.

Til tross for kritikk fra sentrale personer i det etablerte jødiske miljøet, var det tilsynelatende ingen som mønstret sympati for den norsk-jødiske antisjonistiske organisasjonen, Jøder mot Sionismen, som ble etablert i kjølvannet av Sabra og Shatilla. Organisasjonen besto av jøder uten tilknytning til menighets- og foreningslivet. De var ikke bundet av eventuelle narrativ og opplevelser de Oslo- og Trondheim-baserte jødene var en del av, og det er mulig et antisjonistisk standpunkt var enklere å innta om en sto utenfor det etablerte jødiske miljøet. Både Kai Feinberg og Besty Heen tok avstand fra synspunktene til organisasjonen, men de fikk delta i

⁵⁹⁶ DMT-arkiv, Prem: Cheider – referater og korrespondanser, korrespondanse mellom Sally Demborg og Imre Balla, se brev, 18.11.1973.

debatter mot medlemmer av DMT. De greide derimot ikke å tiltrekke seg flere jødiske støttespillere, slik organisasjonens mål var, og forsvant ut av historien etter 1983.

Selv om flere i det etablerte jødiske miljøet for første gang uttalte seg kritisk til og tok avstand fra Israels politikk, var de aldri i tvil om Israels rett til å eksistere eller landets jødiske karakter. De norske jødene var lojale støttespillere, men sto samtidig i opposisjon til deler av Israels politikk. Solidaritetsarbeidet for Israel fortsatte under krigen og det ble satt i gang en nødinnsamling i regi av Magbit-komiteén like etter krigsutbruddet. Dette førte til at 1982 ble et rekordår for innsamlede penger for organisasjonen. I tillegg fortsatte, og delvis intensiverte, det norsk-jødiske forsvaret av Israel i mediene, blant annet på grunn av Israels omdømmetap i det norske storsamfunnet. Nesten samtlige av de landsdekkende avisene hadde en Israel-kritisk vinkling av krigen. Noen gikk så langt som å bruke betegnelsene «massenedslakning» og «folkemord» både før og etter massakren i Sabra og Shatilla.⁵⁹⁷ Slike og lignende betegnelser ble fordømt fra jødisk hold og noen mente omtalen av Israel i media kunne avle antisemittiske holdninger. Andre mente mediedekningen demoniserte både jøder og staten Israel og hevdet at de følte det som personlige angrep.

Israels omdømmetap bidro også til at noen jøder fikk en sterkere tilknytning til landet. En hevdet at «ettersom Norge ble mer anti-Israel ble jeg mer bevisst på at jeg var jøde og ble mer pro-Israel. Det forsterket min identitet som jøde.»⁵⁹⁸ Flere delte denne følelsen og Pia Kahn hevdet at hennes tilhørighetsforhold til Israel ble sterkere i lys av en økning av antisemittiske hendelser internasjonalt.

Gitt reaksjonene og holdningene til Israel i lys av Libanon-krigen kan vi skimte begynnelsen på større meningsmotsetninger i synet på Israel, i likhet med det som fant sted i andre diasporasamfunn. Selv om forholdet til Israel ikke endret seg for majoriteten av jødene i Norge, skjedde det blant noen. Noen få inntok et antisionistisk standpunkt mens andre fikk en sterkere tilknytning til den jødiske staten. Vi kan med andre ord spore både brudd og kontinuitet i forholdet til Israel. Hvorvidt vi kan karakterisere Libanon-krigen som et vendepunkt i norske jøders forhold til Israel er vanskelig å si, gitt kontinuiteten i solidaritetsarbeidet for Israel og intensivert av det offentlige forsvaret av landet. Det var en overveldende støtte til landet til tross for kritiske bemerkninger fra fremtredende jøder. Det vil være riktigere å omtale Libanon-krigen som starten på en gradvis endringsprosess i det norsk-jødiske forholdet til Israel.

⁵⁹⁷ «Terrorbombing», *Dagbladet*, 15.06.1982; «Massakren», *Klassekampen*, 20.09.1982.

⁵⁹⁸ Samtale med informant nr. 2, 30.10.13.

Konsolidering og solidaritet

I perioden etter Libanon-krigen og frem til den første *intifada* i 1987 skjedde det en holdningsendring til Israel i deler av det norske storsamfunnet. Dette viste seg i meningsmålinger, avisartikler og leserinnlegg der Israel i større grad enn tidligere ble negativt fremstilt. Melchior talte for mange norske jøder da han hevdet at den endrede innstillingen overfor Israel gjorde situasjonen vanskelig for jøder i Norge. Følelsen av at Israel stadig mistet sympati, kombinert med sentrale politiske partiers gradvise aksept av PLO later til å ha befestet idéen om Israel som en frihavn og støtten til landet i perioden frem til 1987. Det er derfor grunn til å hevde at perioden var preget av konsolidering og solidaritet i forholdet til Israel. I tillegg til at solidaritetsarbeidet for Israel fortsatte, manifesterte konsolideringen seg på hovedsakelig to ulike måter.

For det første fant det sted en synlig økning av antisemittiske anslag i Norge som bidro til å vekke til live en underliggende frykt hos flere jøder. Synagogene i både Oslo og Trondheim ble skjendet og mange uttalte at de kjente personer som hadde blitt utsatt for antisemittisme. I tillegg til å vekke frykt, bidro økningen av antisemittiske anslag og den negative fremstillingen av Israel for alvor å aktualisere diskusjonen om forskjellen mellom antisjonisme og antisemittisme. Leo Eitinger utga to bøker om temaet og flere fremtredende jøder deltok i debatten. Det var en tilnærmet unison enighet om at antisjonisme var en form for antisemittisme. Melchior mente blant annet antisjonismen var et direkte angrep på jødedommen og det jødiske folk og skilte dermed i mindre grad mellom det å være jøde og det å være sionist. Flere informanter delte denne holdningen og mange argumenterte med at antisjonister var jødefiendtlige fordi de fornektet det jødiske folk retten til selvbestemmelse. Det later til at majoriteten av jøder i Norge trakk et likhetstegn mellom det å være sionist og det å være jøde. Det stemmer overens med Judith Butlers påstand om at sionismen i mange jødiske samfunn øver en hegemonisk makt over det å være jøde. Dette kom også til uttrykk i noen norske jøders syn på jødiske antisjonister. Jan Benjamin Rødner omtalt dem som «brudne kar», mens Imre Hercz karakteriserte dem som «jødiske quislinger».⁵⁹⁹ De ble med andre ord ikke sett på som gode jøder.

For det andre intensiverte motstanden mot PLO seg etter Libanon-krigen og frem til den første *intifada* i 1987. Deler av PLO hadde på 80-tallet tatt gradvise skritt mot diplomati fremfor terrorisme, noe som hadde bidratt til å splitte PLO mellom moderate og ekstreme krefter. I lys av

⁵⁹⁹ Rødner, *Løgnere iblant oss*, 26; JMO, lilla mappe etter Meszansky, åpent brev til Torolf Elster, signert Imre Hercz, 20.04.1981.

delar av PLOs diplomatiske fremskritt fikk stadig flere i det internasjonale storsamfunnet økt sympati med organisasjonen. Dette må igjen sees i sammenheng med den økte sympatien for palestinerne sak etter Libanon-krigen i 1982. Norske jøder reagerte svært negativt på dette skiftet. På en side fryktet de for Israels eksistens på bakgrunn av PLOs charter, og på en annen side fryktet de for sin egen sikkerhet i Norge desto mer sympati PLO fikk i det norske storsamfunnet. Dette kom blant annet til syne da PLO ønsket å etablere et informasjonskontor i Oslo i 1984. Mange ytret sin motstand både offentlig og internt. Det ble blant annet lagt press på den sittende Høyre-regjeringen, noe som bidro til at forslaget om et PLO-kontor i første omgang ble avvist. I tillegg til motstand mot dette kontoret ble PLO sammenlignet med nazister og Arbeiderpartiet ble, av noen, beskyldt for å være «jødefiendtlige» etter at de åpnet for dialog med Yasir Arafat.⁶⁰⁰ Det later derfor til at desto mer gangbart det ble å sympatisere med PLO i det norske storsamfunnet, jo mer intensiverte motstanden mot PLO seg blant norske jøder. Majoriteten av norske jøder sto med andre ord samlet mot PLO og samlet mot de delene av det norske storsamfunnet som ønsket dialog med organisasjonen.

En lojal opposisjon

Jeg har vist at *intifadaen* førte til endringer. Langt flere norske jøder tilegnet seg et mer kritisk syn på Israel, og et mer nyansert syn på palestinerne og PLO. I tillegg til at Israels omdømme i det norske storsamfunnet ble ytterligere svekket, bidro *intifadaen* til at mange jøder i Norge gikk fra å være ukritiske støttespillere, til å stå i en lojal opposisjon til den jødiske staten. Dette var en begynnende trend allerede etter Libanon-krigen, men later til å ha befestet seg i perioden etter *intifadaen*. Det var hovedsakelig to faktorer som bidro til at stadig flere jøder i Norge sto i opposisjon til de israelske myndighetene.

For det første mente flere fremtredende jøder i Norge at Israel måtte trekke seg ut av de okkuperte områdene på Vestbredden og i Gaza. Den nye tilnærmingen ble først ytret offentlig da rabbiner Michael Melchior ved flere anledninger uttalte seg om *intifadaen* i norsk media fra februar 1988. I forbindelse med et forskningsprosjekt hadde Melchior tilbrakt flere måneder på Vestbredden i perioden før *intifadaen* og hadde opplevd den israelske okkupasjonen på nært hold. Kombinert med Israels til tider brutale håndtering av opprøret bidro dette til at Melchior for første gang offentlig tok til orde for Israels tilbaketrekning fra okkupert palestinsk land og en stans i Israels bosettingspolitikk. Dette markerte et klart brudd med tidligere holdninger blant jøder i

⁶⁰⁰ «Skammer dere dere ikke?», *Dagbladet*, 01.02.1983.

Norge. Melchior hevdet han hadde støtte av mange i menigheten. Blant dem var Leo Eitinger og Berthold Grünfeld som begge talte for en slutt på okkupasjonen. De okkuperte områdene i Øst-Jerusalem og Golan-høydene ble imidlertid ikke nevnt og det er nærliggende å tro at mange delte Bjørn Dworsky uttalelse om at Golan-høydene måtte forbli under israelsk kontroll av sikkerhetsmessige grunner. Dworsky hadde imidlertid samme syn som Melchior, Eitinger og Grünfeld på Vestbredden og Gaza. Angående Øst-Jerusalem later det til at mange norske jøder var enige med israelske myndigheter om at Jerusalem det var Israels udelelige hovedstad. Likevel sto mange norske jøder i større grad enn før i opposisjon til de israelske myndighetene. Jeg har i denne studien gitt flere eksempler på det.

For det andre sto stadig flere jøder i Norge i opposisjon til israelske myndigheter i synet på palestinerne og PLO. I forbindelse med at mange jøder talte for tilbaketrekning fra de okkuperte områdene på Vestbredden og Gaza, la Melchior og Eitinger til at palestinerne fortjente selvbestemmelse. Eitinger hevdet blant annet det var skadelig for Israel å herske over en folkegruppe som ikke hadde like demokratiske rettigheter som israelerne, mens Melchior advarte mot «sørafrikanske tilstander» dersom Israel fortsatte å øve kontroll over områdene.⁶⁰¹ Selv om begge var tilbakeholdene med å uttale seg om en fremtidig palestinsk stat, markerte det et markant brudd med tidligere holdninger. Melchior anbefalte i tillegg jøder i Norge til ikke å støtte ubetinget opp om Israel, men protestere når Israel handlet mot jødisk etikk, noe Melchior hevdet skjedde under *intifadaen*. I sammenheng med at jøder i Norge offentlig talte for palestineres selvbestemmelse, åpnet også noen for samtaler med PLO. Dette var en trend som også fantes i andre jødiske diasporasamfunn og skapte misnøye hos israelske myndigheter. En av årsakene til at flere åpnet opp for slike samtaler var blant annet PLOs anerkjennelse av staten Israel og fordømmelse av terrorisme i Genève i november 1988. Dette var et krav USA hadde satt for anerkjennelse av og dialog med PLO. En slik tilsynelatende positiv holdning til PLO kan forstås som et resultat av at mange jøder anså situasjonen under *intifadaen* som uutholdelig og at dialog med PLO var den eneste mulig vei til fred.

Samtidig som *intifadaen* førte til grunnleggende holdningsendringer blant mange jøder i Norge, markerte også det palestinske opprøret for alvor det Jonathan Rynhold har omtalt som «the collapse of consensus».⁶⁰² *Intifadaen* førte til større meningsmotsetninger internt i det etablerte jødiske miljøet og enkelte i kildematerialet mitt hevdet at menigheten ble splittet i kjølvannet av *intifadaen*. Dette er usikkert, men Herman Kahan og Jan Benjamin Rødner var blant flere som ikke delte Melchiors nye tilnærming til Israel og PLO. Kahan mente blant annet

⁶⁰¹ «Åpent hus», *Jødisk menighetsblad*, nr. 1, 1988, 43.

⁶⁰² Rynhold, «Israel's Foreign and Defence Policy and Diaspora Jewish Identity», 146-147.

det var norske jøders plikt å støtte Israel uavhengig av politikken som ble ført, mens Rødner hevdet at palestinerne med viten og vilje sendte sine barn i døden som et ledd i en propagandakrig mot Israel. Sammen med Dan Meszansky later det til at de støttet Yehiel Yativ, den israelske ambassadøren til Norge, kritikk av Melchior syn på de okkuperte områdene og PLO. Ambassadøren mente i tillegg at jødisk kritikk av Israel bidro til å spille opp i hendene på Israels mest ondsinnede kritikere.

Selv om *intifadaen* og dens konsekvenser bidro til å endre mange norske jøders syn på Israel, palestinerne og PLO ble ikke solidariteten og tilknytningen til Israel svekket. Både Melchior og Eitinger understreket at deres kritikk bunnet i en kjærlighet til Israel. De var bekymret for landets fremtid som en jødisk og demokratisk stat og følte at situasjonen under *intifadaen* truet dette. Gjennom hele *intifadaen* ble i tillegg Israel forsvart i norske medier. Det var en utbredt oppfatning at Israel igjen ble demonisert og urettferdig behandlet. Melchior og Eitinger kritiserte mediernes dekning av *intifadaen*, samtidig som de kritiserte de israelske myndighetene. Dette vitner om en kontinuitet fra perioden før *intifadaen* der norske jøder sto samlet mot storsamfunnets holdning til Israel. Det vil derfor være rimelig å hevde at jøder i Norge gjennom hele perioden både sto i en lojal opposisjon til Israel og det norske storsamfunnet.

Videre forskning

Denne studien har berørt mange emner det kunne vært interessant å undersøke nærmere enn det min problemstilling legger opp til. Det er gjort bare én tidligere studie om norske jøder i tidsperioden denne studien har tatt for seg. Det betyr at det finnes mange emner for videre forskning. En systematisk studie av norske jøders erfaring med antisemittisme i etterkrigstiden ville for eksempel vært interressant. Jeg har vært inne på temaet, men kun undersøkt det i tilknytning til forholdet til Israel. I tillegg ville en studie av interne forhold i det etablerte jødiske miljøet vært spennende. Betydningen av ulike jødiske foreninger sitt virke ville være en studie som kunne gi større kunnskap og innsikt i norsk-jødisk liv i Norge samt historien til DMT i Oslo og Trondheim.

Det ville også ha vært interessant å fortsette der jeg slapp. Hvordan utviklet forholdet til Israel seg blant jøder i Norge i lys av Oslo-prosessen fra 1993 og dens konsekvenser? Likeledes ville det være interessant å undersøke hvordan den andre *intifadaen* fra 2000 påvirket jøder i Norge og deres forhold til Israel.

Kilder og litteratur

Arkiv

DMT-Oslo arkiv

Perm: «Skolenemda: Cheider».

Perm: «Det Mosaiske Trossamfund – Diverse – Kass».

Jødisk Museum Oslo

JMO D00690 – Magbit-bladet (1966 – 1988), Fellesinnsamlingen for Israel-Magbits arkiv.

Umerket lilla mappe etter Linda Meszansky.

Nasjonalbibliotekets radioarkiv

Radioarkivet, NRK-radio, «Israelsk invasjon i Libanon», 22.09.1982.

Radioarkivet, NRK-radio, «I søkelyset: Antisemittismen igjen på fremmarsj?», 30.10.1986.

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste

Meningsmålingsarkivet, «Datasett: TNS Gallup juli 1967»

Meningsmålingsarkivet, «Datasett: TNS-Gallup desember 1984.»

Riksarkivet

PA 906, Jødisk Ungdomsforenings arkiv.

Aviser

Jeg har benyttet meg av Nasjonalbibliotekets digitale avisarkiv og mikrofilmer samt ATEKST-Retrievers avisarkiv. Om ikke annet er oppgitt har jeg gjennomgått avisene i perioden 1977 – 1992 i kjølvannet av hendelsene redegjort for i innledningskapittelet.

A-magasinet, 04.12.1982.

Adresseavisen

Aftenposten

Arbeiderbladet

Dagbladet

Dagen, 21.09.1982, 08.05.1992.

Dag og Tid, 29.07.1982, 07.11.1991.

Klassekampen

Nationen, 25.05.1977.

NTB-tekst, 12.02.1988, 15.11.1988.

Stavanger Aftenblad, 18.05.1977.

Verdens Gang

Vårt Land

Tidsskrifter

Fellesinnsamlingen for Israel-bladet, 1979 – 1985.

Hatikwa, 2004, 2012.

Jødisk menighetsblad, 1977 – 1991.

Magbit-bladet, 1986 – 1992.

Med Israel for Fred, 1975.

Midtøsten i Fokus, 1980 – 1992.

Muntlige kilder

Skype-intervju med rabbiner Michael Melchior, 04.08.14

Informant nr. 1, norskfødt kvinne, konvertitt, 29.10.13

Informant nr. 2, norskfødt kvinne, 30.10.13

Informant nr. 3, amerikanskfødt kvinne, kom til Norge på 60-tallet, 21.11.13

Informant nr. 4, norskfødt mann, 21.03.13

Informant nr. 5, norskfødt mann, 20.01.14

Informant nr. 6, norskfødt kvinne, 24.03.14

Informant nr. 7, danskfødt kvinne, kom til Norge på 60-tallet, 15.10.13

Informant nr. 8, norskfødt kvinne, 14.11.13

Informant nr. 9, ikke anvendt noe av samtalen i studien.

Elektroniske kilder

Bergs, Rudolf van den. Hjemmeside. <http://rudolfvandenbergh.com/thealiensplace.html> (lesedato 12.08.14).

Canby, Vincent. «Aliens´ place on Jewishness», *The New York Times*, 20.01.82.
<http://www.nytimes.com/1982/01/20/movies/alien-s-place-on-jewishness.html> (lesedato 24.09.14)

FN-resolusjon 181. <http://unispal.un.org/unispal.nsf/0/7F0AF2BD897689B785256C330061D253>
(lesedato: 19.04.15)

FN-resolusjon 242. <http://unispal.un.org/unispal.nsf/0/7D35E1F729DF491C85256EE700686136>
(lesedato: 07.04.15).

FN-resolusjon 338. <http://unispal.un.org/unispal.nsf/0/7FB7C26FCBE80A31852560C50065F878>
(lesedato 19.04.15)

FN-resolusjon 3379. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/000/92/IMG/NR000092.pdf?OpenElement>
(lesedato 15.01.15).

Israeli ministry of Foreign Affairs, Vol. 11 -12: 1988 – 1992. «27. Greetings by President Herzog to the Conference on Jewish Solidarity with Israel, 20 March 1989», «28. Address by Prime Minister Shamir to the Conference on Jewish Solidarity with Israel, 21 March 1989», «32. Jerusalem Declaration on Jewish Solidarity with Israel, 22. Mars 1989».
<http://www.mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook8/Pages/TABLE%20OF%20CONTENTS.aspx> (lesedato: 18.02.15).

Keren Hayesods hjemmeside. <http://www.kh-uia.org.il/En/Aboutus/Pages/about-kh.aspx>.
(lesedato: 18.03.15).

Norges Banks priskalkulator. <http://www.norges-bank.no/Statistikk/Priskalkulator/> (lesedato: 25.04.15).

«The Palestinian National Charter: Resolution of the Palestine National Council July 1-17, 1968». Hentet fra The Avalon Project, «The Middle East 1916-2001: Documents».
http://avalon.law.yale.edu/20th_century/plocov.asp (lesedato: 19.04.2015).

Pazner, Avi. «The Jewish world loses a giant: Remembering Mendel Kaplan», 21.12.2009.
<http://www.kh-uia.org.il/En/Newsandevents/KHnewsblog/Post.aspx?id=72> (lestedato: 10.10.14.).

Litteratur

- Adorno, Theodor W. «Prejudice in the interview material». I *The Authoritarian Personality*, red. Theodor W. Adorno, et.al., 605-653. New York: Harper & Brothers, 1950.
- Aviv, Caryn & Shneer, David. *New Jews: The End of The Jewish Diaspora*. New York & London: New York University Press, 2005.
- Banik, Vibeke Kieding. *Neste år i Jerusalem? Sionisme blant de norske jødene i mellomkrigstiden*. Oslo: HL-senteret, 2007.
- Banik, Vibeke Kieding. *Solidaritet og tilhørighet. Norske jøders forhold til Israel 1945 – 1975*. Acta Humaniora 392. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo, 2009.
- Banik, Vibeke Kieding & Levin, Irene. «Jødisk liv i etterkrigstiden. Integrering og egenart». I *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*, red. Anne Bonnevie Lund & Bente Blom Moen, 181-199. Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2010.
- Barzilai, Gad. «Who Is a Jew». I *Boundaries of Jewish Identity*, red. Susan A. Glenn & Naomi B. Sokoloff, 27-40. Seattle & London: University of Washington Press, 2010.
- Bauer, Yehuda. «Antisemitism and Anti-Zionism – New and Old». I *Anti-Zionism and Antisemitism in the Contemporary World*, red. Robert Wistrich, 195-207. New York: New York University Press, 1990.
- Ben-Moshe, Danny & Segev, Zeev, red. *Israel, the Diaspora and Jewish Identity*. Brighton & Portland: Sussex Academic Press, 2010.
- Ben-Moshe, Danny. «The New Anti-Semitism, Jewish Identity and the Question of Zionism». I *Israel, the Diaspora and Jewish Identity*, red. Danny Ben-Moshe & Zeev Segev, 9-22. Brighton & Portland: Sussex Academic Press, 2010.
- Buckser, Andrew. *After the Rescue: Jewish Identity and Community in Contemporary Denmark*. Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2003.
- Butler, Judith. «The Charge of Anti-Semitism: Jews, Israel, and the Risk of Public Critique». I *Postzionism: A Reader*, red. Laurence J. Silberstein, 369-386. New Brunswick: Rutgers University Press, 2008.

- Butler, Judith. *Parting Ways: Jewishness and the Critique of Zionism*. New York: Columbia University Press, 2012.
- Cesarani, David. «Anti-Zionism in Britain, 1922 – 2002: Continuities and Discontinuities». I *Anti-Semitism and Anti-Zionism in Historical Perspective: Convergence and Divergence*, red. Jeffrey Herf, 115-144. London: Routledge, 2007.
- Cleveland, William L. & Bunton, Martin. *A History of the Modern Middle East*. 4.utg. Boulder: Westview Press, 2009.
- Cohen, Robin. *Global Diasporas. An introduction*. London: UCL, 2007.
- Døving Cora Alexa & Moe, Vibeke. «Det som er jødisk»: *Identiteter, historiebevissthet og erfaringer med antisemittisme*. Oslo: HL-senteret, 2014.
- Eitinger, Leo, red. *The Antisemitism in our time: A Threat Against us all*. Oslo: Nansen komiteen, 1984.
- Eitinger, Leo. *Mennesker blant mennesker: En bok om antisemittisme og fremmedhat*. Oslo: Cappelen, 1985.
- Fein, Helen. «Dimensions of Antisemitism: Attitudes, Collectiv Accusations, and Actions». I *The Persisting Question: Sociological Perspectives and Social Contexts of Modern Antisemitism*, red. Helen Fein, 67-85. Berlin: Walter de Gruyter, 1987.
- Galtung, Johan. «Krig fred og forsvar». I *Norske meninger 1946 – 1993 Bind 1: Norge og verden*, red. Bjørn Alstad, 57-197. Oslo: Sigma, 1993.
- Gjernes, Marta. «Jødar i Kristiania. Dei fyrste innvandrarene si geografiske og sosioøkonomiske plassering i samfunnet frå 1851 til 1942». Hovedfagsoppgave i historie ved Universitet i Oslo, 2002.
- Goldman, Shalom. *Zeal for Zion: Christians, Jews & the idea of the Promised Land*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2009.
- Gorny, Yosef. *The State of Israel in Jewish Public Thought since 1945*. New York: New York University Press, 1994.
- Groth, Bente. *Jødedommen*. Oslo: Pax Forlag A/S, 2011.
- Hagelund, Karl Emil. *Israel – elsket og hatet. Norske holdninger gjennom 35 år*. Oslo: Gyldendal, 1983.

- Harket, Håkon. «Den nye antisemittismen». I *Jødehat: Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, red. Trond Berg Eriksen, Håkon Harket & Einhart Lorenz, 579-600. Oslo: Cappelen Damm, 2009.
- Herf, Jeffry, red. *Anti-Semitism and Anti-Zionism in Historical Perspective: Convergence and Divergence*. London: Routledge, 2007.
- Hoffmann, Christhard. «Nasjonalhistorie og minoritetshistorie: jødisk historiografi i Norge». Oversatt av Andreas Snildal. I *Fortalt fortid. Norsk historieskriving etter 1970*, red. Jan Heiret, Teemu Ryymin & Svein Atle Skålevåg, 240-263. Oslo: Pax forlag a/s, 2013.
- Johansen, Karl Egil. *Jødefolket inntar en særstilling: Norske haldninger til jødene og staten Israel*. Kristiansand: Portal, 2008.
- Kaplan, Eran. *The Jewish Radical Right: Revisionist Zionism and its Ideological Legacy*. Madison: University of Wisconsin Press, 2005.
- Kjeldstadli, Knut. *Fortiden er i hva den en gang var: En innføring i historiefaget*. 5. utg. Universitetsforlaget: Oslo, 2007.
- Laqueur, Walter. *The Changing Face of Antisemitism: From Ancient Times to the Present Day*. New York: Oxford University Press, 2006.
- Lewis, Bernard. *Semites and Anti-Semites: An Inquiry into Conflict and Prejudice*. 3. Utg. New York & London: W.W. Norton & Company, 1999.
- Lorenz, Einhart. «Berlin: Fremveksten av 'den moderne antisemittismen'». I *Jødehat: Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, red. Trond Berg Eriksen, Håkon Harket & Einhart Lorenz, 287-323. Oslo: Cappelen Damm, 2009.
- Lorenz, Einhard. *Jødisk historie, kultur og identiteter. Mangfoldet i jødedommen*. Oslo: HL-senteret, 2010.
- Magnus, Shulamit S. «Good Bad Jews: Converts, Conversion, and Boundary Redrawing in Modern Russian Jewry, Notes toward a New Category». I *Boundaries of Jewish Identity*, red. Susan A. Glenn & Naomi B. Sokoloff, 132-160. Seattle & London: University of Washington Press, 2010.
- Mendelsohn, Oskar. *Jødernes Historie i Norge gjennom 300 år, Bind 2 1940-1985*. Oslo: Universitetsforlaget, 1986.
- Mendes, Philip. «The Jewish Left, Jewish Identity, Zionism, and Israel: Attitudes to the Palestinian Intifada, 2000 – 2005». I *Israel the Diaspora and Jewish Identity*, red., Danny

- Ben-Moshe & Zohar Segev, 105-118. Brighton, Portland: Sussex Academic Press, 2010.
- Myers, David N. «Can there be a Principled Anti-Zionism? On the Nexus between Anti-Historicism and Anti-Zionism in Modern Jewish Thought». I *Anti-Semitism and Anti-Zionism in Historical Perspective: Convergence and Divergence*, red. Jeffrey Herf, 20-37. London & New York: Routledge, 2007.
- Novick, Peter. *The Holocaust in American Life*. Boston & New York: Houghton Mifflin Company, 1999.
- Preus, Lars. «Bakover mot det nye Norge: Ideologisk utvikling innen norsk nynazisme 1967 – 1985». Masteroppgave i historie, Universitet i Oslo, 2014.
- Rambekk, Elin. «Jødisk Identitet og Oppdragelse. En komparativ analyse av jøder i Norge og Israel». Hovedfagsoppgave i religionshistorie, Universitet i Oslo, 2001.
- Reitan, Jon. *Jødene fra Trondheim*. Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2005.
- Reisel, Micha (et al). *Du skal fortelle det til dine barn. Det Mosaiske Trossamfunn i Oslo 1892 – 1992*. Oslo: Det Mosaiske Trossamfund, 1992.
- Rian, Dagfinn. «Jødisk liv i Norge 1976 – 1991, belyst ved, *Jødisk menighetsblad*». *Nordisk Judaistik: Scandinavian Jewish Studies* 23, no. 1 (2002): 57-80.
- Rosenthal, Steven T. *Irreconcilable Differences? The Waning of the American Jewish Love Affair with Israel*. Hanover, London: Brandeis University Press, 2003.
- Rutland, Suzanne D. «Identity with Israel from Afar: The Australian Story». I *Israel, the Diaspora and Jewish Identity*, red. Danny Ben-Moshe & Zohar Segev, 254-267. Brighton & Portland: Sussex Academic Press, 2010.
- Rynhold, Jonathan. «Israel's Foreign and Defence Policy and Diaspora Jewish Identity». I *Israel, the Diaspora and Jewish Identity*, red. Danny Ben-Moshe & Zeev Segev, 144-157. Brighton & Portland: Sussex Academic Press, 2010.
- Rødner, Jan Benjamin. *Løgnere iblant oss: En analyse av den antisjonistiske propagandaen*. Oslo: Exodus, 1976.
- Safran, William. «The Jewish Diaspora in a Comparative and Theoretical Perspective». *Israel Studies* 10 no.1 (2005): 36-60.
- Scheer, Judith E. Lea. «Norwegian Jews – Jewish Norwegian: Likelihood of national diversity through national minority protection». Masteroppgave i statsvitenskap, Universitet i Oslo,

2005.

Sebak, Per Kristian. «... vi blir neppe nogensinne mange her»: *Jøder i Bergen 1851 – 1945*. Bergen: Vigmostad & Bjørke, 2008.

Seliktar, Ofira. «The Changing Identity of American Jews, Israel and the Peace Process». I *Israel, the Diaspora and Jewish Identity*, red. Danny Ben-Moshe & Zohar Segev, 124-137. Brighton & Portland: Sussex Academic Press, 2010.

Sender, Anne. *Vår jødiske reise*. Oslo: Cappelen Damm, 2013.

Shapira, Anita. «Israeli Perceptions of Anti-Semitism and Anti-Zionism». I *Anti-Semitism and Anti-Zionism in Historical Perspective: Convergence and Divergence*, red. Jeffrey Herf, 228-249. London & New York: Routledge, 2007.

Shavit, Yaacov. *Jabotinsky and the Revisionist Movement 1925 – 1948*. London: Frank Cass, 1988.

Sheffer, Gabriel. «A Nation and Its Diaspora: A Re-examination of Israeli-Jewish Diaspora Relations». *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 11, no. 3 (2002): 331-358.

Sheffer, Gabriel. «Is the Jewish Diaspora Unique? Reflections on the Diaspora's Current Situation». *Israel Studies* 10, no. 1 (2005): 1-35.

Sheffer, Gabriel. *Diaspora Politics at Home and Abroad*. New York: Cambridge University Press, 2006.

Shlaim, Avi. *Iron Wall: Israel and the Arab World*. W.W. Norton: New York, 2001.

Shimoni, Gideon. *The Zionist Ideology*. Hanover: Brandeis University Press, 2007.

Shindler Colin. *Ploughshares into Swords? Israelis and Jews in the Shadow of the Intifada*. London: I.B. Tauris, 1991.

Shindler, Colin. «Likud and the Christian Dispensationalists: A Sympbiotic Relationship». *Israeli Studies* 5, no. 1 (2000): 153-182.

Shindler, Colin. *The Land Beyond Promise: Likud, Israel and the Zionist Dream*. London: I.B. Tauris, 2002.

Shindler, Colin. *What do Zionists Believe?*. London: Granta Books, 2007.

- Shindler, Colin. *A History of Modern Israel*. 2. utg. New York: Cambridge University Press, 2013.
- Silberstein, Laurence J. *The Postzionism Debates: Knowledge and Power in Israeli Culture*. New York & London: Routledge, 1999.
- Silberstein, Laurence J. «Mapping: Not Tracing: Opening Reflections». I *Mapping Jewish Identities*, red. Laurence J. Silberstein, 1-36. New York: New York University Press, 2000.
- Smith, Charles D. *Palestine and the Arab-Israeli Conflict: A History with Documents*. 7. utg. Boston & New York: Bedford/St.Martin's, 2010.
- Solberg, Tarjei. «Stort sprang, små steg: Kåre Willoch og Høyres endrede syn på Israel-Palestina konflikten 1965 – 1990». Masteroppgave ved Universitet i Oslo, 2013.
- Strandå, Tom Rune. «Arbeidernes Ungdomsfylking og Midtøsten-konflikten, 1948 – 1996». Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2010.
- Tamnes, Rolf. *Norsk utenrikspolitisk historie, Bind 6: Oljealder 1965 – 1995*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.
- Tveit, Odd Karsen. *Krig og Diplomati: Oslo-Jerusalem 1978 – 96*. Oslo: Aschehoug, 2005.
- Vogt, Judith. *Billedet som politisk våben*. København: J.W. Cappelens Forlag A.S, 1988.
- Volkov, Shulamit. «Readjusting Cultural Codes: Reflections on Anti-Semitism and Anti-Zionism». I *Anti-Semitism and Anti-Zionism in Historical Perspective: Convergence and Divergence*, red. Jeffrey Herf, 38-49. London & New York: Routledge, 2007.
- Vågstøl, Tarjei. «Den norske solidaritetsrørsla for Palestina, 1967 – 1986». Masteroppgave ved Universitetet I Oslo, 2007.
- Waage, Hilde Henriksen. *Norge – Israels beste venn: Norsk Midtøsten-politikk 1949 – 1956*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996.
- Waage, Hilde Henriksen. *Norwegians? Who needs Norwegians?: Explaining the Oslo back channel: Norway's political past in the Middle East*. Oslo: PRIO Peace Research Institute, 2000.
- Waage, Hilde Henriksen. *Konflikt og stormaktspolitikk i Midtøsten*. Kristiansand: Cappelen Damm Akademisk, 2013.

Wasserstein, Bernard. *Vanishing Diaspora: The Jews in Europe Since 1945*. London: Penguin, 1997.

Wistrich, Robert. *Between Redemption and Perdition: Modern antisemitism and Jewish Identity*. London & New York: Routledge, 1990.

Wistrich, Robert. «Anti-Zionism and Anti-Semitism». *Jewish Political Studies Review* 16, no. 3/4 (2004): 27-31.